2018 // 10 € // ISSN 1136-7865

KESSE

CEHSGO • Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver

KESSE

Número 50
Tarragona, 2018

Editat amb el suport de
la Fundació Privada Mútua Catalana

Amb la col·laboració de
l'Arxiu Històric de la Ciutat de
Tarragona de l'Ajuntament de Tarragona
i de Publicacions de la Universitat
Rovira i Virgili

Edició
**CEHS Guillem Oliver
del Camp de Tarragona**
L'Arxiu, M2, Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer, s/n
43005 Tarragona
Tel. 977 29 62 30

Contacte
info@guillemoliver.com
www.guillemoliver.com

Disseny gràfic
Pele Viader Rapp

Assessorament en català
Alba Gatell

Maquetació
Jaume Llambrich

Dipòsit legal
T-160-1995
ISSN 1136-7865
EISSN 2014-2048

Punts de venda
Tarragona: Llibreria La Capona.
Reus: Llibreria Galatea
i Llibreria Gaudí
Internet: www.libelista.cat

[Els articles publicats expressen només la opinió dels autors.]

ÍNDEX

EL CAMÍ DE LES ÀNIMES DE L'ARGILAGA

Marc Dalmau Vinyals

En aquest treball volem fer referència al camí de les ànimes de l'Argilaga des del segle XV fins a l'actualitat. Antigament les persones d'aquest poble es feien enterrar al Catllar, al fossar de l'església parroquial de Sant Joan. A partir de mitjan segle XVIII es va rebre la concessió per enterrar els morts de l'Argilaga al cementiri vell situat davant de l'església de Sant. Roc. A inicis del segle XX es va construir el cementiri nou a fora de la població per motius higiènics.

The object of this study is to analyse the path of the death of Argilaga's inhabitants since the XV century to the present. In the past, men and women of l'Argilaga were buried in Catllar, in the parish of Saint John's grave. Since mid XVIII century, it was granted the permission to bury the deads in the cemetery of l'Argilaga; at the old graveyard, located in front of Saint Roc church. At the beginning of XX century, a new cemetery was built outside the village for hygienic reasons.

PARAULES CLAU:
cementiri, parròquia, arquebisbat, món de la mort, Argilaga

KEYWORDS:
cemetery, parish, archbishopric, world of the death, Argilaga

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

1. Introducció

En aquest treball no es vol aportar dades sobre la parròquia de l'Argilaga sinó parlar dels llocs on eren enterrades les persones difuntes de l'Argilaga al llarg dels segles. El treball parteix d'un estudi que va fer un equip d'estudiants de la URV, entre els que hi havia Josep Pelló Ventura.

S'ha fet ús de la documentació que es conserva a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT) i de la documentació d'una persona que vivia a l'Argilaga i que estava vinculada a la parròquia (JMM)[1]. També s'han tingut presents els llibres de visites pastorals i s'han consultat els inventaris de la parròquia, a més de obres sobre la història del Catllar.

El món de la mort és molt desconegut a la comarca del Tarragonès. Els cementiris són indrets que la gent hauria de conèixer millor. A través de la seva història es poden entendre millor les persones vives i les seves vicissituds. A través dels cementiris es poden comprendre els canvis en l'urbanisme de les diferents poblacions i en la mentalitat de la seva gent. Els de la nostra comarca estan plens de misteris i interrogants. Estudiar-los pot aportar moltes dades sobre la història, la societat, l'economia, la política, la cultura o la religió d'aquestes poblacions.

Els cementiris són llocs de descans i de repòs. El de l'Argilaga està situat a la part alta d'un turonet en el camí que porta al despoblat de Peralta. Està rodejat d'un bosc de pins que es coneix com el Bosc del Cementiri. Molt a prop hi descansa el ramat de la família ramadera del poble. Abans d'iniciar la pujada cap a aquest recinte hi ha una alzina molt gran amb un banc de fusta a sota, perquè la gent s'hi pugui parar i gaudir de la natura i el silenci. Per Tots Sants les persones del poble dipositen rams de flors en un espai que delimiten al centre del cementiri on diuen que hi ha enterrat un soldat sense nom.

L'any 2016 es va restaurar tota la façana del cementiri nou ja que es trobava en un avançat procés de degradació. El lloc és administrat per una junta formada per persones de la mateixa població. Si tenim present que l'Argilaga és un poble sense ajuntament, l'esforç que ha fet la junta per a la seva conservació és gran i digne de ser considerat.

---

1. Josep Maria Masgoret havia estat molts anys la persona que ajudava a la parròquia i disposava de material documental consistent en dispenses matrimonials i testaments antics. També hi havia un llibre en què a la coberta hi deia: «*Esta libreta contiene Reglamento de la Cofradia. Consueta. Relación de las mejoras hechas en esta parroquia de Argilaga*», amb notes del 1897 al 1953. Es va preguntar per aquest document a Ignasi Barrera, nou inquilí de la casa familiar, el qual va contestar que havia tornat a mans de Josep Maria. En Josep Maria Masgoret va morir a l'octubre del 2017 i no sabem on han anat a parar aquestes fonts de la parròquia. Anteriorment, havíem pogut fotografiar una part de la documentació, les còpies de la qual estan actualment en possessió de l'autor, que escriu aquesta nota perquè té interès que el document o la còpia digital retorni algun dia a la parròquia o a l'arquebisbat.

2. El cementiri parroquial del Catllar (1480-1752)

En un primer moment els habitants de l'Argilaga s'enterraven al fossar del Catllar. Les persones pobres ho feien al costat de l'església, mentre que les riques ho feien a l'interior del temple com a símbol de la seva posició social. És fa difícil datar el començament del costum d'anar-s'hi a inhumar. Podríem suposar que era tan antic com la mateixa parròquia. Documentalment, la població depenia de la parròquia del Catllar des del 1480, encara que la relació podia venir d'abans.[2]

Algunes persones importants demanaven als seus testaments ser sepultades a l'interior del temple dedicat a Sant Joan del Catllar. Així ho va fer el 13 de març de 1693 el batlle Baptista Dalmau de l'Argilaga i l'11 de maig de 1699 Maria, la seva viuda. Sembla que la capella preferida era la del Roser, santedat per la qual el poble sentia especial predilecció. L'11 de maig de 1694 Gabriel Sagí ho va demanar expressament al testament i, per a tal fi, va deixar deu lliures. El 6 de maig de 1695 ho feia Ramon de Soler, pagès de Montbuí[3]. Encastada a una casa de darrere de l'església del Catllar hi trobem la làpida de Josep Dalmau. Devia ser una de les últimes ànimes del poble a ser-hi enterrada.[4]

L'interès per aconseguir un cementiri propi s'inicià ja al segle XVI i va anar lligat a l'obtenció d'uns serveis religiosos més propers. El 2 d'abril de l'any 1521 es va signar una concòrdia amb Joan Poblet, rector del Catllar per a la construcció d'una capella. En aquest document, la parroquialitat del Catllar va quedar en peu. Per aconseguir un temple, la municipalitat de l'Argilaga i de Montbuí van haver de pagar les obres i no van poder obligar Poblet que hi anés a celebrar missa. La concessió més important que van obtenir va ser la possibilitat de celebrar-hi les noces. No obstant encara no havien obtingut el dret de tenir cementiri ni pica baptismal.[5]

Un document del segle XVII ens parla de la incomoditat d'anar a enterrar els cadàvers al Catllar, que es trobava a unes dos hores de camí.[6] Molt aviat

---

2. FUENTES, M. M. (1999): "L'església de l'Argilaga". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p. 758.

3. FUENTES, M. M. (1999): "Els enterraments dins l'església". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p. 838-839.

4. SEPULTURA ANTIGUA Y / REEDIFICADA PER JPH / DALMAU Y REFI DE LA / ARGILAGA PER ELL Y LOS SEUS / EN LO AÑY / 1781.

5. FUENTES, M. M. (1999): "L'església de l'Argilaga". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p. 759.

6. «Y tenint com tenen en aquell església edificada, y no hi ha fonts baptismals, ni cementiri, ni el rector de el Catllar els va a dir missa, es troben amb gran incomoditat, tant per anar tant lluny a batejar els que neixen, com pel treball de portar els cadàvers, y anar als enterraments.»

persones del veïnat van mostrar interès a ser sepultades dins la capella de l'Argilaga. És el cas de Pere Alies al 27 de setembre de 1604.[7]

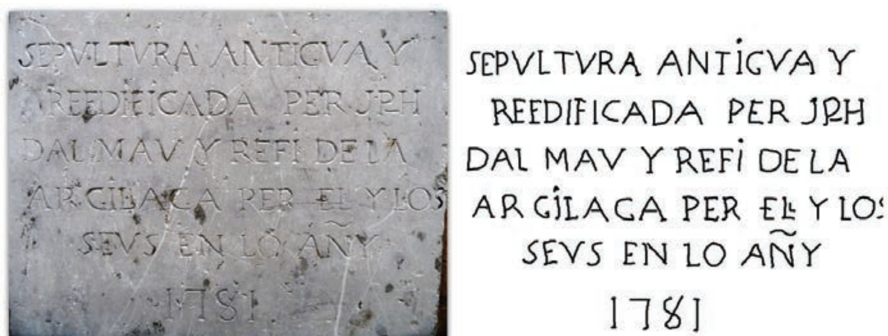

Fig. 1 Làpida de Josep Dalmau, de l'Argilaga, situada darrere de l'església del Catllar. (Fotografia de l'autor.)

3. El cementiri vell (1753-1900)

Un moment important per a la història del poble va ser la concessió, per part dels òrgans eclesiàstics, d'un cementiri, el 24 d'agost de 1753.[8] La situació del fossar vell dintre de la població va ser descrita literàriament per Olga Xirinacs.[9]

FUENTES, M. M. (1999): "L'església de l'Argilaga". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p. 760.

7. «Més vull y mano, tant aviat com se puga, me sigui feta dins la capella de Sant Roc, davant de l'altar, una tomba sota terra. Y en dita tomba vull que sigui posat el meu cos y també els cossos, o ossos de mon pare y mare siguin traslladats de on avui són a dita tomba.» FUENTES, M. M. (1999): "L'església de l'Argilaga". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p.759.

8. «Per tant, desitjant consolar als suplicants moradors de dit poble de l'Argilaga, donem permís per que puguin formar un cementiri prop de l'església de dit poble, el qual deurà tenir paret de 12 pams d'alçada al menys. Y quant estigui això fet, donem facultat, y permís al Reverent Rector de la present parròquia per a beneir dit cementiri, y beneït que sigui, y feta una porta, que es tanqui amb pany i clau.» FUENTES, M. M. (1999): "L'església de l'Argilaga". *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII.* Ajuntament del Catllar, p. 761.

9. «Vent d'apareguts, perquè aquí n'hi ha, i totes les dones ens ho confirmen a la primera. A l'hort de la badia hi havia el cementiri de l'antic nucli de Montbui [...] Els difunts no es resignen a perdre els seus llocs, ocupats per noves construccions i ciment. De nit recuperen moviments i memòria i, com és el deure de tot fantasma, es fan presents al veïnat [...] Com aquí, que en dies de vent fort com avui, no saps si el que t'ha tocat el clatell és una fulla perduda, un plàstic errant o una mà descarnada que l'aire fa dansar en remolí macabre.» XIRINACS, Olga (1997): *La via Augusta. Vint pobles fan el Tarragonès.* Barcelona: Flor del Vent Edicions. Col·lecció de Llevant a Ponent, p. 151-153.

El cementiri vell estava situat al davant de l'església parroquial, al pati que quedava darrere de l'abadia. Va estar en funcionament durant cent cinquanta anys. No en queden làpides, per tant, els cossos devien ser inhumats directament a terra. Potser només una creu de fusta marcava el lloc on descansaven les ànimes difuntes. Actualment és una àrea privada convertida en jardí i que forma part de la casa coneguda com l'Abadia.

El mur perimetral i la porta tenien la funció de sacralitzar l'indret, evitar l'entrada de bestiar i limitar-ne l'ús als veïnat. En aquest cementiri hi podien haver alguns arbres que podien ajudar a la microeconomia parroquial. El cementiri, l'església i la rectoria formaven un nucli compacte, important per la sociabilitat de la comunitat.

L'any 1773 es va enviar un edicte firmat per l'arquebisbe de Tarragona en què es declarava l'església de l'Argilaga sota la invocació de Sant Roc i se li va atorgar immunitat i asil eclesiàstic.[10] L'any 1860 es va redactar un pressupost per traslladar la pica baptismal del temple parroquial[11]. Però l'any 1772 l'Argilaga seguia sent una vicaria sufragània del Catllar.[12] El dia 30 de març de 1808 l'església de l'Argilaga va començar una nova etapa com a parròquia.[13]

El 30 d'abril de 1787, es va dictar una reial cèdula que obligava a traslladar fora de les muralles de les ciutats els cementiris i llocs d'enterrament de les parròquies per raons d'higiene i salubritat pública. La ubicació del cementiri vell a l'interior de la població facilitava la propagació de malalties en cas d'epidèmies o malalties infeccioses. Uns enterraments devien tallar els altres i la seva "putrefacció" podia afectar la salubritat pública. Però la construcció del cementiri nou no es va donar fins un segle i escaig més tard, a inicis del segle XX.

---

10. «Edicte en que se declara la Yglesia de la Argilaga baix la invocació de Sant Roch que goza de la inmunitat o de asilo ecclesiastich. L'Argilahas, Parròquia de Sant Roc.» Parroquial. Privilegis. Capsa 2, número 9. (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT)).

11. Pressupost per traslladar la pila baptismal del temple parroquial de l'Argilaga (19/06/1860). Secretaria de Cambra i Govern. Reparació de temples. L'Argilaga. Capsa 4, número 25 (AHAT).

12. «Libro de celebracion de la yglesia parroquial del Catllar formado en el año de 1767 por mandato del ylustrisimo señor don Juan Lario, arzobispo de Tarragona en decreto de su Santa Visita de dicha yglesia, ab lo plan de separació de Argilaga al final y abans disposicions relativas a la missa pro populo.» Parròquia Sant Joan Baptista del Catllar (28/09/1728 - 31/12/1891). Capsa 25, número 94.1. (AHAT)

13. «Llibre primer de cumpliments de parròquia comensa en lo any 1808, en que comensa esta yglesia de sant Roch de la Argilaga a ser parròquia com consta ab decret del rector doctor Joaquim. Tenin en lo dia 30 Mars del any 1808.» Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. Capsa 2, número 7. (AHAT)

Fig. 2 Recreació hipotètica de la zona sacra del centre de l'Argilaga formada per l'església, la rectoria i el cementiri vell. Segle XVIII. (Dibuix de l'autor.)

En una visita pastoral de l'any 1868, ja apareix una preocupació tant per elevar el campanar com per fer un cementiri fora del poble.[14] Tenim una visita pastoral del 20 d'agost de 1891, on el visitador parla del fossar vell. En diu que no té condicions. Segons aquesta visita, el poble ja tenia en ment la construcció del cementiri nou. El visitador va recomanar al capellà de motivar la gent de la població per dur a terme l'obra com més aviat millor per tal que "puguin ser inhumats els cadàvers amb decència i religiositat".[15]

Al cementiri nou hi ha una làpida de finals del segle XIX fora del seu lloc original.[16] La peculiaritat d'aquesta làpida és que no té una forma triangular sinó circular. Tots els nínxols del cementiri nou tenen forma triangular, fet que ens fa pensar que al cementiri vell de l'Argilaga hi podien haver hagut nínxols acabats amb forma arrodonida. Dintre d'un dels panteons també es conserva una làpida fora del seu lloc original amb aquesta forma. Aquestes persones apareixen en la documentació[17]. El 19 de febrer de l'any 1902 va ser

14. Decrets de visites pastorals. Llibre de decrets de visites pastorals (16/06/1868 - 23/09/1868). Capsa 5, número 17. (AHAT)

15. Llibre de decrets de visita pastoral. Llibre de decrets de visites pastorals (22/04/1891 - 05/09/1891). Capsa 8, unitat 24.1. (AHAT)

16. Anselmo Dalmau Vives 29/09/1869 i Joan Dalmau Riera 26/10/1894.

17. Segons el llibre d'òbits, Anselmo Dalmau Vives va morir al setembre de 1868 però no va rebre funeral de primera classe fins a l'agost de 1869. Joan Dalmau Riera va rebre un funeral de

enterrat al cementiri vell l'última persona. Va ser l'albat Marcelino Dalmau Martí. Tenia només 20 dies d'edat.[18]

Fig. 3 Antiga Rectoria i mur del cementiri vell. Inicis del segle XX. (Fotografia: Associació Cultural de l'Argilaga.)

4. El cementiri nou. Construcció i benedicció (1900-1902)

Sembla que el cementiri nou no es va començar a construir fins l'any 1900 i va ser sufragat amb les quantitats recaptades per les diferents famílies per tenir-hi una propietat. Es van recollir un total de 1.289 pessetes. La junta va utilitzar aquestes quantitats per construir el nou cementiri.

El 18 de gener de 1901 Francesc de P. Rovira, autoritat religiosa de l'Argilaga, va enviar una sol·licitud a l'arquebisbe de Tarragona. Els motius eren la insalubritat i les petites dimensions del cementiri vell. La sol·licitud va ser

primera classe l'any 1894. Libro de defunciones de la parroquia de l'Argilaga. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga (12/01/1867 - 31/12/1926). Capsa 2, unitat 6. (AHAT)

18. Libro de defunciones de la parroquia de l'Argilaga. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga (12/01/1867 - 31/12/1926). Capsa 2, unitat 6. (AHAT)

firmada per diferents persones propietàries, entre les quals, Solé, Mañé, Martí, Dalmau i Domingo.[19]

Al 28 de gener de 1901 tenim documentada l'autorització de l'arquebisbe de Tarragona, Tomàs Costa, perquè es pogués dur a terme la benedicció del cementiri nou. En aquesta autorització es va detallar el ritual que s'havia de dur a terme: s'havia de col·locar una creu dintre del lloc envoltat de paret i separar mitjançant una rassa, una paret o una estacada una porció sense beneir, per a l'enterrament dels que morien fora de l'Església catòlica[20].

Tot seguit, en aquest document, es detallava la benedicció que va tenir lloc el 2 de març de 1902 per part de Francisco P. Rovira. El document explica que el cementiri nou disposava de molt espai. Segons aquest document, la persona encarregada de l'espiritualitat va fer una llarga explicació al poble parlant sobre el significat de la benedicció i el gran respecte que, des d'aquell moment, devien a aquell espai les persones que habitaven l'Argilaga. A la cerimònia hi prengueren part famílies i càrrecs importants de la població.

A l'AHAT hi ha un reglament sobre el nou cementiri del 1902. Aquest document consta de quatre capítols que detallen com s'ha d'efectuar l'administració del nou cementiri a través de diferents articles. La nova administració i govern van córrer a càrrec del veïnat de l'Argilaga i es va crear la junta mencionada.[21]

L'any 1903 tenim documentada la primera ànima morta al cementiri nou. Es tracta de Pau Bofarull Martí, el qual fou sepultat el 6 de febrer de 1903.[22] El 25 juny de 1903 es va realitzar segurament la que va ser la primera visita pastoral.[23] També d'aquest any data la construcció del panteó de la família Domingo.

El 18 de juny de 1909 es va enviar una sol·licitud per poder enterrar les persones finides de la Secuita al cementiri de l'Argilaga. La sol·licitud va ser enviada per Josep Rodón a causa del tancament del cementiri de la Secuita i perquè

---

19. Sol·licitud del permís per construir un nou cementiri a la parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. Secretaria de Cambra i Govern. Cementiris. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. 18/01/1901. Capsa 1, número 24. (AHAT)

20. Esta libreta contiene Reglamento de la Cofradía. Consueta. Relación de las mejoras hechas en esta parroquia de Argilaga. 1894-1949. (Arxiu Josep Maria Masgoret)

21. Reglamento del nuevo cementerio parroquial de San Roque de Argilaga (28/01/1901 - 04/04/1902). Secretaria de Cambra i Govern. Cementiris. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. Capsa 1, número 25. (AHAT)

22. Libro defunciones parroquia de l'Argilaga (12/01/1867 - 31/12/1926). Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. (AHAT)

23. Llibre de decrets de visites pastorals (15/05/1903 - 30/10/1903). Llibre de decrets de visites pastorals. (AHAT)

el cementiri de l'Argilaga era el més pròxim. El document està firmat i duu el segell de la parròquia de l'Argilaga, on apareix Sant Roc acompanyat del gos.[24]

Segons un inventari de la parròquia de l'any 1924 el cementiri nou estava tancat per una paret feta de calç i pedra de dos metres d'altura i una porta de ferro. Estava situat a mig quilòmetre del poble cap a orient i mesurava cent metres quadrats. No disposava de panteons, hi havia seixanta-dos nínxols i el seu estat de conservació era mediocre. La propietat del cementiri era parroquial i hi havia dos claus; una la guardava el capellà i l'altra el secretari de la junta (formada pel capellà, l'alcalde i tres vocals).[25]

Actualment hi ha quatre panteons. En un d'ells hi ha una creu monumental amb una corona de llorer. Moltes de les làpides dels nínxols segueixen resistint-se a la modernització i les ànimes finides hi descansen tapiades amb una làpida de totxanes i calç, amb les inicials del nom i dels cognoms incises sobre la calç fresca.

Fig. 4 Cementiri Nou de l'Argilaga, abans i després de la restauració de la façana de l'any 2017. (Fotografia de l'autor.)

24. Sol·licitud per poder enterrar els difunts al cementiri de l'Argilaga (18/06/1909). Secretaria de Cambra i Govern. Cementiris. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. Capsa 1, número 26. (AHAT)

25. Inventario parroquia San Roque de l'Argilaga. 06/11/1924. Secretaria de Cambra i Govern. Unitat 15, capsa 1. (AHAT)

5. El cementiri nou. Exhumació i trasllat de les restes del cementiri vell (1925-1927)

El 12 d'octubre de 1925 el capellà de l'Argilaga, Marc Salvadó Gispert, va escriure a l'arquebisbe de Tarragona per exhumar i traslladar les restes del fossar vell al nou. Segons el document, existia un cementiri parroquial al costat de la casa i de l'hort del rector. En aquest cementiri no s'havia realitzat cap enterrament des del març de 1902. Tots els enterraments posteriors a aquesta data ja s'havien sepultat al nou.[26]

El 3 de maig de 1926[27] es detalla la llista de quantitats recaptades, peons i carros utilitzats per exhumar el vell i traslladar les restes al nou. En aquest llistat apareix Felip Teixidó, que va cavar la fosa general. També apareix el nom de les diferents famílies junt als renoms de les cases que aportaven diners. D'aquesta manera trobem els següents renoms: Pona, Correu, Xullat, Mestre, Tenda, Cayetano, Toful, Llucia, Genet, Panar, de Roca, Contijoch, del Estanc, Assumpta, de la Matilda, Roc, Marianga, de la Mina, Carló o Estancs.

Les cases riques aportaven diners a la construcció mentre que les pobres havien d'aportar la feina. Les famílies de Benigne Dalmau i Joan Dalmau Vives van pagar per tenir el dret de construir capelles dintre del recinte. Francisco Bové va construir la sepultura general per guardar les restes del fossar vell i el fuster de la Secuita va construir una caixa. El 12 de novembre de 1927 van ser exhumades les restes de l'antic cementiri i portades amb carros al nou. L'antic va ser convertit en hort parroquial.[28]

---

26. Diligencias sobre autorización para poder mudar el antiguo cementerio de Argilaga (12/10/1925 - 20/10/1925. Secretaria de Cambra i Govern. Cementiris. Parròquia de Sant Roc de l'Argilaga. Capsa 1, número 27. (AHAT)

27. Esta libreta contiene Reglamento de la Cofradia. Consueta. Relación de las mejoras hechas en esta parroquia de Argilaga. 1894-1949. (Arxiu JMM)

28. Fou exhumat, previ permís de l'autoritat eclesiàstica i civil, per la gent del poble, quals jornals, diners recaptats i despeses pagades consten en eixa pròpia llibreta. Les restes humanes van ser traslladades al Cementiri Nou, la major part conduits a la fossa general, feta en la capella central. La Rectoria de l'Argilaga va agregar el perímetre de terra del Cementiri Vell per ampliar l'hort rectoral. Esta libreta contiene Reglamento de la Cofradia. Consueta. Relación de las mejoras hechas en esta parroquia de Argilaga. 1894-1949. (Arxiu JMM)

Fig. 5 Ombra dels nínxols del cementiri nou, l'escala cap a Déu.
(Fotografia de l'autor.)

z

Fig. 6 Nínxols del cementiri nou. (Fotografia de l'autor.)

6. Consideracions finals

El camí de les persones mortes de l'Argilaga es pot estudiar des de molts nous punts de vista: medicina, demografia, religió, història, arqueologia, mentalitat, família, economia, agricultura, etc. Caldria fer un buidatge més extens de la documentació conservada sobre les parròquies del Catllar, la Secuita i l'Argilaga; per analitzar-la a partir del context de cada moment.

L'Argilaga era un lloc que no disposava de llocs de culte ni terra santa per enterrar la generació que moria. Originàriament devia ser un amuntegament de cases sense elements de cohesió social. La parròquia del Catllar era la capdavantera en l'administració religiosa del territori i allí anaven a reposar les ànimes de l'Argilaga i de Montbuí.

La construcció d'una capella amb una santedat protectora devia ajudar a la configuració d'una nova realitat poblacional i a canviar la mentalitat del veïnat. Es va passar a ser conscients de formar part d'una comunitat diferenciada. Era un pas cap a l'emancipació de la parròquia de Sant Joan. El lloc seguia vinculat al terme del Catllar, però els rituals de naixement, matrimoni i traspàs ja eren administrats directament des de la parròquia de Sant Roc.

Antigament, les persones encarregades de l'espiritualitat també feien papers i s'encarregaven de redactar les últimes voluntats de les persones finides (vegeu el document 1 i el document 2). També formulaven dispenses matrimonials davant del papat per permetre o anular un matrimoni.

El cementiri vell va significar un nou element de vertebració social però algunes de les persones devien seguir amb els antics hàbits. El naixement d'un espai sacre al centre de la població format pel l'església de St. Roc, la rectoria i el cementiri vell devia ser un factor aglutinador dels nuclis de l'Argilaga i de Montbuí. Devia ajudar a erigir un sentiment d'identitat amb el nucli poblacional i el seu territori.

El cementiri nou reflectia perfectament la societat dels vius amb carrers i avingudes per saber on es trobaven enterrats els éssers estimats. També plasmava les diferències socials i els rituals d'inhumació estaven lligats al cost que podien pagar les famílies per la cerimònia d'enterrament. D'aquesta manera hi havia cerimònies de primera, de segona i de tercera classe; en funció dels diners aportats pel difunt o la seva família. Les classes riques disposaven de panteons on eren enterrats tots els membres del llinatge familiar, mentre que els pobres s'amuntegaven en nínxols a l'entrada del cementiri.

MARC DALMAU VINYALS

Document 1. Testament de Maria Solé Rull. L'Argilaga, 2 d'abril de 1838. Arxiu JMM.

In Dei Nomine Amen. Sia a tots manifest que jo Maria Solé y Rull de edat dinou anys mulle de Ramon Solé filla llegítima i natural de Pere Rull pagès de Mombuy y de Rosa Solé y Rull de Vallespinosa habitant en Argilaga: trobanme en lo llit detinguda de malaltia corporal gran de la qual temo morir pero ab un enteniment y forma paraula volent disposar de tots mos bens mobles i inmobles haguts i per haber després de haver rebut los SS de Penitencia, fas y ordeno lo pnt meu testament y ultima voluntat mia en lo qual nomeno per marmessor y del pnt meu testament executor a Anton Giné y Anton Mayne pagesos de Mombuy als cuals los dono ple poder junts i a soles per a cumplir y fer cumplir tot lo q en aquest pnt meu testament escric y ordeno.

Primerament y abans de totes les coses encomano la mea Anima a Deu y Señor cuidador de ella per la sua infinita misericordia i recollida a la seua Santa Gloria.

Ym vull que tots mos deutes sigan pagats de meus bens.

Ym vull que mon cadàver siga sepultat en lo cementiri de la Parròquia.

Ym per los funerals y enterro doto la mia Anima amb la limosna de quinze lliures de mos béns.

Ym dotze rals per la meva pia fossa [...] per una vegada solament.

Ym hereu universal a mon marit Ramon Solé, al cual lo nomeno amo señor major durant tots los dias de sa vida de tots mos béns.

Ym desitjo y llego a mon marit de elegir o cridar hereu en un dels fills que tinch una vegada que ha volgut estar obedient a sos pases.

Ym y finalment a los fills y filles los donarà la dot que a ell l'hi apareixerà.

Aquesta es la mia voluntat la cual vull que valga per testament o codicil o be de aquella darrera voluntat que en millor dret valer y tenir tendra.

Fou fet lo pnt meu testament en lo cuarto de la mia habitació dia dos de Abril de mil vuit cens trenta y vuit de Nostre Senyor de mi testadora predida y lo pnt meu testament lloho y aprovo Agustí Barcelo Vri. Foren presents per testimonis Anton Giné pagès y Anton Manyé també pagès de Mombuy. Per no saber de escriure los testimonis donen son concentimint firma lo infrascrit.

Vm. Agustí Barceló Vri.

Fig. 7 Segell de la parròquia de l'Argilaga. (AHAT)

Document 2. Testament de Joan Pujals Roca. L'Argilaga, 16 de març de 1885. Arxiu JMM.

En nombre de Dios. Amen. Juan Pujals Roca, labrador, de sesenta y dos años de edad, casado con Magdalena Rull Dalmau, natural de Renau pero vecino del presente lugar, hijo de Juan y Rosa, difuntos, estando enfermo de gravedad pero con claridad de potencias y del habla, queriendo disponer de sus bienes, para después de su muerte, exhibida su cédula personal, otorga el presente su testamento en la forma siguiente.

Primo: Encomienda su alma a Dios. Nuestro Señor.

2º Nombra albaceas de este su testamento a su amada esposa e hijo Juan Pujals y Rull.

3º Quiere que sus deudas se satisfagan brevemente y fuera de juicio, aunque ignora tenga alguna.

4º Lega el usufructo de todos sus bienes por durante su vida conservándose viuda a su esposa Magdalena Rull Dalmau.

5º Deja a la voluntad de su esposa e hijo Juan lo concerniente para su funeral y sufragios de su alma.

6º Lega a sus hijas Maria y Magdalena Pujals y Rull la cantidad de ochenta pesetas a cada una.

7º Nada lega a su hija Francisca porque al casarla con Juan Dols y Gras le prometieron él y su esposa por derechos legitimarios la cantidad de cincuenta libras, bien entendido, que si no estuviera conforme con la tal promesa le lega igual cantidad que lega a cada una de sus referidas Maria y Magdalena hijas.

8º En lo referente de sus bienes muebles e inmuebles presentes y futuros, derechos, instituye su heredero universal a su hijo Juan Pujals y Rull con la condición de que si muriera sin sucesión pueda solamente disponer de lo que tiene señalado a cada una de sus hijas Maria y Magdalena quedando lo demás para repartirse entre las hijas Francisca, Maria y Magdalena.

Revoca con el presente testamento cualquier otro que hasta la fecha haya otorgado.

Esta manifestó ser su última voluntad que quiere valga por testamento, y si no pudiera subsistir como tal por codicilo.

Hecho en Argilaga, provincia y Arzobispado de Tarragona, a los diez y seis dias del mes de Marzo del año mil ochocientos ochenta y cinco, y ante mi D. Juan Ferrán Pbro. Cura propio de esta Iglesia de Sant Roque, autorizando por falta de Notario, siendo presente por testigos, rogados por el testador Juan Rull y Rovira, casado, y José Masgoret y Contijoch, soltero, ambos de esta vecindad. Y el testador conocido de mi no firma por haber dicho no saber, pero faculta a cualquiera de los testigos para que lo hagan en su nombre.

Por el testador y por mi como testigo.

Juan Rull.

José Masgoret.

GUILLEM OLIVER I LES MILLORES URBANÍSTIQUES DE TARRAGONA DURANT LA POSTGUERRA DEL FRANCÈS (1814-1820)

Carlos Moruno

L'article analitza tot un seguit d'iniciatives i canvis urbanístics que es van dur a terme a Tarragona després de la Guerra del Francès. S'intenta argumentar com tot i estar immersa en un període de crisi econòmica i de restauració absolutista (1814-1820), es va intentar modernitzar l'urbanisme de la ciutat de la mà de personalitats com Guillem Oliver.

The article analyzes a series of initiatives and urban changes that took place in Tarragona after the Peninsular War. We try to argue that despite being framed in a period of economic crisis and absolutist restoration (1814-1820), some important personalities like Guillem Oliver tried to modernize the planning of the city.

PARAULES CLAU: Guillem Oliver, Postguerra del Francès, urbanisme, comunicacions

KEYWORDS: Guillem Oliver, Spanish first absolutist restoration, urban planning, communications

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

s ben coneguda la destrucció que va causar la Guerra del Francès a Tarragona, sobretot durant el setge de 1811.

Els desastres no acabaren amb la guerra i la ciutat va haver de fer front a un procés de reconstrucció que s'allargaria durant dècades. Tot i això, les obres no es limitaren a la reconstrucció de la ciutat, sinó que durant la Postguerra del Francès es donaren tot un seguit d'iniciatives destinades a millorar l'urbanisme de Tarragona. Un exemple va ser l'establiment d'un enllumenat públic. S'ha de dir que aquest procés s'inicià abans de la Guerra del Francès, però com ens indica Salvat i Bové:

> *Basta recordar que ya en 1808 había poco alumbrado en la ciudad, pues en noviembre de aquel año consta que el alumbrado era de poca utilidad y que la mayor parte de la ciudad carecía de él.*[1]

A finals de 1816 l'Ajuntament va enviar al síndic personer a Barcelona perquè aquest portés una mostra dels fanals que s'utilitzaven a la ciutat comtal, que finalment serien els que es farien servir com a model per fabricar els de Tarragona. Una de les primeres zones que es va il·luminar va ser la catedral, ja que les autoritats religioses van assumir part dels costos.[2] També es va promoure l'enllumenat de la zona del Port, on s'instal·laren fanals en diferents tandes, destacant la de principis de 1817, quan se n'habilitaren catorze.[3] El consistori també va debatre «*si será conveniente continuar por administración el alumbrado como hasta ahora o bien por arriendo*». Sembla ser que el regidor Joan Canals s'encarregà de la gestió de l'enllumenat fins l'any 1818,[4] quan es decidí arrendar-lo[5] i es va publicar un edicte amb les condicions que havien de complir aquells qui volguessin fer-se càrrec de l'enllumenat. Les directrius eren molt

---

1. SALVAT I BOVÉ, J.: *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia.* 1965. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, p. 363-364.

2. Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona [AHCT]. Actes Municipals [AM], 1816, actes, f. 136v.

3. AHCT. AM, 1817, actes, f. 5v.

4. Íbid, actes, f. 7v.

5. Íbid, actes, f. 122v.

precises; s'assenyalava quantes hores havien d'estar encesos els fanals depenent dels mesos de l'any, a més a més es xifrava en prop de dos-cents els fanals que hi havia repartits per tota la ciutat.[6] Sembla que un dels motius pels quals es decidí arrendar-los va ser per la falta de diners. Així ho demostra el fet que els treballadors encarregats del seu manteniment reclamessin sous a l'Ajuntament o que no s'encenguessin els fanals quan hi havia lluna plena, fet que va motivar la denúncia del governador per la inseguretat que originava. Aquests arrendaments tenien un caràcter anual i en el cas del de l'any 1819 es va haver de tornar a repetir la subhasta, perquè l'Ajuntament considerava que totes les ofertes que s'havien presentat eren massa altes.[7]

A l'hora de procedir a la reconstrucció de la ciutat, el mestre d'obres de la ciutat presentava un model, normalment per carrer, amb les directrius que havien de seguir els particulars a l'hora de reconstruir les seves propietats. En alguns casos aquestes directrius tenien com a finalitat retornar els carrers a l'estat original anterior a la guerra, però van existir un seguit de casos particulars on es van produir reformes importants que canviaren la fisonomia de carrers i places. Aquest va ser el cas de la plaça del Rei, que s'alineà donant-li la forma quadrangular que té avui dia. Un altre aspecte que acredita les remodelacions d'alguns carrers són les continues expropiacions registrades a les actes municipals. Un exemple és el de la vídua Josepa Salvany, que sol·licitava «*que se le entregue el valor de la porción de terreno que se le toma de su casa de la calle de la Mercería para quedar esta rectificada*».[8] Un any després encara tenim notícies referents a aquesta rectificació, on a més a més es defineix la secció del carrer Merceria que es volia modificar: «*Respecto a que va a rectificarse la parte de la calle de la Mercería que dirige desde la Plaza de San Pedro* [actual plaça de les Peixateries Velles] *a la casa de Ferrater, y que José Antonio Bertrán ha ofrecido que la semana próxima empezará a alinear su patio con la casa de Salvany*».[9] El carrer Merceria no va ser un cas aïllat; l'Ajuntament també va elaborar «*el Plan del proyecto de la calle que sube al lado del Castillo del Patriarca con la relación del valor de los suelos que han de tomarse*».[10]

Aquestes expropiacions van ser una font de conflicte entre l'Ajuntament i els particulars, ja que el consistori sovint fraccionava i es retardava en els pagaments, fet indicatiu de la seva falta de cabals. Acabem de veure l'exemple de Josepa Salvany, però a les actes municipals també hi ha registrades les queixes

---

6. Íbid, correspondència, núm. 359.

7. Íbid, actes, f. 133.

8. AHCT. AM, 1817, actes, f. 78v.

9. AHCT. AM, 1818, actes, f. 83v.

10. AHCT. AM, 1817, actes, f. 121.

d'altres particulars, com Ignasi Morera,[11] o Vicens Busquets, que «*pide el abono de los palmos de su casa que se le tomaron para ensanchar la calle de la Mercería*».[12]

Sens dubte una de les accions més remarcables de l'Ajuntament de Tarragona durant el període 1814-1820 va ser la iniciativa d'unir la Part Alta i el barri del Port. A principis de març de 1816 l'Ajuntament rebé aquesta notificació:

> *Se ha leído un oficio del señor Gobernador interino en que traslada otra del señor Capitán General comprehensivo de la Real Orden por la cual S. M. se ha servido aprobar la idea de avanzar el recinto de esta ciudad hasta el Puerto.*[13]

Vista de la ciutat de Tarragona datada l'any 1781. S'hi poden observar els edificis més representatius de la Part Alta, així com la Muralleta, la porta de sant Joan i el barri marítim. Font: ESPINAL, B.: *Atlante Español.* 1781: Albert Martín, vol. 3.

El dia 25 de maig l'Ajuntament va sol·licitar una reunió amb el director d'enginyers, el tinent general Felip de Pau, «*para hablarle sobre asuntos de la fortificación y de la abertura de la muralla de San Juan*». Sorprenentment en aquesta reunió es decidí no unir la Part Alta amb la zona del Port, ja que «*pasará mucho tiempo antes de verificarse la unión de las dos poblaciones de esta*

11. AHCT. AM, 1818, correspondència, núm. 268.

12. AHCT. AM, 1819, actes, f. 56.

13. AHCT. AM, 1816, actes, f. 30.

ciudad y su marina».[14] No sabem els motius d'aquest canvi tan sobtat d'opinió. Com a hipòtesi podem plantejar que per dur a terme aquestes obres feia falta una important suma de diners, uns diners que la ciutat no tenia i que de ben segur la monarquia no hagués aportat. És possible que la reunió amb el director d'enginyers hagués fet obrir els ulls a l'Ajuntament de la impossibilitat de costejar les obres. Uns dels que es mostraren contraris a aquesta decisió va ser el síndic personer Guillem Oliver:

> *Persuadido el rey nuestro señor de la estrechez del recinto de la Plaza de Tarragona, aprobó la idea de avanzarlo hasta el puerto.* [...] *La experiencia y los facultativos aseguran que la defensa de la ciudad depende de la del puerto, y que por consiguiente debe llevarse toda la atención a defender el puerto, siendo inútil para este objeto la Muralleta, que en concepto general sirve solo para obstáculo al fomento de la población.*[15]

La unió definitiva entre la Part Alta i el barri del Port no es va donar fins a mitjans de segle.[16] Tot i això és de destacar que l'Ajuntament ho proposés trenta-cinc anys abans. Existeixen més exemples de les idees i iniciatives per modernitzar l'urbanisme de la ciutat i que comptaren amb el suport de l'Ajuntament. El mateix Guillem Oliver va proposar tapiar la porta de Sant Joan i obrir-ne una justament on començava el camí del Port.[17] A més a més de significar una millor comunicació entre les dues poblacions, Oliver també es justificava argumentant que quan hi havia pluges abundants l'aigua baixava com un torrent per la porta de Sant Joan originant grans destrosses al barri del Port.[18] Aquesta iniciativa va rebre el suport de l'Ajuntament, que escriví al capità general explicant-li els beneficis de l'obra. Resulta molt interessant la defensa que en va fer el consistori, citant exemples d'altres ciutats del litoral espanyol, com Barcelona o Cadis, que tenien «*la puerta de la mar lo más cercana o directa al puerto*».[19] Finalment el 9 de juliol de 1819 va arribar l'edicte del capità general:

> *Habiendo oído al Ingeniero Director Subinspector de esta Provincia acerca de la proposición del sindico personero no halla inconveniente en que entre los baluartes de San Juan y San Pablo se abra la Puerta que se expone es necesaria para el mas* fácil

14. Íbid, actes, ff. 74v-75v.

15. AHCT. AM, 1819, correspondència, núm. 187.

16. Concretament es produí l'1 d'agost de 1854, un mes desprès de l'inici del Bienni Progressista. ORTUETA, H.: *Tarragona. El camí cap a la modernitat. Urbanisme i arquitectura.* 2006. Barcelona: Lunwerg, p. 123.

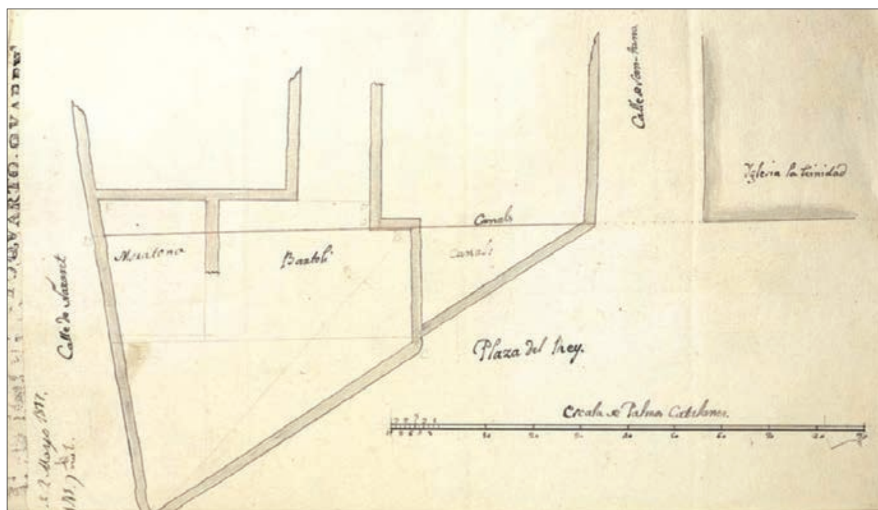
17. AHCT. AM, 1819, actes, f. 80v.

18. Íbid, correspondència, núm. 187.

19. Íbid, correspondència, núm. 192.

y directo tráfico de su Puerto con la Población, ni tampoco en que se cierre según propone la puerta que ahí existe llamada de San Juan.[20]

Sembla que tot i l'embranzida inicial, l'Ajuntament, segurament per motius econòmics, no acabà d'iniciar l'obra. El 3 de setembre Guillem Oliver va remetre un escrit a l'Ajuntament pressionant perquè comencessin les obres, fins al punt de suggerir una campanya per recollir donatius apel·lant al patriotisme.[21] Les pressions de Guillem Oliver continuaren durant l'any 1820, amb constants proclames sobre la importància que tenia per a la ciutat obrir aquesta porta.[22] L'Ajuntament també va costejar amb els Comptes de Propis la reconstrucció dels punts d'accés a la ciutat[23] i va promoure l'obertura d'una carretera des de la Porta de Santa Clara «*pasando por el filador de los Sogueros y siguiendo línea recta hasta el punto llamado la Cuixa*».[24]

Plànol on es mostren part de les rectificacions que s'efectuaren a la plaça del Rei.
Font: AHCT, 1817, correspondència, núm. 140.

Tot i que pot semblar un fet local, durant aquest període trobem un important augment en l'articulació de xarxes de comunicació a Catalunya. Com bé ens explica Josep Fontana la independència de gran part de les colònies ameri-

20. Íbid, actes, f. 87.

21. Íbid, correspondència, núm. 261.

22. SALVAT I BOVÉ (1965), p. 366.

23. AHCT. AM, 1818, actes, f. 124v.

24. Íbid, actes, f. 94v.

canes a principis del segle XIX va propiciar la pèrdua del principal mercat de la burgesia espanyola. Això es traduí en una major conscienciació per part de la burgesia de la necessitat d'articular un mercat interior fort.[25] Seguint aquest model, no és d'estranyar l'aparició i millora de carreteres que tenien la finalitat d'articular els nuclis industrials del país. Un exemple el tenim a les Terres de l'Ebre, on acabada la Guerra del Francès van començar a aixecar-se veus que demanaven la millora de les comunicacions entre l'Ebre i el Camp de Tarragona. No hem d'oblidar que aquest fou un període de pugna constant entre Tarragona i Reus per fer-se amb la preeminència comercial del territori on, sens dubte, les bones comunicacions van ser un factor clau.[26]

Una altra de les carreteres que es van projectar durant aquest període va ser la carretera de Lleida. Com bé ens explica Salvador Rovira, la finalitat era facilitar la comunicació i transport entre les Garrigues, el Baix Urgell, el Segrià i la Conca de Barberà amb l'Alt Camp i el Tarragonès i donar sortida a la multitud de productes d'aquestes comarques pel Port de Tarragona. La construcció de la carretera va quedar aprovada per reial ordre el febrer de 1806, però les obres s'aturaren durant la guerra. Finalment l'any 1817 es va constituir la Junta d'Obres i al desembre es va reprendre la construcció de la carretera al Coll de Lilla. El Reial i Suprem Consell va determinar la nul·litat de tot un seguit d'impostos per finançar les obres, com una anualitat del cadastre. Tarragona va ser el tercer municipi que més diners aportà, per darrere de Lleida i Valls, amb un total de 37.251 lliures. També hi van haver diverses donacions a títol personal, sobretot de professionals, il·lustrats (com Antoni Martí i Franquès), comerciants i altres persones interessades en la carretera, com l'arquebisbe. Tot i això, hi va haver grans dificultats per cobrar als pobles, ja que «*les exigències de diners per a finançar-la els arribaren just quan prou feina tenien per refer-se dels estralls causats per la guerra contra els napoleònides*».[27]

Més enllà de les noves xarxes de comunicacions, l'any 1816 Agustí Canelles va proposar a les autoritats militars la creació d'una carta cartogràfica de Catalunya, que incloïa un ambiciós programa de reconeixement del territori. L'autor va destacar les possibles aplicacions econòmiques del projecte, com una major capacitat per projectar canals artificials dedicats a l'agricultura.[28]

---

25. Aquest és un dels arguments clau que permet a l'investigador Josep Fontana justificar el trencament entre la burgesia i l'Antic Règim a principis del segle XIX. FONTANA, J.: *La Quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820.* 2002. Barcelona: Crítica, reedició, p. 176-181.

26. VINAIXA, J.: *La Postguerra del Francès i la revolta reialista de 1822 a l'Ebre.* 1998. Barcelona: Columna, p. 37-40.

27. ROVIRA, S.: «Els orígens de la carretera Tarragona-Lleida: 1804-1820», *Revista Tècnica de la Propietat Urbana*, (34), 1985: 103-116.

28. HERNANDO, A.: «Reducir la complejidad territorial a la claridad del mapa: Agustí Canelles y su propuesta de reconocimiento de Cataluña (1816)», *Treballs de la Societat Catalana de Geogra-*

No era d'estranyar que Tarragona intentés millorar les comunicacions per reactivar la seva economia després de la guerra. Tenim altres indicis que ens confirmen aquesta hipòtesi, com la reacció de l'Ajuntament quan es va decidir modificar l'itinerari de la carretera que unia Barcelona i València. El consistori va presentar una queixa al capità general pel fet que la nova planificació comportés el pas pel mig de la ciutat i no per la zona del Port, amb els greuges que aquesta decisió podia causar al comerç.[29]

En conclusió, després de la Guerra del Francès es feren canvis importants en la fisonomia de carrers i places de Tarragona, a més a més la ciutat va fer l'esforç de continuar amb la implantació de l'enllumenat públic iniciat abans de la guerra. L'estudi de l'urbanisme del període 1814-1820 també permet comprendre com moltes de les iniciatives urbanístiques que es van plantejar a Tarragona durant el Trienni Liberal (1820-1823) ja tenien el seu antecedent en aquest període. Podríem pensar que Guillem Oliver va presentar les seves propostes a l'Ajuntament constitucional del trienni perquè no es van atendre durant el període absolutista.[30] En aquest article hem pogut veure com l'Ajuntament sí que va atendre aquestes iniciatives i hi va donar suport, però la falta de diners va ser la causa principal que moltes d'aquestes mesures no es posessin en pràctica. Es van promocionar amb cert èxit algunes infraestructures, com la carretera de Lleida, fet que va significar un notable impuls per al Port de Tarragona. Totes aquestes iniciatives van ser, sens dubte, elements clau per entendre que Tarragona fos designada capital de província el 22 d'octubre de 1821 per davant de Tortosa i Reus.[31]

CARLOS MORUNO

fia, (65), 2008: 417-428.

29. AHCT. AM, 1816, actes, f. 83.

30. Durant el Trienni Liberal Guillem Oliver va tornar a presentar moltes de les propostes plantejades a finals de la dècada de 1810. Veure: FERRER I BOSCH. A.: «El programa urbanístic de Guillem Oliver, síndic personer de la ciutat de Tarragona, l'any 1819; diputat a Corts per Catalunya l'any 1820 i regidor de Tarragona el 1822-1823», *Revista Técnica de la Propietat Urbana*, (27), 1977: 115-122.

31. Per conèixer més sobre la designació de Tarragona com a capital de província es recomana: ADSERÀ MARTORELL, J.: *Tarragona capital de provincia. Estudio histórico documental sobre la división del territorio.* 1986. Tarragona: Gabriel Gibert.

ENTRE DUES RIBERES

L'EMIGRACIÓ DEL CAMP DE TARRAGONA A LLATINOAMÈRICA (1778-1833)

Ginés Puente Pérez

Aquest article analitza l'emigració dels habitants del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica durant el període comprès entre 1778 i 1833, la qual va esdevenir un fet molt destacable en les relacions personals, socials, comercials i polítiques, tant per al país d'origen com per als territoris de destinació.

This article analyzes the emigration of the inhabitants of the Camp de Tarragona to Latin America during the period between 1778 and 1833, which became a very remarkable fact in personal, social, commercial and political relationships, both for the country of origin as for the territories of destination.

PARAULES CLAU:
emigració,
Camp de Tarragona,
Llatinoamèrica

KEYWORDS:
emigration,
Camp de Tarragona,
Latin America

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Introducció

El fenomen de l'emigració és plenament vigent. Al món actual, en diversos indrets del planeta, són encara moltes les persones que per millorar les seves condicions de vida han de marxar o fugir dels seus llocs d'origen per buscar millor fortuna als anomenats països «desenvolupats».

L'emigració dels habitants del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica durant el període comprès entre 1778 i 1833 va esdevenir un fet molt destacable en les relacions personals, socials, comercials i polítiques, tant per al país d'origen com per als territoris de destinació.

L'elecció de la cronologia, 1778-1833, no ha estat arbitrària; ambdues dates són claus per a la comprensió d'aquest fenomen. Mentre la primera va coincidir amb l'aparició del Decret de lliure comerç promulgat per Carles III, que va afectar positivament les relacions comercials entre Catalunya i Amèrica, la segona va acabar amb el procés d'independència de gairebé totes les colònies, alhora que es produïa el final de la Dècada Ominosa, amb la qual es va tancar l'última fase del regnat de Ferran VII.

Les migracions s'han de contemplar des d'una doble perspectiva: la dels països receptors, que es van veure afavorits pel desplaçament humà, la qual cosa va augmentar la mà d'obra tot influint directament en l'activitat econòmica del territori i en el seu desenvolupament cultural; i la dels països d'origen, amb alleugeriment de la tensió demogràfica.

1. L'emigració a Llatinoamèrica (1778-1833)

En el període que hem estudiat van existir diferents motius per emigrar: «fer les Amèriques» per fer fortuna, el desig de viure una aventura vital i aconseguir més llibertat, fugir de les guerres que contínuament assolaven el continent europeu i de la pressió religiosa, allunyar-se de les epidèmies que es produïen en el vell continent i, per últim, per cuidar els familiars que ja eren allà.

Les migracions, com s'ha dit, també sorgien de l'esperit aventurer. Molts dels viatgers eren gent de mar, per tant, estaven acostumats a navegar. S'embarcaven en xabecs, sageties, pollacres i altres embarcacions, que no tenien res a veure amb les naus que existeixen en l'actualitat. Eren viatges que, segons la destinació, duraven entre tres i quatre setmanes i, encara que la cartografia estava molt desenvolupada, la incertesa a causa dels perills era constant.

Segons Richard Konetzke:

> *La emigración española a América no fue un movimiento libre, sino una partida espontánea de diversas personas, familias o grupos, con vista a la fundación de una*

nueva patria, todas las decisiones individuales de emigrar e incluso las de trasladarse por un tiempo a los territorios de ultramar requería normalmente un permiso estatal.

No obstant això, i malgrat la Reial Cèdula de 1729, no es van poder controlar les migracions clandestines. L'Estat va imposar una sèrie de sancions contra aquests emigrants, que eren modificades contínuament i aplicades amb severitat. Amb el pas dels anys, sabem que les penes van oscil·lar entre el pagament de cent mil maravedís i el compliment de deu anys de desterrament fora d'Espanya si l'il·legal o «*llovido*» era de sang noble, o cent fuetejades, per substituir la multa, si eren de «baixa condició».

L'emigració peninsular, en general, i la catalana, en particular, podem dividir-les en dues etapes: la primera es pot situar en el període anterior a 1778, abans del Decret de lliure comerç; la segona, posterior a aquesta data, en què l'expansió migratòria catalana i els intercanvis es van ampliar fins a aconseguir una notable presència al territori hispanoamericà.

Hi ha significatives diferències entre les emigracions que es van produir al segle XVIII i les de la resta de períodes. Basant-nos en les coincidències de Rosario Márquez i José M. Delgado, als primers segles de la modernitat trobem que es van produir canvis en els estímuls, cosa que va provocar l'abandonament de la indústria artesanal. Catalunya, a partir de la segona meitat del segle XVIII, i al llarg del XIX, es va veure afavorida per un important desenvolupament econòmic, que va evolucionar gràcies a l'expansió comercial atlàntica, factor que va justificar el desplaçament massiu cap a Amèrica, on es trobaven els centres receptors.

2. El procés migratori: regulació i característiques

Els passatgers, per poder embarcar-se, havien de complir una sèrie de condicions i requisits. Aquesta legislació estava recollida en la Reial Ordre de 27 de juny de 1778, que deia que els viatgers havien de posseir la nacionalitat espanyola, justificada a partir de la fe de baptisme, havien de ser catòlics, havien de ser majors d'edat, i si no ho eren, havien d'anar acompanyats per un familiar o comptar amb el permís dels seus pares. Els majors d'edat també havien de presentar l'aprovació dels progenitors o, en cas de ser orfes, del familiar més proper. Això variava en els casos en què el passatger estava casat, ja que aleshores era la muller la que havia de concedir el permís, perquè durant el període que estava fora, calia assegurar la supervivència del nucli familiar. A més a més, en el cas de transportar mercaderies, s'havia de comunicar als funcionaris de duanes.

El Decret de lliure comerç de 1778 va mantenir-se vigent fins que la Guerra del Francès va obligar a prendre mesures excepcionals que evitessin l'entrada

d'afrancesats a Amèrica. Al juny de 1810, una circular va modificar els requisits per poder emigrar, els quals es van mantenir fins a 1827. Entre les noves condicions destacaven: haver estat «fidel a la Pàtria», estar exempt del servei d'armes i no estar inscrit en la matrícula de marina.

Les sol·licituds per marxar anaven normalment acompanyades de la carta d'un familiar, que reclamava la seva presència amb finalitat comercial. Era així com es prenia en consideració, ja que sense aquesta reclamació era més difícil aconseguir la llicència. No obstant, els emigrants sempre van desenvolupar sentiments de pertinença i forts vincles amb la seva terra d'origen, cosa que es fa palès en la creació de grups i societats de catalans. Val a dir que no tothom gaudia de les mateixes condicions, car els «*funcionarios, clérigos o militares con plaza en América*» ho tenien molt més fàcil.

L'emigració normalment era temporal, oscil·lava entre els tres i els nou anys amb la pretensió d'obtenir un benefici econòmic. L'objectiu era esprémer i especular amb els recursos al més ràpid possible. Com dèiem, en tornar, els negocis eren traspassats a familiars o altres comerciants que es feien càrrec de l'establiment. Aquesta pràctica la podem considerar com un lobby, ja que va provocar conflictes amb els dirigents criolls que veien com els emigrants feien fortuna i després, amb ella, tornaven al seu país.

La importància dels nexes familiars o d'amistat també es fa evident a l'hora de triar una destinació. Podem observar com aquesta es pot relacionar fàcilment amb el lloc d'origen dels emigrants. El punt d'arribada va dependre de l'època, tot entenent principalment les independències americanes com el punt d'inflexió.

La tipologia de l'emigrant era molt diversa, tot i que fins al final del segle XVIII va perdurar la iniciativa del sobrecàrrec. Enfront d'aquesta figura va aparèixer la del comerciant burgès català que necessitava peons per gestionar els seus negocis americans. Això va fomentar l'emigració de personal més especialitzat, que va haver de gestionar i administrar els comerços allí establerts.

3. L'emigració del Camp de Tarragona

3.1. Quan van marxar?

L'emigració del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica, en el conjunt del període estudiat, va augmentar en el nombre de sol·licituds expedides pels diferents governadors. En total es van comptabilitzar 331 expedients. Hi ha dos períodes fonamentals en la demanda d'aquests documents. Per una banda, el període comprès entre 1802 i 1804, que inclou el pic més important d'emigració, produït l'any 1803 amb 44 sol·licituds. El 1802 hi va haver un increment

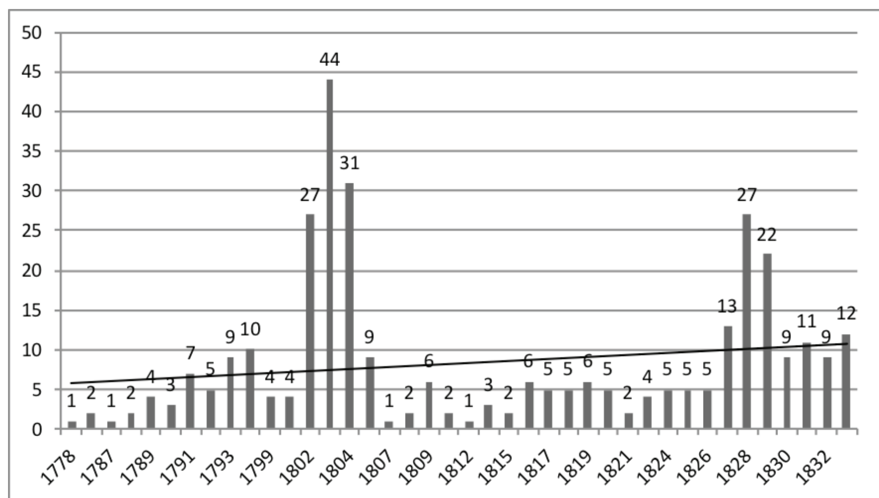
important, amb 27 sol·licituds, mentre que el 1804, van expedir-se'n 31. Abans d'arribar a aquest període es va produir un creixement lent en les sol·licituds.

D'altra banda, hem d'aclarir que existeix un salt important entre l'any 1778 i el 1783, en els quals no hi trobem cap sol·licitud. Això pot ser a causa de tres motius:

1. Perquè la documentació no s'ha conservat.
2. Que no hagués marxat ningú a causa dels diferents conflictes que hi havia al Mediterrani i al propi territori.
3. Perquè no l'hem trobat.

Entre 1795 i 1799 tampoc no tenim cap sol·licitud per marxar a l'Amèrica Llatina. Quant a aquest últim període, sabem que els efectes de l'enfrontament entre Espanya i la França revolucionària (1793-1795) van afectar tant l'emigració com el comerç. Mostra d'això fou el *Decreto de comercio con colonias extranjeras* que adquirí vigència per Reial Ordre del 4 de març de 1795 i que tingué gran importància respecte al comerç ultramarí. Mitjançant aquest decret, s'autoritzà que els comerciants de les colònies espanyoles portessin a les estrangeres els productes que no podien enviar a Espanya a causa de la guerra.

Continuant amb el període estudiat, observem que entre els anys 1805 i 1826 existeix un estancament en les peticions, que oscil·len entre 4 i 6. El 1827 es produeix una recuperació amb 13 sol·licituds. L'any següent, el 1828, s'assolirà el màxim d'aquest nou cicle amb 27, i 22 de l'any 1829. Per últim, entre 1830 i 1833, els darrers anys de la Dècada Ominosa, hi ha una nova aturada que se situa en unes 10 o 11 sol·licituds per any.

Gràfica 1. Emigració del Camp de Tarragona a Llatinoamèrica, segons l'any de sol·licitud de l'expedient.

3.2. On van néixer?

Amb relació al lloc de naixement de les persones emigrants, observem que els més habitats i propers a la costa van ser els que més sol·licituds van tramitar. Així doncs, trobem que la tercera part van néixer a Torredembarra; el segon lloc l'ocupa Altafulla amb 72 sol·licituds i, en tercer lloc, es troben Reus i Tarragona, amb 35 cadascú. A Valls se'n comptabilitzen 12. Amb xifres inferiors a 10 emigrants trobem les sol·licituds expedides a Creixell (8), la Selva del Camp (6), Cambrils (5) i Vila-seca (4). La representativitat de la resta de municipis del Camp de Tarragona és molt insignificant, ja que oscil·len entre 3 i 1 emigrants.

Municipi de naixement	Nombre d'emigrants
Tarragonès	238
Altafulla	72
Clarà	2
Creixell	8
Ferran	1
Els Pallaresos	1
Pobla de Montornès	1
La Riera	3
Roda de Berà	1
Tamarit	1
Tarragona	35
Torredembarra	109
Vila-seca	4
Baix Camp	51
Alforja	2
Botarell	2
Cambrils	5
Mont-roig del Camp	1
Reus	35
La Selva del Camp	6
Alt Camp	22
Alcover	1
Bràfim	3
El Pont d'Armentera	1
Puigpelat	1
Puigtinyós	1
La Riba	1
Valls	12
Vila-rodona	2

Altres localitats catalanes	15
Barcelona	2
La Bisbal	1
Juneda	1
Mataró	1
Montblanc	1
Sitges	1
Urgell	1
Vendrell	2
Vic	1
Vilanova i la Geltrú	3
Vimbodí	1
Altres localitats	4
L'Havana	1
Puerto Rico	2
Esquivias	1
S'ignora	1
Total	**331**

Taula 1. Emigració del Camp de Tarragona segons el lloc de naixement.

3.3. On van residir abans de marxar?

Respecte al lloc de residència, si bé no hi ha canvis significatius, sí s'ha d'advertir que hi va haver una certa mobilitat interna dels emigrants. Així, de les 109 sol·licituds que es van expedir a Torredembarra, si teníem en compte el lloc de naixement, tot observant el lloc de residència, aquesta xifra augmenta a 116 sol·licituds; Altafulla també augmenta la seva representativitat de 72 a 77. D'altra banda, mentre Tarragona mostra un lleuger increment de 35 a 37 sol·licituds, Reus retrocedeix fins a 26. D'igual manera, el municipi de Valls passa de 12 a 8 sol·licituds; Creixell de 8 a 6 i la Selva del Camp de 6 a 5.

La mobilitat cap a altres províncies de Catalunya també es veu reflectida en aquest estudi. Barcelona, Vilanova i la Geltrú i Sitges —tot i no formar part del corregiment— rebran alguns dels emigrants que havien nascut al corregiment i que posteriorment van passar a Llatinoamèrica. Tot plegat ens indica que a les localitats de l'interior retrocedeix la representativitat de veïnatge a les migracions assolint més representativitat els municipis del litoral mediterrani.

Municipi de residència	Nombre d'emigrants
Tarragonès	245
Altafulla	76
La Canonja	1
Clarà	1
Creixell	6
Els Pallaresos	1
La Riera	2
Roda de Berà	1
Tarragona	37
Torredembarra	116
Salou	1
Vila-seca	3
Baix Camp	34
Alforja	2
Cambrils	1
Reus	26
La Selva del Camp	5
Alt Camp	13
Alcover	1
El Pont d'Armentera	1
Puigpelat	1
Puigtinyós	1
La Riba	1
Valls	8
Altres localitats catalanes	38
Barcelona	12
Lloret de Mar	1
Mataró	3
Sant Feliu de Guíxols	1
Sitges	9
El Vendrell	1
Vilanova i la Geltrú	11
Altres localitats	1
Panzacola	1
Total	**331**

Taula 2. Emigració del Camp de Tarragona segons el lloc de residència.

3.4. On van marxar?

Aquests emigrants, com ja hem esmentat, es van desplaçar tenint present les xarxes d'amistat que es van establir a Amèrica així com les declaracions d'independència del territoris d'ultramar. La regió més triada en el conjunt del període va ser Cuba, amb 173 sol·licituds expedides; concretament 119 va dirigir-se a l'Havana, 25 a Santiago de Cuba, 18 a Matanzas, 4 a Trinidad, 3 a Bayamo, a Cuba —sense especificar on— 2 més i, per últim, a Guanabacoa i Yara una més per a cadascuna de les localitats. Cuba, juntament amb Puerto Rico, van ser les colònies llatinoamericanes que més van trigar a aconseguir la independència. Ambdues restarien controlades per la monarquia hispànica fins al 1898.

En segon lloc, trobem Puerto Rico on van sol·licitar passar 49 emigrants. Tot i que la majoria (24) no va especificar on volia passar. Tot i així, sabem que 14 van anar a San Juan, 8 a Mayagüez i la resta a Cabo Rojo, Fajardo i Ponce.

A Veneçuela la majoria es van dirigir a Cumanà (16), tot i que també tenim enregistrats que van passar a Barlovento i Puerto Cabello (4), a La Guaira (2) i, per últim, a Caracas i Nova Barcelona (1). El territori veneçolà va signar l'acta d'independència el 5 de juliol de 1811.

En quart lloc trobem Mèxic, on pràcticament tothom es va dirigir a Veracruz (27) i la resta a Campeche, Mèxic —sense especificar— i Vilamòs de Tabasco (3). L'acta d'independència de l'Imperi Mexicà va ser redactada i signada al Palau Nacional de la Ciutat de Mèxic el 28 de setembre de 1821.

En cinquena posició l'Uruguai que, com l'Argentina, és un cas especial, ja que hem localitzat un passatger que marxa a tots dos països. Per tant, a l'Uruguai es van demanar 21 sol·licituds més una. Concretament, i seguint aquests paràmetres, a Montevideo s'hi van dirigir tots. La República Oriental de l'Uruguai, tot i que havia manifestat el seu interès per independitzar-se de la monarquia hispànica l'any 1810, no va fer-ho definitivament fins al gener de 1820.

Cap a l'Argentina hi van haver 12 sol·licituds i tots van dirigir-se a Buenos Aires. Igual que l'Uruguai, l'Argentina va iniciar el seu procés d'independència els primers anys del segle XIX. El juliol de 1816, des de la Casa de Tucumán ubicada a la ciutat de San Miguel de Tucumán, es va declarar formalment la ruptura amb el Govern peninsular.

A continuació trobem tres països: Colòmbia, Estats Units i Santo Domingo (República Dominicana). A Colòmbia, que va signar l'acta d'independència el 1810, només es van tramitar 4 sol·licituds. Concretament, a Santa Marta viatjaren 2 persones, a Cartagena d'Índies 1 i —a ambdues ciutats— l'altra. A Estats Units, considerant que La Louisiana (sense concretar) en aquells moments era territori pertanyent a la corona espanyola fins al 1803, hi va anar una persona, mentre que les altres 3 van anar a Nova Orleans. A Santo Domingo i la Isabela, nom que també rebia en aquells moment, hi van anar 4 emigrants. Aquests

quatre es van trobar una situació conflictiva a nivell polític, ja que de 1795 a 1822 l'illa va canviar de metròpoli en diverses ocasions. En últim lloc, trobem Bolívia (Potosí), independitzada el 1825, i Haití (Puerto Principe), amb un únic passatger.

Municipi de Destinació	Nombre d'emigrants
Argentina	12
Buenos Aires	10
Nova Valencia	1
Montevideo[1] i Buenos Aires	1
Bolívia	1
Potosí	1
Colòmbia	4
Cartagena d'Índies	1
Santa Marta	2
Cartagena d'Índies i Santa Marta	1
Cuba	173
Bayamo	3
Cuba	2
Guanabacoa	1
L'Havana	119
Matanzas	18
Santiago de Cuba	25
Trinidad	4
Yara	1
Estats Units	4
Louisiana, La	1
Nova Orleans	3
Haití	1
Puerto Príncipe	1
Mèxic	30
Campeche	1
Mèxic	1
Veracruz	27
Vilamòs de Tabasco	1
Puerto Rico	49
Cabo Rojo	1
Fajardo	1
Mayagüez	8
Ponce	1

1. Montevideo i Buenos Aires apareixen al mateix expedient.

Puerto Rico	24
San Juan	14
Santo Domingo	4
Isabela	1
Santo Domingo	3
Uruguai	22
Montevideo	22
Veneçuela	30
Barlovento	4
Caracas	1
Cumanà	16
Cumanà i La Guaira	2
La Guaiana	1
La Guaira	2
Nova Barcelona	1
Puerto Cabello	4
S'ignora	1
Total	**331**

Taula 3. Emigració del Camp de Tarragona segons països i lloc de destinació.

3.5. Quins motius van justificar?

Els motius pels quals les persones emigrants van marxar a Llatinoamèrica fonamentalment foren econòmics i laborals. Observem com el 93,35% ho van fer per motius econòmics, mentre l'altre 3,32% van justificar que era per qüestions socials, és a dir, per salut, per cura, per acompanyar els seus pares i mares, etc. Aquest mateix percentatge es correspon pràcticament amb les sol·licituds que no concreten clarament la causa del seu trasllat a l'altre continent. Per últim, trobem una persona que va al·legar motius de salut. Amb tot, podem dir que la causa essencial per la qual els passatgers s'embarcaven era l'econòmica. El fet que molts tornessin amb fortuna, cosa que es manifesta en la arquitectura de Catalunya d'aquesta època, corrobora aquesta hipòtesis.

Motiu per marxar	Nombre de justificacions
Econòmic	309
Salut	1
Social	11
S'ignora	10
Total	**331**

Taula 4. Emigració del Camp de Tarragona segons justificació.

3.6. A què es dedicaven?

La majoria dels oficis que van establir els emigrants a les «Amèriques» estan directament relacionats amb el comerç. Dels que justifiquessin exclusivament ser comerciants hem localitzat el 67,67% del total de sol·licituds. Dins d'aquest grup també s'hi podrien englobar els ajudants, els aprenents, els mossos comerciants, els carregadors i els sobrecàrrecs. Per altra banda, existeixen 38 sol·licituds que no mencionen la professió a l'expedient. Una part d'aquestes, les podríem relacionar amb els que marxen per motius socials i per motius de salut. També trobem professions més comunes com la de paleta, forner, etc. Per últim, hem de referir-nos a una persona que era militar.

Professió	Nombre
Abacero[2]	1
Ajudant	3
Alferes de fragata graduat i capità mercant	1
Argenter	1
Caixer	1
Carregador	1
Cerer	2
Comerciant	224
Criat	2
Cubero	3
Forner	6
Fuster	1
Mestre cordoner	1
Miner	1
Mosso comerciant	2
Notari mosso	1
Paleta	1
Patró	1
Poper	1
Sobrecàrrec	39
S'ignora	38
Total	**331**

Taula 5. Emigració del Camp de Tarragona segons la professió.

2. Existeixen algunes professions que la seva traducció al català és incerta, per això hem decidit respectar la llengua en què apareixen a la documentació. Segons el *Diccionario de la Real Academia Espanyola* (DRAE), 'abacero' era un botiguer que venia oli, vinagre, llegums i bacallà.

3.7. Quin era el seu estat civil?

Referent a l'estat civil, podem observar que de les vuit dones que van embarcar-se tres quartes parts eren casades. Pel contrari, dues terceres parts dels homes estaven solters i 20 no indiquen el seu estat, cosa que fa suposar que eren solters, ja que en el cas d'estar casats havien de justificar-ho i rebre l'aprovació d'elles. Per altra banda, 91 estaven casats i un passatger era vidu.

Estat Civil	Nombre
Soltera	3
Solter	211
Casada	5
Casat	91
Vidu	1
S'ignora	20
Total	**331**

Taula 6. Emigració del Camp de Tarragona segons l'estat civil.

Per acabar, vull recollir un fragment que representa l'essència del procés migratori ara i fa dos-cents anys. El text, de l'intel·lectual uruguaià Eduardo Galeano, es titula "Los emigrantes, ahora" i va ser publicat a l'obra *Bocas del Tiempo* l'any 2004.

> *Desde siempre, las mariposas y las golondrinas y los flamencos vuelan huyendo del frío, año tras año, y nadan las ballenas en busca de otra mar y los salmones y las truchas en busca de sus ríos. Ellos viajan miles de leguas, por los libres caminos del aire y del agua.*
>
> *No son libres, en cambio, los caminos del éxodo humano. En inmensas caravanas, marchan los fugitivos de la vida imposible.*
>
> *Viajan desde el sur hacia el norte y desde el sol naciente hacia el poniente.*
>
> *Les han robado su lugar en el mundo. Han sido despojados de sus trabajos y sus tierras.*
>
> *Muchos huyen de las guerras, pero muchos más huyen de los salarios exterminados y de los suelos arrasados.*
>
> *Los náufragos de la globalización peregrinan inventando caminos, queriendo casa, golpeando puertas: las puertas que se abren, mágicamente, al paso del dinero, se cierran en sus narices. Algunos consiguen colarse. Otros son cadáveres que la mar entrega a las orillas prohibidas, o cuerpos sin nombre que yacen bajo tierra en el otro mundo adonde querían llegar...*

GINÉS PUENTE PÉREZ
Universitat Rovira i Virgili

Bibliografia

BERTOMEU, J. R.: "Ciencia y política durante el reinado de José I (1808-1813): El proyecto de Real Museo de Historia Natural", *Hispania*, 233 (2009), p. 769-792.

DELGADO, J. M.: "La migración española a América Latina durante la época del comercio libre (1765-1820), un ejemplo Catalán", *Boletín Americanista,* 32 (1982), p. 115-137.

DELGADO, J. M.: "América y el comercio de Indias en la Historiografía catalana (1892-1978)", *Boletín Americanista,* 28 (1978), p. 179-187.

GRASES, P.: "Los catalanes en América", *Hispania*, 75 (4), (1992), p. 844-851.

MÁRQUEZ, R.: *La emigración española a América (1765-1824),* Oviedo: Universidad de Oviedo, 1995.

NADAL, J.: *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913,* Barcelona: Ariel, 1975.

PUENTE PÉREZ, G.: *L'emigració del Camp de Tarragona a Llatinoamèrica (1778-1833),* Publicacions del Port de Tarragona i Arola editors: Tarragona, 2017.

IDEM i FÀBREGAS ROIG, J.: "L'emigració a Llatinoamèrica (1778-1833): el cas de Torredembarra", *Recull de treballs,* 15 (2014), p. 11-49.

YÁÑEZ, C.: *Saltar con red,* Madrid: Alianza, 1996.

REFUGIATS ESTRANGERS A LA POSTGUERRA

TANCATS A LA PRESÓ DE TARRAGONA I TRASLLADATS A CAMPS DE CONCENTRACIÓ

Josep Recasens Llort

En aquest article s'estudia la relació de persones estrangeres que foren represaliades pel règim franquista i la relació d'actuacions que aquest va portar a terme en el període de la postguerra.

In this article we study the relationship of foreigners who were repressed by the Franco regime and the relation of actions that this regime carried out in the period of the postwar period.

PARAULES CLAU:
Franquisme, Tarragona, presó, camps de concentració

KEYWORDS:
August, Spanish Civil War, Falangism, fascism, historical and artistic heritage

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Introducció

Després de fer *La Repressió franquista a Tarragona* (2005) i *La Tarragona silenciada* (2014), vaig creure que la meva col·laboració en l'estudi de la memòria històrica ja havia finit pel que feia a la repressió a la ciutat i a la demarcació. Però fent recerca vaig trobar un expedient que em va cridar l'atenció, es referia a un canadenc, veí de París que va lluitar amb les Brigades Internacionals a casa nostra. Això em va esperonar a buscar més expedients de presos i vaig tenir la sensació que em trobava davant d'un fet, per a mi, desconegut: que, acabada la Guerra Civil espanyola, hi hagué persones que per por a caure en mans de la França col·laboracionista o dels alemanys no tingueren més remei que traspassar la frontera, durant la II Guerra Mundial, malgrat que coneixien el rostre criminal del franquisme. Per tant, l'obra tracta de les persones estrangeres que foren represaliades.

Aquesta petita introducció explica una altra repressió (1941-1945), aquella que van sofrir una sèrie de persones que majoritàriament van pertànyer a les Brigades Internacionals i que, per diversos motius, no pogueren o no volgueren tornar als seus països, que, en molts casos, estaven governats per dictadures.

Les notícies que he recollit han sigut per a mi una sorpresa. La relació que es posa a consideració es de persones estrangeres, que, a l'hora de la veritat, els van aplicar els mateixos mètodes de repressió que als que eren del país. Tampoc es pot oblidar la munió de persones del país que durant aquest període passaren per les presons de Tarragona.[1]

Què passà amb els vençuts?

Al veure que a primers de 1939 la contesa civil es decantava cap a la part de les forces franquistes, el ministre de la República espanyola Álvarez del Vayo va demanar a les autoritats franceses que obrissin la frontera a un contingent d'uns 150.000 refugiats, tots ells civils. En un principi la negació francesa fou total, però la caiguda de Barcelona provocà una allau cap a la frontera integrada tant per catalans com per gent d'altres zones d'Espanya.

Al gener de 1939 el degoteig fou constant, fins al punt que a Prats de Molló, concretament, arribaren uns 6.000 refugiats. Amb una progressió persistent, ens trobem a primers de febrer, quan encara no havia finit la Guerra Civil, que a la Catalunya del Nord es comptabilitzen 75.000 refugiats, ciutadans que, empesos per les circumstàncies, encara no formaven el gruix dels republicans que fugirien.

---

1. Per consultar la relació dels 200 estrangers detinguts governatius: <http://arxiu.tarragona.cat/difusio/els-detinguts-governatius-estrangers-a-la-preso-de-tarragona>

A partir del 5 de febrer, quan l'allau ja fou inevitable, les autoritats franceses van obrir la frontera per facilitar el pas a la població civil i a elements militars (cal suposar que hi havia persones de les Brigades Internacionals); aleshores les autoritats franceses foren conscients que calia organitzar l'acolliment per resoldre el problema dels milers de refugiats espanyols, que eren els «indesitjables» que venien a alterar-los la seva situació.

Les pautes de com assumiria l'Estat francès la massa de refugiats es van formular l'abril de 1939 quan es va formar el govern Daladier, escorat a posicions dretanes, però l'acció del seu ministre d'Interior Sarraut, va demanar una acció enèrgica i ràpida per a la seguretat dels refugiats espanyols. Van clausurar els camps provisionals de la Cerdanya i Vallespir i traslladaren la seva població als grans camps habilitats a les platges del Rosselló.

A principis de març, la primera etapa de l'exili, la més caòtica i dramàtica, s'acabà amb un balanç significatiu, puix que creuaren la frontera en menys de tres setmanes:

Dones, nens i persones grans.	170.000
Militars..	220.000
Homes civils vàlids	.40.000
Homes invàlids i ferits	.10.000
Total.	440.000

A partir del moment que la necessitat de refugi és d'aproximadament mig milió de persones, l'Estat francès s'adona de les dificultats que els pot comportar no fer bé aquest acolliment, i és quan clarifica la seva situació i dibuixa les seves línies d'actuació per: *a*) evitar un desastre sanitari i humanitari; *b*) evitar un daltabaix polític dins de França i no enemistar-se amb Franco; no va haver-hi estatus de refugiats polítics per als republicans, simplement foren «asilats temporals»; *c*) evitar una crisi en el mercat laboral, i *d*) evitar que cap republicà espanyol pogués treballar sense l'autorització oficial dels serveis laborals de l'Estat francès.

De com fou l'entrada en territori francès, a partir de vivències viscudes per familiars, sabem que va ser fatal. Quan els republicans traspassaven la frontera, es trobaven amb les accions reprobables dels francesos: *a*) requisa d'animals i desballestament dels carros, que els els llançaven barranc avall; *b*) requisa de tots els objectes de valor que portaven; c) internament a camps de concentració... Les vexacions van estar a l'ordre del dia.

Sota aquells principis establerts, s'imposà una consigna: fomentar la repatriació. Amb tot, moltes persones es resistiren a tornar al seu lloc d'origen, i la majoria passaren per camps de concentració (Argelers, Sant Cebrià, Barcarès...). Finida l'estança en aquests llocs, l'exèrcit, l'administració pública, les

indústries de defensa i els empresaris particulars es van trobar amb un mercat de mà d'obra captiva i barata. Si a alguns, la seva situació els permetia tornar a Espanya, a d'altres, no. Es calcula que retornaren a Espanya, entre febrer i desembre de 1939, unes 300.000 persones.

◆ El maldecap dels que fugiren

1. La fugida desesperada

De què fugien civils i militars? Evidentment de la guerra, però també de la repressió i de la violència que el franquisme estava exercint sobre el territori que anava dominant progressivament. En un col·lectiu tan heterogeni com el que va creuar la frontera entre les darreries de gener i el 10 de febrer de 1939, creiem que hi havia motius molt diversos per sortir del país i, a la vegada, sentiments compartits.

a) Va fugir un estol de persones que representava l'Estat republicà i l'autonomia catalana: presidents, ministres, consellers, directors generals, alcaldes, funcionaris i un llarg etcètera.

b) Marxaren aquells que havien tingut un compromís públic i notori amb la República: líders polítics i sindicals, escriptors, professors universitaris, mestres i professionals liberals.

c) Marxaren tots els que tenien por de les represàlies franquistes: soldats, jornalers, guàrdies d'assalt i mossos d'esquadra, obrers, manobres i antics milicians.

Mentre lluitaven a favor de la República, les Brigades Internacionals foren una força de xoc. Quan es decantà la guerra cap al bàndol feixista, la xifra oficial dels que des del 28 d'octubre fins el 14 de gener de 1939 passaren a França fou de 4.640, que eren de 29 nacionalitats diferents. Evidentment, no tots volgueren o pogueren repatriar-se. En aquelles tràgiques circumstàncies, i amb motiu de l'ofensiva franquista sobre Catalunya, alguns decidiren tornar al combat, altres passaren la frontera establint-se al sud de França, altres anaren a parar a la Resistència francesa i alguns als camps d'extermini nazis.

Molts d'ells tornaren al llarg de 1939, amb més o menys fortuna, però al final de la guerra a Catalunya eren empesos cap a la frontera pels franquistes, que no podien dissimular la satisfacció davant «la desbandada roja». Contra tots aquests fugitius, els governs anomenats «democràtics» francesos van desencadenar una repressió que més tard es va estendre als mateixos patriotes francesos.

Per desgràcia va haver-hi poca diferència respecte als estrangers entre la Tercera República i l'inici del règim de Vichy (entre Daladier i Petain). El govern Daladier va transformar l'estranger (refugiat espanyol) en indesitjable,

fins al punt que els obligava, per mitjà del dret d'asil, a enrolar-se al servei militar francès.

El prop de mig milió de persones que passaren la frontera, com ja s'ha dit, van ser internats en camps de concentració vigilats per senegalesos. En aquests, foren maltractats, mal alimentats i abandonats sense mitjans higiènics ni sanitaris, de manera que es calcula que unes 15.000 persones foren víctimes de la fam, de tortures i afusellaments. Es fa difícil entendre que governants que es deien demòcrates i que estaven en guerra contra Hitler tractessin malament uns combatents per la llibertat.

Malgrat tots aquests entrebancs, el Partit Comunista Espanyol i la Joventut Socialista Unificada van mantenir l'organització en els dits camps, i defensaren amb entusiasme i valentia una política universal de cara als presoners. La labor portada a terme tant pels dirigents del Partit Comunista Espanyol com pels de la Joventut Socialista Unificada, van posar les bases que van fer possible la resistència dels espanyols a França.

Què passà amb la resta de les Brigades Internacionals? La derrota de l'exèrcit republicà a la Batalla de l'Ebre i l'actitud condescendent de França i la Gran Bretanya davant la invasió de Txecoslovàquia per Hitler va portar el president del Govern espanyol, Juan Negrín, a anunciar el 21 de setembre de 1938, davant d'una indiferent Assemblea de les Nacions Unides: «La retirada inmediata de todos los combatientes no españoles que tomaban parte en la lucha en España en las filas gubernamentales.»

Malgrat que alguns brigadistes van ser acomiadats rebent elogis per la feina que havien portat a terme, altres es van quedar i van patir un vertader calvari.

2. Cotlliure i Vernet

Quan va esclatar la II Guerra Mundial, el Govern francès va desencadenar una brutal repressió contra els espanyols i habilità el castell de Cotlliure i el camp de Vernet d'Arièja per aïllar els comunistes espanyols i la resta de brigades internacionals «sospitosos de simpatia vers la Unió Soviètica».

El fortí de Cotlliure fou la presó més cruel. Sota la custòdia de guàrdies francesos, centenars d'espanyols i brigadistes van viure un règim de fam, sense assistència sanitària, sotmesos a interrogatoris i tortures. Entre altres detinguts s'hi trobà Miquel Valdés, diputat a Corts per Tarragona; Garcia Lago, del comitè central del PSUC, i Valverde, que tornà a Espanya el 1946 i fou afusellat per Franco a Barcelona. Per Cotlliure passaren milers d'antifeixistes, i quan es tancà el castell, els que quedaren, foren portats al nord de l'Àfrica o al camps de d'extermini alemanys. Amb tot, alguns es van salvar reclamats pels governs de la Unió Soviètica, Mèxic i la República Dominicana.

Si el castell de Cotlliure era una espècie de camp de concentració alemany, no ho era menys el camp de Vernet: la degradació de les persones, els maltractaments, el fet de dormir a terra en barraques sense electricitat ni calefacció, la falta dels elements higiènics més necessaris, la fam, l'avitaminosis, les malalties, les execucions sumaríssimes i un llarg etcètera, que feia pensar que era un camp de concentració nazi; només hi faltaven els forns crematoris.

Per aquestes dates (1940), el Govern francès va decretar que «todo refugiado español deberá legalizar su situación, poseer una tarjeta de identidad de extranjero y la prueba de un certificado del empleador o de trabajo. El servicio de "extranjero" de la Prefectura, con la oficina de colocación, supervisará el trabajo de estos "asilados"; la policia vigilará la moralidad y la actividad política.»

No va ser fins l'armistici, quan França es va entregar als alemanys (Petain), que el Partit Comunista Francès sortí al pas de la defensa dels drets nacionals.

3. Actitud francesa davant dels estrangers

La llei del 27 de setembre de 1940 permetia al Règim de Vichy excloure la mà d'obra francesa a favor de l'estrangera. L'11 d'octubre del mateix any, el Govern de Vichy decretava que tots els estrangers compresos entre 18 i 55 anys, la majoria espanyols, fossin incorporats als «grupos de trabajadores extranjeros», així es lliuraven molts francesos de lluitar contra els alemanys.

Amb tot, la premsa nacional fomentava que se'ls havia d'expulsar, no només netejar de dirigents «rojos», sinó tot el conjunt; expulsar el col·lectiu indesitjable que va emprendre, per una raó o una altra, el camí de l'exili.

Qui eren aquests indesitjables? Com que el llenguatge és un element essencial en la construcció d'una ideologia, calia prendre's molt seriosament allò que la premsa transmetia al públic durant els anys 1940-1941. Es tractava de deixar ben clar per què uns grups que havien estat exiliats el 1939 era millor que mai més tornessin a Espanya. I la dictadura tractava de convèncer la societat espanyola de la sort que havia fet d'haver pogut extirpar (ja fos de forma voluntària, induïda o forçada) aquestes pomes podrides.

La por de l'enemic

A l'esclatar la Segona Guerra Mundial, molts ciutadans que havien fugit de l'Estat espanyol i els membres de les Brigades Internacionals que residien al sud de França, per no caure en mans dels alemanys, tornaren a Espanya per Catalunya. Alguns, potser per motius polítics, no es van atrevir a venir.

El pas de la frontera pirinenca no era un fenomen nou: el Pirineu ha sigut des de sempre via de contrabandistes. La gent d'aquelles valls d'una i altra banda de la frontera s'havia acostumat a relacionar-se amb els veïns de l'altre estat.

La legislació d'aquell temps aplicava una pena de tres mesos per creuar il·legalment la frontera, la qual podia augmentar si hi havia agreujants com portar certa quantitat de diners, fer contraban, dur armes... Els consolats britànic i nord-americà es feien càrrec dels súbdits de països aliats, però sorgien problemes amb els jueus, puix que la majoria d'ells es declaraven apàtrides, i fins i tot amb els francesos, els quals corrien el risc que les autoritats espanyoles els retornessin a França on eren sancionats amb un mes de presó i una multa de cent francs, quantitat que augmentà fins als mil a partir del febrer de 1943. També existia el perill de ser deportats pels alemanys.

La majoria de carrabiners i policies van tractar correctament els refugiats que creuaven la frontera, però no cal dir que no van faltar aquells que aprofitaren l'ocasió per confiscar diners, joies i efectes personals; béns que després no es retornaren.

La població civil de la zona fronterera va ajudar els nouvinguts, però sempre sense comprometre's. El pas clandestí per llocs coneguts pels nadius va ser una font de diners que els «passadors» saberen explotar. Aquests eren persones que, previ pagament, acompanyaven els fugitius d'una nació a l'altra.

Alguns militars o carrabiners espanyols van expulsar patrulles d'alemanys que creuaven la frontera en persecució d'algun grup de fugitius; les autoritats espanyoles van ser més tolerants amb els qui van arribar il·legalment.

Per les muntanyes pirinenques, de ben segur que havien passat al llarg dels temps molts membres de l'espionatge espanyol i francès, com també de tercers països. Tot aquest anar i venir no alterava en un principi la vida d'aquelles valls. És amb la Guerra Civil que les coses canvien i el pas clandestí adquireix un gran dinamisme. Allaus de refugiats, sobretot de Catalunya surten cap a França, i també milers d'esquerrans de tot el món, que eren perseguits al territori espanyol, però aquests intententen tornar a entrar per la frontera catalana, juntament amb altres, quan «es girà la truita».

Milers de jueus, soldats polonesos, aviadors britànics, canadencs... i també molts espies enviats en missió especial anaven i venien d'una banda a l'altra del Pirineu. En tot aquest procés Barcelona hi jugà un paper important i Tarragona, secundari.

Una norma habitual per als canadencs, era fer-se passar per francesos, ja que les autoritats espanyoles no contrastaven cap dada de les manifestades pels fugitius, però quan es va produir l'allau de francesos, es va veure clar que l'arribada de tants canadencs era un frau indigerible. Un altre engany va ser l'edat, per tal de fer veure que el fugitiu no seria mobilitzat.

El 3 de setembre (1939), Hitler envaïa Polònia tot just després d'haver signat un tractat d'amistat amb la Rússia soviètica d'Stalin i esclatava la guerra que havia de durar fins al 1945 (14 d'agost).

Els exiliats republicans i la resta dels brigades internacionals estaven contra els nazis. Com que la línia Maginot, que amb tantes pretensions d'inexpugnable havien construït els francesos per parar l'invasor, no va servir de res, van ser envaïdes Bèlgica i Holanda al maig del 40 i París va ser presa al juny del mateix any; aleshores, l'exèrcit francès es va veure abocat a anar cap al sud i la resistència que podien oposar els francesos va ser esmicolada per la Gestapo.

Els contraris al terror i l'extermini nazi es convertiren en fugitius que no volien caure en mans dels nazis, la majoria francòfons. D'aquests, alguns intentaren anar a Anglaterra i posar-se a les ordres del general De Gaulle i altres fugiren en direcció a Espanya. La resistència francesa va organitzar «cadenes d'evasió», fins al punt que el poble francès hi col·laborà amb gran coratge. Els exiliats espanyols, que sabien fins a quin punt els alemanys de la legió Cóndor havien contribuït a la desfeta del règim de la República, no les tenien totes.

La invasió pirinenca durant la Segona Guerra Mundial té dues etapes ben diferenciades. La primera va des de la derrota de França al juny de 1940 fins al novembre de 1942 (desembarcament aliat al nord d'Àfrica), i la segona, arriba fins al setembre de 1944, quan, alliberada França, s'atura completament el pas dels fugitius.

Entre aquests períodes és quan la desfeta és incomptable. I els fugitius, que eren de diverses nacionalitats però principalment jueus, creuen la frontera i es planten, bona part d'ells, a Catalunya.

Actuació del règim franquista

El retorn de persones que no feia gaire temps que havien marxat per les seves idees republicanes, fa que es trobin en el mateix lloc que abans, però ara en condicions adverses.

L'Estat espanyol no vol estar malament amb els nazis, així que ha de aportar una solució, i el 2 de setembre de 1941 es veu obligat a aprovar una ordre de presidència sobre jurisdicció i la justícia militar que fa referència a «Detenidos y trámites de denuncias». En aquesta ordre posa dins d'un mateix sac els catalans que retornen, i els brigades internacionals, tots sota la jerarquia del governador civil.

Aquesta disposició, molt exhaustiva, tracta de forma minuciosa totes les referències a denúncies personals, a l'actuació de la policia, a l'estada temporal a la presó. Però el que intenta és desempallegar-se de la majoria, que fa cap a camps de concentració.

Concretament a Tarragona, que era una ciutat amb unes 36.000 persones entre els anys 1941 i 1945, era fàcil distingir i denunciar persones que no eren de la ciutat. Encara les cicatrius de la contesa civil no s'havien tancat i era fins a cert punt lògic que la denúncia fos una forma de «netejar» la població d'in-

desitjables. Tothom es coneixia i els perjudicats, d'alguna manera, encara reclamaven justícia.

Dels quinze articles de què consta l'ordre, és especialment important el vuitè, que diu: «Los detenidos gubernativos serán puestos en libertad a los treinta dias de su detención, si ésta no fuese ratificada por la Autoridad que la decretó antes de expirar el plazo de treinta dias, a contar desde la fecha de la orden o ratificación anterior.

»Cuando por ratificaciones sucesivas transcurran tres meses de una detención gubernativa, las prórrogas de la detención deberán ser, precisamente aprobadas por la Dirección General de Seguridad, donde se llevará un fichero general de los detenidos gobernativos en toda España.»

Dit en altres paraules, quan agafaven un sospitós, era portat per ordre governativa a la Comissaria d'Investigació i Vigilància, edifici ubicat al carrer Santiyán; allí amb mètodes expeditius el sospitós declarava allò que a la policia li interessava. Per regla general, s'hi passaven uns quinze dies. Aquest període rebia el nom de *Registro Índice.*

Una vegada havien fet la «feina», els homes eren portats a la presó de Pilats, i les dones a les Oblates (c. Portal del Carro). A la presó se'ls podia prorrogar l'estança fins a un màxim de noranta dies, tal com deia l'ordre; prorrogables de trenta dies en trenta dies. Si durant aquest període, els informes que es tenien de cada presoner no eren convincents, eren portats a la presó de Reus, i allí tornava a començar el cicle de trenta, seixanta, noranta dies.

Es podia donar el cas, que un presoner sortís en llibertat vigilada; aleshores es demanava un responsable que es fes càrrec de la seva persona. Aquesta persona sortia com avalador, i a Tarragona fou el vice-cònsul francès Sr. Alonso.

Els estrangers i altres, des de la presó de Reus, van ser traslladats la majoria al camp de concentració de Miranda de Ebro (Burgos), i altres al de Nanclares de Oca (Àlaba).

Els camps de concentració

Els camps de concentració van ser un graó més de la cadena depuradora i repressiva que practicaren les forces franquistes. Molts dels seus presoners van ser enviats a batallons de treballadors i explotats laboralment en benefici d'obres públiques, de l'Església Catòlica i de particulars.

Les condicions de vida als camps de concentració foren la negació de la condició humana, que en un moment u altre patiren els milers de persones que el règim franquista els declarà desafectes i per tant enemics.

Es tenen notícies com l'alimentació, les condicions higièniques (l'aspecte sanitari va preocupà des d'un principi a les autoritats franquistes pel perill de

les epidèmies que es poguessin estendre a la població civil) i els mals tractaments, provocaren la mort de molts ciutadans.

L'existència dels camps de concentració fou mantinguda secreta a la població civil . La creació de dits camps es portà a terme el 5 de juny de 1937 per una ordre de la Secretaria de Guerra del Govern de Burgos.

Dels molts camps que es crearen, em referiré solament als següents:

a. Miranda de Ebro

Aquest camp fou creat el 1937 i desmantellat el 1960. Va ser destinat als estrangers; es van comptabilitzar 15.412 persones que passaren per ell.

Allí anaven a parar els combatents de les Brigades internacionals com altres estrangers que havia a l'estat espanyol; la gran majoria dels que foren agafats a la ciutat de Tarragona, anaren a parar a aquest camp.

Les xifres d'internats a Miranda de Ebro van variar amb els anys, puix que les altes i baixes eren contínues, en especial a partir de 1943. Si a l'octubre de 1942 hi havia 1.400 presoners, al desembre del mateix any, la xifra pujà a 3.400 amb grans problemes d'espai. Al mes de maig de 1943, després de la sortida d'un contingent de francesos, es retornà a la xifra d'uns 3.000 a l'agost. Després de l'estiu de 1944, el camp començà a buidar-se, degut a que no es produïren nous ingressos, ja que el mes de desembre solament hi havia unes 400 persones, la major part guardes de frontera alemanys que mantenien una difícil convivència amb un grup de partidaris dels aliats. Les baralles per assumptes polítics eren freqüents, i es va resoldre ubicant un bàndol al camp de presoners i l'altre al local que havia deixat lliure la guàrdia civil després del seu trasllat al poble de Miranda de Ebro. Fins el tancament (1947) es mantingué una petita ocupació formada per alemanys i col·laboradors amb el règim nazi.

La vigilància, va ser estricta i els intents de fuga penats i reprimits amb duresa, fins el punt que els vigilants van actuar amb total impunitat. La Benemèrita abatí a trets a més d'un presoner.

Referent a la vida quotidiana es poden establir tres etapes ben diferenciades:

La *primera* arribà fins el desembre de 1941, la qual es caracteritzà per una tolerància que coincidí en la baixa ocupació del camp, i la confraternització entre els presoners i els vigilants era aparentment d'una vida relaxada, fins el punt que els presos sortien amb els oficials al poble. Aquesta convivència, fou tallada de soca-rel, puix que el govern acusà als responsables del campament de plegar-se davant les embaixades estrangeres, principalment la polaca i l'anglesa.

La *segona* etapa es caracteritzà per corregir els errors anteriors, una política de duresa (prohibició de visites i evitar al màxim el contacte amb els represen-

tants diplomàtics amb els internats) que coincidirà amb el moment de màxima ocupació, la qual cosa portarà moments de situacions insostenibles, amuntagament de presoners, alimentació escassa, deficients condicions de vida i a l'haver-hi pocs alliberaments, provocarà un augment de protestes i de crítiques a nivell d'ambaixades i la premsa internacional es farà ressò de la situació, pel que portarà a una vaga de fam al gener de 1943.

La *tercera* etapa, que coincidirà amb el relleu d'un nou comandament, serà la sortida massiva de presoners i les inversions per millorar les instalacions, amb la finalitat de fer callar les crítiques que es portaven a terme en tots els àmbits, i a la vegada liberalitzar el règim de visites i contactes amb les ambaixades. Volien acabar amb allò que el règim de Franco considerava una campanya orquestrada per la premsa estrangera que denunciava tortures, vexacions i escarnis. A tal efecte el Ministeri d'Afers Exteriors mobilitzà els representants diplomàtics espanyols a l'estranger per apaivegar la situació dels presoners

Els primers que van alliberar foren "los menores de 20 años y los mayores de 40, por no estar comprendidos en edad militar, no deben estar detenidos y serán liberados cuantos se hallaren todavia internados en campos de concentración dependientes de la Autoridad o en prisiones. Tampoco deben permanecer detenidos y de estarlo seran liberados, los extranjeros en edad militar originarios de paises no considerados beligerantes, tales como los suecos, turcos, portugueses y franceses que terminaron su guerra con el acuerdo de armisticio. Por el convenio de la Haya se pondran en libertad y se dará la salida de España a los prisioneros de guerra evadidos".

En tot, el temps d'internament podia ser molt llarg, ja que alguns hi van romandre més de dos anys. Davant d'aquesta actitud, la Santa Seu es posà al costat dels presoners; la pugna que va mantenir el Vaticà amb el govern de Madrid per la destinació de 800 fugitius del nazisme que Hitler reclamava, uns 500 eren polonesos i la resta txecs, holandesos, iogoslaus i d'altres nacionalitats; també hi havia alguns jueus. La major part eren soldats desmobilitzats. Malgrat que Hitler els reclamava,la polèmica va sorgir quan es va plantejar la possibilitat que el governs de Franco els deixés marxar cap a Portugal i que des d'allí anessin a Anglaterra i se sumessin a les forces aliades. Durant mesos, els alemanys van pressionar Franco perquè els enviés a França o, com a mínim que no els deixés marxar, però diverses organitzacions humanitàries van acudir a la Santa Seu per tal que fes de mitjancera amb Franco a favor dels internats.

A partir de 1943, la pressió alemanya es va intensificar, i el ministre Jordana els va respondre que si els alemanys es veien incapaços de controlar la seva part fronterera a França, era impensable que ell pogués resoldre el problema del refugiats a Espanya. En tot, cap al juliol de 1943 els alemanys van incrementar la vigilància a la vessant francesa dels Pirineus.

Mentrestant, des de Miranda de Ebro van marxar cap a Portugal, via València de Alcàntara diversos combois ferroviaris amb presoners alliberats. A la vegada, es va permetre sortir interns de les presons i altres sortiren quan els consolats els demanaven, fins el punt que en el mateix any es va poder evacuar prop de 15.000 refugiats i un nombre reduït que feren cap a Portugal, Gibraltar i Àfrica del Nord, tots fora del control de l'administració espanyola.

b. Nanclares de Oca

Aquest camp de concentració pertanyia al municipi de Iruña de Oca(Àlaba); es posà en funcionament el 1940 i no es va clausurar fins el 1943; ocupava una superfície de 60 ha.

El desembre de 1940, un primer destacament format per uns 100 presoners, va començar a construir uns barracons, que més tard seria un camp de concentració. L'Estat considerava que era un lloc per a "vagos y maleantes".

A l'entorn del 1943, s hi traslladaren presoners que van ser sotmesos a treballs forçats en la construcció-reforma de la Casa Seminari dels Germans Menesians en el mateix poble de Nanclares, a més de la carretera que uneix Ubidea i Villarreal, i en la de la construcció de Vitòria-Miranda, entre altres.

La construcció del dit camp de concentració era semblant als dels nazis: de forma trapezoïdal i format per vuit barracons, on l'entrada principal s'orientava al sud. Els presoners eren controlats per una única torre de vigilància i un lloc de guàrdia en cada vèrtex.

De les investigacions portades a terme per Juan José Monago, se sap que entre 1940 i 1947, passaren 694 presoners, però l'autor del treball calcula vora els 2000.

Va abundar la gana , la desnutrició i la falta d'higiene, això comportà que aparegués la tuberculosis, la colitis, les cardiopaties, on molts ho pagaren amb les seves vides.

La inscripció que havia a l'entrar al recinte, era: "Se puede perder todo, menos el orgullo de ser español".

Quan el 1945, el diplomàtic italià Guido Flores, disfrazat de treballador social visità el camp, va dir: "La flagelación, la alimentación insuficiente, el trabajo forzado y el saludo fascista se hallan todavia a la orden del dia, en el vigilado campo de concentración de Nanclares de Oca donde 50 extranjeros y unos 800 españoles prisioneros políticos en su mayoria, viven en terribles condiciones".

Guido Flores "comenta que le dijeron que murieron apaleados 3 extranjeros y 11 españoles. Fusilados o muertos a palos". No solament va haver-hi presoners espanyols, sinó també: alemanys, italians, francesos... L'estança de cada presoner venia a ser de sis mesos a un any.

c. Camp de concentració d'Irun

Aquest cap es trobava situat a Gurs (prop de la frontera. Departament dels Pirineus Atlàntics. França). Fou construït per govern francès el 1939, després de la caiguda de Catalunya (al poble de Gurs) per tal d'acollir a tots els que s'exiliaven de forma voluntària d'Espanya.

Després de l'armistici signat amb Alemanya nazi el 1940 pel govern de Vichy, Gurs es va fer servir com a camp de concentració de jueus de qualsevol nacionalitat, excepte pels francesos.

Amb motiu de l'alliberament de França, es van internar breument a Gurs presoners de guerra: alemanys, combatents espanyols quer havien participat en la resistència contra l'ocupació alemanya i col·laboracionistes francesos abans del seu tancament definitiu el 1946.

Pocs estrangers agafats a Tarragona van anar a parar a aquest camp de concentració. Es trobava situat al costat de la mateixa ciutat, i els reclusos que hi varen anar foren:

Brigadistes. Persones que havien format part en les Brigades InternacionalsI i que lluitaven a favor de la República (alemanys, austriacs, txecs...). Alguns aconseguiren fugir, altres van ser allistats a la Legió estrangera.

Bascos. Eren els gudaris (nacionalistes bascs) per la proximitat de Gurs a la seva terra d'origen. Tots van aconseguir avals que els van permetre abandonar el camp.

Aviadors. Membres de personal de terra de l'aviació republicana. Com que tenien coneixements de mecànica pel seu ofici, van trobar feina entre els empresaris francesos, fet que els va permetre abandonar el camp.

Espanyols. Agricultors poc reclamats, que no van tenir ningú a França que s'interessés per ells. La gran majoria foren entregats al govern franquista que els traslladà al campament de Miranda de Ebro. Es calcula que en total passaren uns 17.000 presoners.

JOSEP RECASENS LLORT

Bibliografia

ARASA, Daniel. *La guerra secreta del Pirineu (1939-1944).* Llibres de l'Índex, Barcelona, 1944.

LLARCH, Joan. *Campos de concentración en la España de Franco.* Barcelona, Producciones Editoriales, 1978.

MONAGO, Juan José. *El campo de concentración de Nanclares de Oca 1940-1947.* Gobierno Vasco, 1958.

"Campos de concentración en España y batallones de trabajadores". *Quaderns d'Història,* any XXV, núm. 310, febrer, 2002.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. (coord.) *El pacte de la no intervenció. La internacionalització de la Guerra.* Tarragona, Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2009.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *Las Brigadas Internacionales: nuevas perspectivas en la historia de la Guerra Civil y del exilio.* Publicacions Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2015.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *¿Por qué hemos sido derrotados? Las divergencias republicanas y otras cuestiones.* Barcelona, Flor del Viento, 2006.

VILANOVA i VILA-ABADAL, Francesc. *A l'exili. Dels camps francesos al llindar de les deportacions.* Barcelona, Ed. Crítica i Museu d'Història de Catalunya, 2003.

Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme. UAB. Fundació Carles Pi y Sunyer, 2003.

J. SOBREQUÉS; C. MOLINERO; M. SALA. *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya en la Guerra Civil.* Barcelona, Ed. Crítica, Museu d'Història de Catalunya, 2003.

Entrevista

Maria Folc Serra, 6.IV. 2016.

JOSEP ELIAS I JUNCOSA

UN APÒSTOL TARRAGONÍ DE L'ESPORT I L'OLIMPISME

Fernando Arrechea Rivas

Al nostre país existeix un tradicional oblit i menyspreu cap a les figures destacades en el terreny de la cultura física, l'olimpisme i la pedagogia esportiva. La personalitat que ens ocupa, Josep Elias i Juncosa, és imprescindible per explicar tot això a Catalunya i al conjunt d'Espanya, a més d'un pioner en el terreny del periodisme esportiu i la divulgació dels nous *sports* a cavall dels segles XIX i XX. La ciutat de Tarragona no és aliena a aquesta tendència oblidadissa cap als seus fills més destacats, amb freqüència abocats a l'ostracisme. Aquest article intenta reparar-ho i reivindicar entre els seus conciutadans la figura d'Elias i Juncosa.

In our country there is a traditional forgetfulness and contempt for the outstanding figures in the field of physical culture, Olympism and sports pedagogy. Josep Elias i Juncosa's personality is essential to explain it all in Catalonia and the whole of Spain, as well as a pioneer in the field of sports journalism and the popularization of new sports on the horseback of the 19th and 20th centuries. The city of Tarragona is not oblivious to this tendency towards its most prominent children, often driven by ostracism. This article tries to repair it and claim among its fellow citizens the figure of Elias i Juncosa.

PARAULES CLAU:
Josep Elias i Juncosa, Corredisses, Tarragona, olimpisme, esport

KEYWORDS:
Josep Elias i Juncosa, Corredisses, Tarragona, olympism, sport

Introducció

El deute existent al nostre país amb figures determinants en el naixement de l'esport contemporani com Narcís Masferrer, Jaume Garcia Alsina o Josep Elias i Juncosa és immens. Per més inri la seva tímida recuperació en els últims anys, tal como veurem, no ha estat mancada d'intents d'instrumentalització política o de polèmiques historiogràfiques.

A Catalunya la seva reivindicació ha vingut de mans de la historiografia catalanista o independentista, que els ha atorgat el qualificatiu genèric de "forjadors de l'esport" (Direcció General de l'Esport, 1987; Torrebadella & Arrechea, 2017), vinculant les seves campanyes a favor de l'olimpisme amb polèmiques actuals, oblidant o minimitzant qualsevol matís diferenciador que posés en qüestió les seves conclusions sovint preestablertes (Llauradó & Finestres, 2002). Així, figures del catalanisme moderat i amb escàs interès per la política com Elias i Juncosa (Elias i Campins, 1992) són finalment presentades gairebé com a independentistes, i aquells *forjadors* que difícilment podrien ser considerats com a tals (per molt que es forcessin els arguments) donat el seu caràcter clarament *unionista* (Narcís Masferrer en seria un clar exemple) són simplement ignorats.

Cosa que es complementa perfectament (si bé de forma no intencionada) amb el desdeny o visió crítica amb què aquestes figures (singularment Elias) són presentades per l'escassa historiografia sobre olimpisme feta des de Madrid. El seu màxim (gairebé únic) exponent, el president de la Real Academia Olímpica Española, Conrado Durántez, ha descrit Elias i Juncosa com un activista "a favor del deporte y el olimpismo en Cataluña" i l'ha vinculat amb "sospechosos y autonómicos secesionismos" (Durántez, 2012, pàg. 46-52). Discrepem amb allò que considerem una infravaloració de les aportacions d'Elias a l'esport i l'olimpisme a tot el país (veurem que Espanya no hauria debutat en els Jocs Olímpics de 1920 sense el seu impuls), així com en la vinculació del catalanisme moderat (Elias va militar a la Lliga Regionalista de Prat de la Riba i Cambó) amb el "secesionismo". Tot i que en això, com s'ha dit, coincideixin ambdós corrents per motius diferents.

Intentarem explicar qui era Josep Elias i Juncosa i quines van ser les seves aportacions en el terreny de l'esport essent fidels a les fonts i deixant les polèmiques polítiques per qui hi tingui interès.

Pel que fa a la metodologia, hem començat amb una revisió bibliogràfica entorn a la història del nostre esport. També ha estat important la revisió bibliogràfica de fonts primàries i la recerca hemerogràfica d'informacions relatives a l'objecte d'estudi. Al respecte, cal destacar l'hemeroteca digital de la premsa històrica catalana, amb l'Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA), i les hemeroteques digitalitzades de *La Vanguardia* i *El Mundo Deportivo*. La part

interpretativa de tall positivista s'ha centrat en l'anàlisi directa de les fonts documentals primàries i, principalment, en la valoració de les obres d'Elias.

Sobre Josep Elias únicament s'ha escrit una monografia, per part d'un dels seus fills (Elias i Campins, 1992) i diversos articles de Ramon Balius (1982, 1998, 2014). Algunes contribucions de Xavier Pujadas (2006) i Carles Santacana (2004, 2014), i de tots dos autors conjuntament (1995a, 1995b), han aportat dades significatives sobre Elias, així com un article de Joan Fauria (2005). Altres contribucions que aporten informació han vingut en els últims anys de Xavier Torrebadella i col·laboradors (Brasó & Torrebadella, 2014, 2015; Torrebadella & Arrechea, 2016; Torrebadella & Planas, 2011; Torrebadella, 2014; Torrebadella & Nomdedeu, 2013; Gil Pla, 2015; Torrebadella & Arrechea, 2017; Arrechea 2017, 2018).

Figura 1: Josep Elias i Juncosa amb l'uniforme del FC Barcelona (circa 1906).
Arxiu família Elias.

Josep Elias i Juncosa, el periodista i divulgador esportiu

Josep Elias i Juncosa (José Feliciano Elias Juncosa al Registre Civil) va néixer al carrer de la Nau[1] de Tarragona el 27 de maig de 1880. Quan tenia vuit anys va emigrar amb la seva família a l'Argentina (seguint aparentment una certa tradició familiar: la seva mare, Teresa Juncosa, havia nascut a l'Uruguai durant una estada dels seus pares en aquest país), però aquesta aventura no va resultar bé i el 1889 van tornar a Espanya i es van instal·lar a Barcelona.

Des de molt jove va començar a treballar com a comptable i va descobrir l'*sport*. La Barcelona de finals del XIX era un lloc propici per a això, ja que en el context del regeneracionisme es va produir l'arribada dels nous esports anglesos, així com la recuperació dels esports i jocs tradicionals i un interès renovat entre les elits econòmiques per l'exercici físic (Arrechea, 2017, 2018).

Als divuit anys Elias ja publicava els seus primers articles sobre esport a publicacions com *Barcelona Sport, Los Deportes* o *La Veu de Catalunya.* Aviat va començar a utilitzar l'àlies *Corredisses*, amb el qual signaria bona part dels seus articles.

D'Elias i Juncosa com a cronista esportiu es poden destacar diversos fets notables: va ser el primer periodista esportiu en escriure en català, va col·laborar en pràcticament tots els diaris i revistes barcelonins de la seva època i fou, juntament amb Narcís Masferrer[2], el veritable promotor i *alma mater* de la premsa esportiva al nostre país.

---

1. Segons el seu fill Raimon Elias i Campins, va néixer al carrer de la Nau n. 12. Segons les dades aportades pel seu pare, Joaquim Elias i Vehils, al Registre, en inscriure el seu naixement, va ser al carrer de la Nau número 15, primer pis.

2. El periodista Narcís Masferrer Sala (Madrid, 26 d'abril de 1867 - Barcelona, 10 d'abril de 1941), entre moltes altres coses, va ser fundador de la Sociedad Gimnástica Española (1887), fundador de la Federación Gimnástica Española (1898), president de la Unión Velocipédica Española (1902, 1903, 1911, 1939), cofundador (1899) i vicepresident (1909) del FC Barcelona, fundador de la Federación Española de Clubs de Futbol (1909), president de la Federació Catalana de Futbol (1913), fundador i primer president del Sindicat de Periodistes Esportius de Barcelona (1911), impulsor i divulgador de l'olimpisme, la cultura física i l'esport. Va ser fundador de la premsa de propaganda gimnàstica i esportiva espanyola, destacant en publicacions com *El Gimnasta* (1887), *Los Deportes* (1897), *Vida Deportiva* (1903) o *El Mundo Deportivo* (1906). Fou redactor d'esports de *La Vanguardia* entre 1912 i 1929 i va dirigir la prestigiosa revista *Stadium* de 1920 a 1929. També col·laborà pulicant articles d'opinió en la majoria de la premsa esportiva i en les seccions especialitzades dels periòdics de l'època. Durant més de cinquanta anys (1887-1941) la influència de Narcís Masferrer en el procés d'institucionalització de l'Educació Física i l'esport a Espanya va ser omnipresent i inquestionable.

Elias va ser un esportista multidisciplinari i un directiu que va intervenir en la creació d'una multitud de clubs i de federacions esportives: la Unió Velocipèdica Espanyola (actual Federació Espanyola de Ciclisme), la Colla del Riscat, la secció d'esports de muntanya del Centre Excursionista de Catalunya, el Reial Club Marítim de Barcelona, el Club Natació Barcelona, la Federació Atlètica Catalana, el Futbol Club Barcelona, el Catalunya Lawn Tennis Club o la Confederació Esportiva de Catalunya.

Elias va intervenir en altres projectes de vital importància per a l'esport espanyol, entre els quals destaca la constitució del Comitè Olímpic Català el 1913 (com a delegació regional del Comitè Olímpic Espanyol), projecte relacionat amb les primeres candidatures dels Jocs Olímpics de Barcelona (1924 i 1936). També va ser un dels principals promotors, juntament amb Narcís Masferrer, d'un Estadi Olímpic a la Ciutat Comtal (Pujadas, 2006). Per tot plegat, va arribar a ser amic personal de baró Pierre de Coubertin. D'altra banda, la seva esposa, la pianista Carlota Campins, va ser la primera intèrpret a Espanya de l'Himne Olímpic el 1916.

A més, sempre va predicar amb l'exemple, practicant tots els esports: gimnàstica, ciclisme, esgrima, futbol (va jugar al Barça), *riscat* o marro, rem, vela, natació, tennis, excursionisme, equitació o automobilisme. Va destacar la seva especial predilecció pels esports de lluita, especialment el *jiu-jitsu* (Gutiérrez García & Villamón, 2004) o la boxa (Corbinos, 1915, p. 32). Sobre ell, Narcís Masferrer (1912) deia que era coneixedor de quasi tots els esports, "base indiscutible para poder ejercer de crítico, y esto unido a un extenso conocimiento de las teorías é historia de los sports, leídos en obras de diferentes naciones, le pone a un gran nivel dentro del periodismo sportivo".

En la faceta divulgativa i propagandística d'Elias destaca la iniciativa el 1914, juntament amb l'editor barceloní Francesc Sintes, de crear la col·lecció de llibres "Los Sports". Elias va ser el director de la col·lecció i va contribuir escrivint el primer número, titulat *Football Asociación* (Balius, 1998; Torrebadella, 2011).

Elias Juncosa va ser sempre un home lliure i conseqüent amb les seves idees, cosa que el va portar a córrer riscos personals durant la Guerra Civil[3] pel seu catolicisme practicant i a ser depurat per les noves autoritats franquistes en finalitzar el conflicte a causa del seu passat catalanista. Va morir a Barcelona el 28 de gener de 1944.

3. En començar la guerra Narcís Masferrer va haver de fugir amb la seva dona a Navarra després de rebre la visita de milicians a casa seva de Barcelona. Sembla que va salvar la vida perquè un dels membres de la patrulla de la FAI el va reconèixer com "el president de les bicicletes" (López, 2016). Jaume Garcia Alsina no va tenir tanta sort: va ser assassinat per milicians juntament amb el seu fill al gimnàs de la seva propietat, en circumstàncies terribles (Arrechea, 2017, 2018).

◆ Josep Elias i Juncosa, apòstol de l'olimpisme

Entre la burgesia barcelonina el gust per l'*sport* anglès i pel model pedagògic anglosaxó estava molt estès a finals del segle XIX (Torrebadella, Olivera & M-Bou, 2015; Arrechea, 2017, 2018).

El Gimnàs Solé era l'epicentre d'aquest corrent regeneracionista en l'àmbit esportiu. Allà tenia Narcís Masferrer el seu despatx, la redacció de *Los Deportes* i la seu social de les múltiples associacions que promovia. Era aquest gimnàs un lloc de pedigrí tarragoní, ja que els seus propietaris, Francesc Solé i el seu nebot Manuel G. Solé, eren de Benissanet; el mateix Masferrer estava casat amb Teresa Alfonso (natural de Tarragona); Lluís de Ossó (primer secretari del FC Barcelona) pertanyia a una família de Vinebre i, per descomptat, Elias i Juncosa era tarragoní.

L'absència espanyola als Jocs Olímpics d'Estocolm de 1912 provocaria un enorme malestar en els cercles esportius de Barcelona i aviat Elias destacaria com el principal crític del Comitè Olímpic Espanyol i del seu president, el marquès de Villamejor, per la seva inactivitat.

En les seves conferències, Elias afirmava que el COE era "como el perro del hortelano, ni hace ni deja hacer" i qualificava de "gandules" (Elias, 1913a) els seus dirigents. Aquesta campanya d'Elias contra la inactivitat de Villamejor va assolir el súmmum el 18 d'octubre de 1913 amb la seva cèlebre conferència a l'Instituto Higiénico-Kinesioterapéutico de Jaume Garcia Alsina (Elias, 1913b).

La conferència es va reproduir en diversos mitjans i va provocar una resposta de Villamejor, el qual, molt preocupat per la possibilitat apuntada per Elias de veure un Comitè Olímpic Català enviant una delegació a Berlín 1916 en cas de no assolir-se una delegació espanyola, va demanar ajut als periodistes esportius catalans perquè el COE estigués als Jocs Olímpics.

El 25 de desembre de 1913 s'anunciava que el COE autoritzava Narcís Masferrer a constituir un Comitè Olímpic Català com a delegació regional del COE. Uns dies abans Elias i Juncosa havia escrit a Coubertin comentant-li els seus plans de creació d'un Comitè Català presidit per un noble (li parlava dels marquesos d'Alfarràs o d'Alella).

Finalment, els Jocs Olímpics de Berlín 2016 van quedar suspesos per la Primera Guerra Mundial i Villamejor disposaria de quatre anys més per preparar el debut oficial espanyol als Jocs. De fet, crearia (el 1919) un nou COE abans dels Jocs de 1920. Durant la guerra es va produir un fet destacat: l'alcalde de Barcelona, Manuel Rius, va escriure al baró de Coubertin el 1917 oferint la Ciutat Comtal com a seu dels primers Jocs Olímpics que es disputessin després del conflicte; no consta que obtingués resposta.

La neutralitat espanyola a la Primera Guerra Mundial havia permès un tímid desenvolupament de l'esport, acompanyat d'un discurs regeneracionista. Tot això, combinat amb les pressions des de Barcelona (que mantenien l'amenaça d'intentar la participació de Catalunya als Jocs Olímpics si Espanya no hi anava), va forçar el COE del marquès de Villamejor a enviar una delegació a Anvers 1920 malgrat les dificultats econòmiques (Torrebadella & Arrechea, 2016). En els mesos previs es va viure un intens debat entre aquells que defensaven que Espanya no havia de participar als Jocs Olímpics pel baix nivell dels esportistes espanyols i aquells que defensaven que el ridícul seria tornar a estar-hi absents.

Per forçar el COE a activar-se i el Govern a col·laborar econòmicament es va convocar al teatre Bosque de Barcelona un gran "miting deportivo en pro de la educación física" el 17 d'octubre de 1919, amb assistència de 1.500 persones. No va faltar novament l'advertència per part del secretari de la Federació Catalana d'Atletisme, Albert Maluquer, de buscar finançament de la Mancomunitat per enviar delegació pròpia si el COE no ho aconseguia.

La decisió de participar es va adoptar *in extremis* i per poder viatjar es va haver de recórrer a col·lectes (Elias i Juncosa va obrir un compte a l'oficina del Banco di Roma de Barcelona on treballava) i el mateix Villamejor va haver d'avançar diners de la seva butxaca. D'aquesta manera es va aconseguir, superant tots els obstacles i enfrontaments imaginables, la primera participació oficial espanyola en uns Jocs Olímpics i dos medalles de plata (en futbol i en polo).

La mala relació entre el COE i el Comitè Olímpic Català no va desaparèixer durant els Jocs i hi va haver moments de tensió, com els que es van viure entorn a la candidatura de Barcelona als Jocs Olímpics de 1924, presentada por la Mancomunitat a esquena del COE. Des de Madrid es va reaccionar filtrant una altra possible candidatura espanyola: Sant Sebastià (Arrechea, 2017, 2018).

Coubertin atorgaria els Jocs Olímpics a París i prometria les següents edicions a Amsterdam i als Estats Units (1932, finalment serien a Los Ángeles), de manera que les esperances olímpiques barcelonines van quedar enterrades fins al 1936.

Figura 2: Conferència d'Elias i Juncosa al Gimnàs Garcia Alsina (18 d'octubre de 1913). Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (fotografia de Josep Maria Co de Triola).

Josep Elias i Juncosa i Tarragona

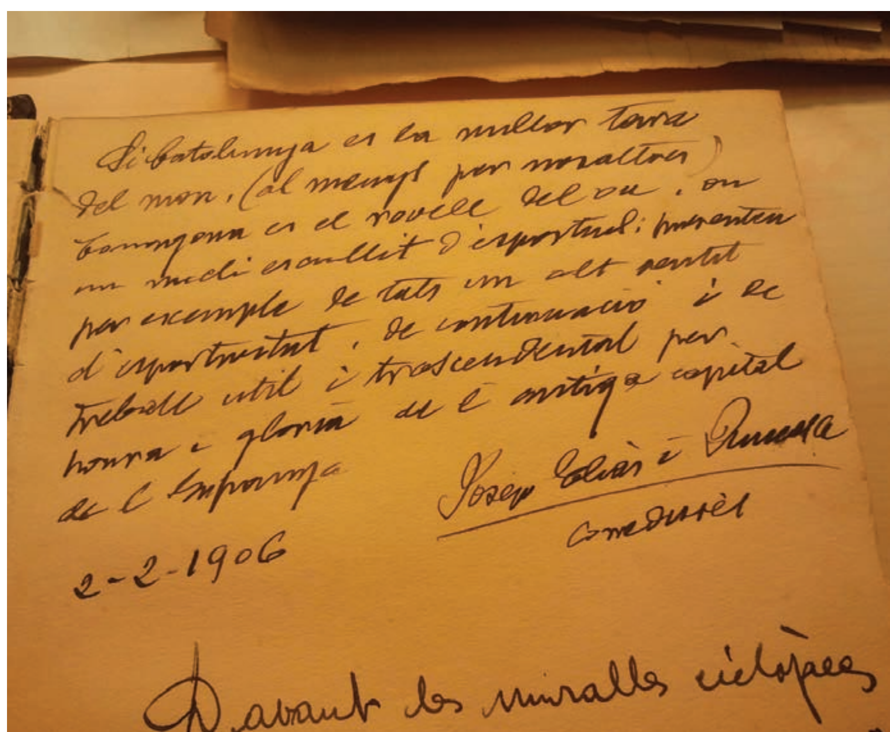
Malgrat haver nascut a Tarragona (en una família amb arrels al Camp de Tarragona per totes bandes: Torredembarra, Roda de Barà, Riudecanyes, el Morell) i haver mantingut vincles amb la ciutat i el Camp tota la seva vida, Elias i Juncosa és un gran oblidat a la seva ciutat de naixement.

Tot i que *Corredisses* sempre va tornar a Tarragona. Entre les seves estades destaquen:

- Viatges en bicicleta pel Camp de Tarragona el 1899 i el 1900 sobre els quals escriu a *Los Deportes.*
- Publicació a la revista *Pàtria* de Tarragona el 1908 dels articles "Necessitat dels esports" i "Camí nou".
- Proselitisme del tennis a l'Espluga de Francolí (1912, 1914 y 1915) en companyia del seu gran amic Pau Casals, el qual també el va convidar a la inauguració de la pista que va fer construir a casa seva de Sant Salvador (el Vendrell) el 1915. Elias va estiuejar diversos anys a les Masies de l'Espluga de Francolí.

- Conferències a Valls i Reus sobre els Jocs Olímpics (1921, 1924).
- La invitació al baró de Coubertin i la seva família en la seva històrica visita a la ciutat de Tarragona el 8 de desembre de 1926 (Arrechea, 2011).

No obstant tot això, Josep Elias i Juncosa no compta en la seva ciutat natal amb cap reconeixement (un carrer, una instal·lació esportiva, una placa a la casa en què va néixer). Una gran injustícia que caldria reparar en el context dels Jocs del Mediterrani, uns Jocs dels quals ja va parlar un amic i col·laborador d'Elias (Josep Anton Trabal) el 1921 (Arrechea, 2017, 2018).

Si Catalunya es la millor terra
del mon, (al menys per nosaltres)
Tarragona es el rovell del ou, on
un medi escullit d'esportistes [illegible]
per exemple de tots un alt sentit
d'esportivitat, de continuació i la
treball util i trascendental per
honra i gloria de l'antiga capital
de l'Espanya

Josep Elias i Juncosa
[illegible]

2-2-1906

Davant les muralles ciclopees

Figura 3: Dedicatòria de Josep Elias i Juncosa al Gimnàstic de Tarragona (2 de febrer de 1906). Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona.

Conclusions

Elias i Juncosa va ser un regeneracionista en el sentit més ampli i ple de la paraula. Era seguidor de Coubertin i, com aquest, també veia en l'esport una eina per aconseguir "una millora de la raça", una elevació del nivell i la qualitat de vida, un element de progrés i modernitat.

A més, tot i que sabem pel seu fill (Elias i Campins, 1992) del seu relatiu desinterès per la política, va ser militant de la Lliga, amic personal de Prat de la Riba i de Cambó i propagandista de l'*sport* des de les pàgines de *La Veu de Catalunya.* Podem inferir dels seus articles que compartia la visió *imperialista* de Prat de la Riba (el qual va arribar a parlar d'un nou Imperi Espanyol "del Roine a Lisboa") per a Espanya i el paper destacat de Catalunya com a motor regenerador, sempre (almenys fins a la Primera Guerra Mundial) amb l'Imperi Alemany i Prússia com a models a seguir. Catalunya havia de ser la Prússia d'Espanya i l'esport i l'exercici físic havien de ser les eines en què es basés la millora de la població per assolir aquests objectius.

Participar als Jocs Olímpics (i posteriorment organitzar-los) era més una conseqüència lògica d'aquest interès per l'esport i pels corrents pedagògics europeus que un objectiu en si mateix. Desesperat per la ineptitud i la inactivitat del president del COE, Elias arriba a amenaçar amb la participació de Catalunya (els exemples de Finlàndia, Hongria o Bohèmia, que participaven amb delegació pròpia tot i pertànyer a l'Imperi Rus o a l'Imperi Austro-hongarès, li donen arguments). Sense aquesta amenaça probablement Villamejor no s'hauria activat perquè Espanya estigués a Anvers 1920 i s'hauria repetit l'absència espanyola dels Jocs anteriors.

Analitzar aquestes polèmiques de 1913 o 1920 sota el prisma del present, barrejant l'actualitat amb els esdeveniments d'altres èpoques, és un error freqüent que no compartim.

Reivindicar *Corredisses* com un dels personatges més importants de l'olimpisme espanyol ens sembla de justícia, així com presentar-lo davant de la seva Tarragona natal com una figura que cal recordar.

FERNANDO ARRECHEA RIVAS
Doctor en Ciències de l'Esport
farrechea@gmail.com

Bibliografia

ARRECHEA, F. (2011): "Josep Elias i Juncosa y Tarragona" a: http://olimpismo2007.blogspot.com.es/2011/09/josep-elias-i-juncosa-y-tarragona.html [Consulta: 17 de març de 2018.]

ARRECHEA, F. (2016): "El Abanderado de España en los Juegos Olímpicos de 1920". *AGON International Journal of Sport Sciences,* 6 (1), 7-16.

ARRECHEA, F. (2017): *España y los Juegos Olímpicos. Análisis de participación de los deportistas españoles en los JJOO de la Era Moderna e historia del movimiento olímpico español* (tesi doctoral). Universidad Católica San Antonio de Murcia.

ARRECHEA, F. (2018): *España y los Juegos Olímpicos.* Madrid: CIHEFE.

BALIUS, R. (1982): "Josep Elias i Juncosa". *Apunts d'Educació Física i Medicina Esportiva*, 19 (75), 209-216 a: http://www.apunts.org/es/josep-elias-i-juncosa/articulo/13135950/ [Consulta: 17 de març de 2018.]

BALIUS, R. (1998): "La Biblioteca Los Sports". *Apunts. Educación Física y Deportes,* 52, 109-113, a: http://www.raco.cat/index.php/ApuntsEFD/article/view/307968/397934 [Consulta: 17 de març de 2018.]

BALIUS, R. (2014): "Josep Elias i Juncosa (1880-1840). Corredisses (Carrerillas)". *Archivos de Medicina del Deporte,* 159, 60-61, a: http://archivosdemedicinadeldeporte.com/articulos/upload/arte_159.pdf [Consulta: 17 de març de 2018.]

C. (1918, 5 d'octubre): "Exercicis de mar, por Josep Elias Juncosa. Tomo XXIX Biblioteca Minerva". *Stadium,* pàg. 647-648.

CASANOVAS, J., & SOLER, J. (2004): "L'esport com a element educatiu". A P. Coubertin (Aut.), *Lliçons de pedagogía esportiva* (pàg. XXIX-LXVII) Vic: Eumo.

CORBINOS, I. (1915): *Boxeo.* Barcelona: Librería Sintes.

CORREDISSES (1900, 9 de juny): "Gazeta de Sport". *La Veu de Catalunya,* 506, p. 4.

DIRECCIÓ GENERAL DE L'ESPORT (1987): *Forjadors de la història esportiva de Catalunya.* Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General de l'Esport.

"Distinción merecida" (1912, 26 de desembre). *El Mundo Deportivo*, p. 5.

DURÁNTEZ, C. (1999): *El Comité Olímpico Español, orígenes y naturaleza jurídica.* Madrid: COE.

DURÁNTEZ, C. (2012). *El COE. Un siglo.* Madrid: Comité Olímpico Español.

ELIAS, J. (1902): “La vida física”, a: JOAN BTA. BATLLE (ed.), *Calendari català per l'any 1902* (pàg. 154-156). Barcelona: Llibreria Joan Bta. Batlle.

ELIAS, J. (1907, 5 d'octubre): “Sport. Energías físicas”. *La Cataluña*, p. 11.

ELIAS, J. (1908, 29 de febrer): “¿Cuál es el mejor Sport?”. *Los Deportes*, 80-83. (continua els dies 15, 31 de març i 15 d'abril)

ELIAS, J. (1911, 7 i 14 de gener): “La vida física”. *La Cataluña*, pàg. 29-30.

ELIAS, J. (1913a, 11 de desembre): “¿Por qué hemos de hacer sport?”. *El Mundo Deportivo*, p. 2-3.

ELIAS, J. (1913b, 25 de desembre): “¿Por qué hemos de hacer sport? Continuación”. *El Mundo Deportivo*, p. 3.

ELÍAS, J. (1914a): *Football asociación*. Barcelona: Imp. R. Tobellà.

ELIAS, J. (1914b, 15 de gener): “¿Por qué hemos de hacer sport?”. *El Mundo Deportivo*, pàg. 2-3.

ELIAS, J. (1915, 22 de maig): “Sobre gimnasia al amigo Eladio Homs”. *Arte & Sport*, p. 18.

ELIAS, J. (1916): “Pedagogia esportiva”. *Quaderns d'Estudi*, 1(1), 41-47.

ELIAS, J. (1917): “Pedagogia esportiva (acabament)”. *Quaderns d'Estudi*, 1(4), 307-313.

ELIAS, J. (1918a): “Per què fem esport I”. *Quaderns d'Estudi*, 2(1), 28-40.

ELIAS, J. (1918b): “Per què fem esport II”. *Quaderns d'Estudi*, 2(2), 122-131.

ELIAS, J. (1920): *Els jocs olímpics de l'antiga Grècia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

ELIAS I CAMPINS, R. (1992): *Josep Elias i Juncosa “Corredisses”. Un precursor de l'olimpisme Català*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

“España y los Juegos Olímpicos” (1913, 6 de novembre). *El Mundo Deportivo*, p. 1.

FAURIA, J. (2005, 23 de juny): “Elias i Juncosa”. *El 9*, p. 21.

GUTIÉRREZ GARCÍA, C., & VILLAMÓN, M. (2004): “El jujutsu: un sport japonès en la Barcelona de principios del siglo XX”. *Revista Española del Pacífico*, 17, 101-121.

LLAURADÓ, J. & FINESTRES, J. (2002): *“Seleccions esportives. Un dret de Catalunya”*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

LÓPEZ, B. (2016): “La forja de un apóstol. El joven Narciso Masferrer en su cruzada por la deportización de España” a: ALMUIÑA, C., MARTÍN, R. & PELAZ, J. V. (Dir.): *Perfiles de periodistas contemporáneos*. Madrid: Editorial Fragua.

MARÍN, E. (1997). "De la gimnàstica a l'esport: La pedagogia esportiva de Josep Elias i Juncosa" a: *La formació inicial i permanent dels mestres, Actes de la XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (pàg. 413-419). Vic: Ed. Eumo.

MASFERRER, N. (1912, 8 de febrer): "Periodistas deportivos III. Josep Elias Juncosa". *El Mundo Deportivo*, p. 1.

PLA, G. (2015): "Sobre mitos de la natación competitiva y la natación educativa: una mirada histórica y cultural desde Elías Juncosa". *Materiales para la Historia del Deporte*, 13, 78-94.

PUJADAS, X. (coord.) (2006): *Catalunya i l'olimpisme. Esport, identitat i Jocs Olímpics, 1896-2006.* Cornellà de Llobregat: Comitè Olímpic de Catalunya.

PUJADAS, X. & SANTACANA, C. (1995): *Història il·lustrada de l'esport a Catalunya, vol. I (1870-1931).* Barcelona: Columna, Diputació de Barcelona.

PUJADAS, X. & SANTACANA, C. (1995b): "Esport, catalanisme i modernitat. La Mancomunitat de Catalunya i la incorporació de la cultura física en l'esfera pública catalana". *Acàcia* (*Papers del Centre per a la Investigació del Moviments Socials - Publicacions de la Universitat de Barcelona*), 4, 101-121.

SANTACANA, C. (2004): *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Consell Català de l'Esport.

SANTACANA, C. (2014): "Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània". *Catalan Historical Review*, 7, 159-168.

SECCIÓN EXCURSIONISTA (1924, 1 d'abril): "La vida esportiva i notes sobre els Jocs Olímpics. Conferència a càrrec d'en Josep Elias i Juncosa (Corredisses)...". *Revista del Centre de Lectura* (Reus), pàg. 73-74.

TORREBADELLA, X. (2012a): "Los orígenes de una ciudad olímpica: Barcelona y el asociacionismo deportivo decimonónico ante la gestación de los primeros Juegos Olímpicos". *Citius, Altius, Fortius, 5*(2), 91-134.

TORREBADELLA, X. (2012b): "Orígenes del fútbol en Barcelona (1892-1903)". *Revista Internacional de Ciencias del Deporte*, 27, 80-102.

TORREBADELLA, X. (2012c): "El deporte contra la educación física. Un siglo de discusión pedagógica y doctrinal en la educación contemporánea". *Movimiento humano*, 4, 73-98.

TORREBADELLA, X. (2014): "Regeneracionismo e impacto de la crisis de 1898 en la educación física y el deporte español". *Arbor, 190* (769).

TORREBADELLA, X. (2015): Forjando los Juegos Olímpicos de Barcelona: La contribución de Narciso Masferrer y Sala en la configuración del deporte nacional e internacional (1900-1910). *Citius, Altius, Fortius*, 8(1), 61-103.

TORREBADELLA, X. (2016a): “España, regeneracionismo y deporte durante la I Guerra Mundial”. *Athenea Digital. Revista de Pensamiento e Investigación Social*, 16(1), 237-261.

TORREBADELLA, X. (2016b): “La bibliografía gimnástica y deportiva de la educación física en el ejército español (1808-1919). Textos en contexto social”. *Revista Universitaria de Historia Militar*, 5(9), 173-192.

TORREBADELLA, X. & ARRECHEA, F. (2016): “La polémica participación de España en los Juegos Olímpicos de Amberes 1920”. *Materiales para la Historia del Deporte*, 14, 113-138.

TORREBADELLA, X. & ARRECHEA, F. (2017): Seguimos insistiendo: ¿Por qué España participó en los Olímpicos de Amberes 1920? *Materiales para la Historia del Deporte*, 15, 145-168.

TORREBADELLA-FLIX, X. & NOMDEDEU-RULL, A. (2015): “Los primeros libros de fútbol publicados en España (1900-1919)”. *Revista General de Información y Documentación*, 25(1), 113-139.

TORREBADELLA, X. & OLIVERA, J. (2012): “Las cien obras clave del repertorio bibliográfico español de la educación física y el deporte en su proceso de legitimación e institucionalización (1807-1938)”. *Revista General de Información y Documentación*, 22, 119-168.

TORREBADELLA-FLIX, X. & OLIVERA-BETRÁN, J. (2013): “The Birth of the Sports Press in Spain within the Regenerationist Context of the Late Nineteenth Century”. *The International Journal of the History of Sport*, *30*(18), 2164-2196.

TORREBADELLA-FLIX, X., OLIVERA-BETRÁN, J. & M-BOU, M. (2015): “Origin and Institutionalisation of Sports and Gymnastics Associations in Nineteenth-Century Spain (1822-1900)”. *Apunts. Educación Física y Deportes*, 119, 7-54.

TORREBADELLA, X. & PLANAS, A. (2011): “Del deport a l’esport i de l’esport al deport. Molt més que una discussió terminològica”. *Terminàlia - Revista de l’Associació Catalana de Terminologia*, 3, 22-39.

VILANOU, C. (2008, 22 de desembre): “Josep Elias Juncosa. Els valors de la pedagogia esportiva” a *Blog d’Edu21* a: http://www.edu21.cat/ca/continguts/280 [Consulta: 18 de març de 2018.]

VILANOU, C. & De Bolòs, O. (2005): “Joventut, esport i religió: el moviment Muscular Christianity”. *Educació i Història: revista d’història de l’educació*, 7, 63-92.

BATALLÓ INFANTIL (1911-2011)

RECORD ALS DEFENSORS DE TARRAGONA DE 1811

Alfredo Redondo Penas

Per a celebrar el centenari del setge, des de començament de l'any 1911 es van preparar els actes que es celebrarien durant els mesos de juny i juliol. En la defensa de Tarragona participaren una sèrie de regiments, i per recordar-los, tant al 1911 com al 1961 es va crear l'anomenat "batalló infantil".

To celebrate the centenary of the siege, from the beginning of 1911 the acts that were held during the months of June and July were prepared. In the defense of Tarragona a series of regiments participated, and to remember them, in 1911 and in 1961 the so-called "child battalion" was created.

PARAULES CLAU:
Guerra del Francès, batalló infantil, Tarragona, 1811

KEYWORDS:
Spanish first absolutist restoration, infant battalion,Tarragona, 1811

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

Introducció històrica

L'entrada de les tropes franceses a Catalunya, l'hem d'entendre dins del context de la Guerra Gran que va enfrontar França amb Espanya. A Catalunya es va despertar un sentiment antifrancès i una actitud hostil davant els successos que es desenvolupaven a França (període de la Revolució Francesa) i que només en part es veien contrarestats pels esforços propagandístics que desplegaren els mateixos revolucionaris. La Convenció francesa declara la guerra a Espanya, el 7 de març de 1793, la qual cosa va despertar una onada patriòtica vers els francesos i al mateix temps contrarevolucionària. L'exèrcit espanyol, dirigit pel general Antonio Ricardos, va iniciar les operacions el 17 d'abril de 1793. Va creuar la frontera i va avançar pel Rosselló, ocupant Ceret, Vilafranca de Conflent, Cotlliure..., però sense efectius ni recursos suficients, no es va atrevir a atacar Perpinyà. Passat l'hivern, una contraofensiva no només va permetre als francesos recuperar els territoris ocupats, sinó que passaren la frontera i van ocupar la Vall d'Aran i van avançar per la Cerdanya, l'Alt Urgell i l'Empordà. Figueres va caure al seu poder. Davant aquests fets, a Catalunya es va constituir una Junta General del Principat, que va prendre mesures excepcionals i es formaren els cossos de voluntaris (miquelets). Aquest conflicte va acabar amb la Pau de Basilea (1795).

Godoy, ministre de Carles IV en aquells temps i que rebia el sobrenom de «Príncep de la Pau», va establir una aliança amb la França revolucionària que suposava per a Catalunya un perjudici en el comerç i l'economia, ja que va suposar dues guerres amb Anglaterra (1796-1801, 1804-1808).

L'evolució dels esdeveniments plantejava cada vegada amb més claredat que el progrés de Catalunya s'enfrontava amb les estructures anacròniques de l'Antic Règim, i les idees revolucionàries plantejaven una alternativa. La Guerra del Francès va precipitar la situació.

El 1808, com a conseqüència del Tractat de Fontainebleau, Napoleó va emprendre la invasió de Portugal previ pas pel territori espanyol, ja que Portugal no respectava el bloqueig comercial que s'havia imposat als països europeus per tal d'aïllar Anglaterra. Les primeres tropes franceses van entrar a Catalunya comandades pel general Duhesme, que, durant el mes de febrer, entraren per la Jonquera i van apoderar-se dels punts més estratègics, com eren el Castell de Figueres, la Ciutadella i el Castell de Montjuic, a Barcelona (on 5.247 homes i 1.830 cavalls es van fer amb el control de la ciutat). Aquestes tropes només havien d'estar a la ciutat poc temps, però la situació va empitjorar quan arribaren 4.000 soldats més; aquestes noves tropes provocaren irritacions en la població ja que unes tropes teòricament aliades, mantingudes per l'Ajuntament, ocupaven els punts forts de Barcelona, mentre el capità general Ezpeleta donava ordres per tal de calmar l'agitació popular contra aquests visitants que

esdevenien clarament ocupants. Això va marcar l'inici de la guerra que a Catalunya es conegué com a Guerra del Francès i a Espanya com a Guerra de la Independència. Les revoltes van anar acompanyades de la constitució de juntes de govern, que intentaren omplir el poder buit provocat per les abdicacions a Baiona del monarca Carles IV i del seu fill Ferran VII a favor del germà de Napoleó, Josep I.

A Catalunya, la primera junta que es va constituir fou a Lleida el 2 de juny i va estar presidida pel bisbe de la diòcesis, a la que van seguir les de Tortosa, Tarragona, Igualada, Manresa, Girona i Vilafranca del Penedès. Molt aviat, es va crear la Junta Superior de Govern del Principat de Catalunya, dirigida pel bisbe de Lleida i amb representants de tots els corregiments de Catalunya. El seu propòsit era dirigir la lluita contra els francesos i es va decidir dissoldre-la el 1812.

Els primers episodis més destacats del conflicte a les nostre terres foren les dues batalles del Bruc (6 i 14 de juny), els setges de la ciutat de Girona, l'ocupació de Lleida, Tortosa i Tarragona, que fou sotmesa a un terrible saqueig que va durar tres dies, en el qual van perdre la vida 5.600 veïns i que va deixar a la ciutat en «lamentable estado» a causa de «una mano bárbara y asoladora».

La situació a Europa, sobretot després del fracàs a la campanya de Rússia, va obligar a Napoleó a retirar les tropes de la península, circumstància que van aprofitar les tropes angleses i espanyoles per anar consolidant les seves posicions. El mariscal Suchet va evacuar València i va organitzar a Catalunya les seves últimes línies defensives fins que finalment el 25 d'abril del 1814, va firmar un armistici amb el general britànic Wellington. Els francesos van sortir de Barcelona i de la resta de places fortes que havien ocupat anteriorment com Tortosa, Hostalric i Figueres.

La guerra va deixar Catalunya molt malmesa i aquest fet es va agreujar per la necessitat del pagament d'impostos i contribucions de guerra i per la consegüent crisi econòmica. La tornada de Ferran VII el 1814 va significar l'anul·lació de la feina legislativa de les Corts.

Tarragona fou una de les ciutats més mal parades, ja que va patir un terrible setge per part dels francesos, com reflecteix aquest document[1]:

1.Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Fons Hemeroteca 497-H. *Diario del Gobierno de Cataluña y de Barcelona* n. 184 03/07/1811 Cfr. DE SALAS, Javier: *El sitio de Tarragona por los franceses en 1811.* Tom 3r, segona època, de la *Revista Científico-Militar.* Tarragona, 1882 Cfr. PUIGRUBI, Miguel: *Tarragona, sacrificada en sus intereses y vidas por la independencia de la Nación y libertad de su cautivo monarca Fernando Séptimo. Relación de los sucesos más memorables ocurridos en esta ciudad durante la última guerra defensiva contra la invasión del tirano del siglo XIX Napoleón Bonaparte.* Tarragona, 1816 Cfr. GRAS Y ELÍAS, Francisco: *Tarragona en 1811. Episodios de mi tierra IV*. Barcelona, 1894 Cfr. EGUAGUIRRE, Andrés: *Sucesos verdaderos del sitio y plaza de*

El general en jefe Suchet se ha visto en la dura necesidad de dar el asalto a la ciudad de Tarragona. Los parlamentarios de este general habían sido constantemente recibidos á fusilazos. El 28 de junio a las seis de la tarde los granaderos subieron a la brecha. La resistencia fue viva y encarnizada, duro muchas horas tras de las trincheras que se habían hecho en lo interior de la ciudad; pero todo fue tomado a pura fuerza. La guarnicion intento salvarse por el camino de Barcelona y encontró en él la división italiana, los cazadores del veinte y cuatro, que le cortaron el paso, y la persiguieron hasta el mar. Todo ha sido tomado o muerto: no se ha respetado nada sino los 1500 enfermos que se han hallado en los hospitales. El Gobernador Senen de Contreras, ha sido hallado herido de un bayonetazo y no ha debido la vida sino a la generosidad del general en jefe. El marques Curten y tres otros oficiales generales, 500 oficiales de todos grados, y 10.000 soldados son prisioneros; 23 banderas, 380 cañones han caído en poder del general vencedor, y Tarragona no es sino un monton de ruina. Este es el fruto de una ciega resistencia, dietada por el fanatismo que no prevé las consequencias, y no se expone al peligro. Todo esto se ha pasado en presencia de los ingleses, quietos expectadores de todas estas desgracias. El dia después en Villanueva todos los heridos que estaban en los hospitales fueron hechos prisioneros, y 400 hombres lo fueron también en Villafranca. Los restos del exército del general Campoverde huyen por el collado de Sta. Christina, con el mayor desorden.

Amb la seva conquesta es donava per controlada Catalunya i Napoleó l'annexionava a l'Imperi francès[2].

En la defensa de Tarragona participaren una sèrie de regiments[3], i per recordar-los, tant al 1911 com al 1961 es va crear l'anomenat «batalló infantil».

Tarragona. Valencia, 1813 Cfr. ALEGRET, Adolfo: *Historia del sitio, defensa, asalto y evacuación de Tarragona en la guerra de la Independencia* Cfr. BELZA Y RUIZ DE LA FUENTE, Julio: *El sitio de Tarragona en 1811. Revista de Historia Militar.* Any VIII. Número 15, gener-abril, 1964, p. 65-97. Cfr. MOLINER PRADA, Antonio: *Tarragona (mayo-junio 1811). Una ciudad sitiada durante la Guerra del Francés.* Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Ediciones Doce Calles. Juny, 2011. Cfr. ROVIRA I GÓMEZ, Salvador: *Quaderns de l'Arxiu, 6: Tarragona a la guerra del francès (1808-1813).* Ajuntament de Tarragona, 2011.

2. RAMISA, Maties: *La invasió napoleònica i els catalans.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

3. REDONDO PENAS, Alfredo: «Els regiments que van participar en el setge de Tarragona». *A Carn!* Publicació Electrònica d'Història Militar Catalana. Núm. 16. Monogràfic dedicat al setge de Tarragona de 1811. Maig, 2011; p. 9-16.

◆ Actes commemoratius (1911)

Per a celebrar el centenari del setge, des de començament de l'any 1911, es van preparar els actes que es celebrarien durant els mesos de juny i juliol. Així, tant les autoritats civils i militars, historiadors, poetes, publicistes van aprofitar aquesta celebració per exaltar els fets del 1811 i demanar a la població tarragonina la seva màxima implicació[4]. La commemoració del centenari implicava la perpetuació del record i l'homenatge a aquelles persones que van patir el setge per part de les tropes napoleòniques, tant amb la pèrdua de la seva vida i de les seves llars i, «a pesar de todo, con la dignidad de su presencia supieron conservar para Tarragona los restos de su tesoro monumental y por su amor a la Ciudad y a su patria e influidos por la esperanza puesta en sus arraigadas creencia y en la protección divina, pudieron sobrevivir para presenciar tantas desdichas y heroicamente se enfrentaron con el enemiga para defender el alma de nuestro pueblo»[5].

Les primeres referències que trobem quant a la creació de batalló daten del 26 d'abril, on se'ns diu que l'oficialitat del Regiment d'Almansa volia formar un «batallón de 400 plazas, compuesto de gastadores, banda de tambores, banda de pífanos, dos compañías de cazadores, una compañía de granaderos y una de fusileros con cuatro cantineras»; per a la confecció dels uniformes es va realitzar un concurs entre les diferents indústries tèxtils de la ciutat. Es va contractar la Banda del Asilo Naval de Barcelona per tal que acompanyés el batalló en els actes oficials.

Es va establir que l'1 de maig començarien els preparatius al pati de la caserna, sota la supervisió de la comissió instructora i organitzadora formada pels senyors Fontanet, els capitans de l'exèrcit Visiedo y Martínez Samson, i els tinents García i Sillas[6]. La inscripció es podia fer a la Oficina de la Sociedad Atracción de Forasteros, rambla de San Joan, 42 [7], en horari de sis a vuit de la tarda. Es van presentar un total de 650 nens i 12 nenes (que farien de cantine-

---

4. MOLINER PRADA, Antoni: *Tarragona (mayo-junio 1811). Una Ciudad sitiada durante la Guerra del Francés. 1808-1814. Guerra & Revolución.* Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Ediciones Doce Calles. Juny, 2011; p. 261.

5. SALVAT Y BOVÉ, Juan: *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia.* Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. Accésit al VII Premio «Cronista José M. Pujol» Extraordinario con motivo del 150 aniversario del sitio y defensa de Tarragona en 1811. Tarragona, 1965; p. 389-390.

6. *Diario de Tarragona* (26/04/1911), n. 129.

7. *Diario de Tarragona* (22/04/1911), n. 126.

res[8]). Cal dir que es va fer la selecció sota la inspecció d'un metge. La primera tarda ja s'havien apuntat un total de 150 nens i més de 12 nenes.

En la reunió celebrada al consistori tarragoní el 5 de maig, es va demanar als seus membres un «correctivo para el cabo de serenos por el trato dado a algunos ninos que acuden á instruirse para el batallón infantil»[9], ja que la instrucció devia ser molt estricta per part del caporal i potser no era conscient que els instruïts només eren nens. A finals del mes de maig, els exercicis d'instrucció continuaven a l'espera de rebre «el armamento entre hoy y mañana»[10]. Posteriorment, la Casa Ayné els va donar els timbals i «pífanos».

La bandera del batalló infantil va restar exposada a l'aparador de la botiga del Sr. Vistedo i les nenes d'entre sis i dotze anys de la classe més benestant de la societat tarragonina van aportar «el importe del bordado y corbata de la bandera»[11]. Aquestes nenes van rebre, per part de la comissió organitzadora del mateix batalló, «la escarapela de los colores nacionales que deberán llevar en el pecho el día que el batallón maniobre en la gran pista de la plaza del Progreso, donde tendrán asignada una tribuna en la que se depositará la bandera durante el espectáculo, siendo elles las custodiadoras de la enseña». La bandera duia el lema «Antes morir que rendirse»[12].

---

8. Cantineres = dones que tenien per ofici dona suport a les tropes en conflicte repartint beguda, municions...

9. *Diario de Tarragona* (06/05/1911), n. 138.

10. *Diario de Tarragona*(23/05/1911), n. 152.

11. Es van recollir un total de vuitanta-sis pessetes amb aportacions d'entre una i cinc pessetes. Les nenes van ser: Josefina Lopez Veciana, Pilar Perez Berned, Rosita y Emilia Hermida, María Montes, María Alonso de Medina, Adela Manuel Rimbau, Carmen Prats Gonzalez, Clein Capella, Mercedes Nogués, Josefina Lloret, Carmen Dalmau Niubó, María Company y Córdoba, María A. Canals Ciscart, Raquel Malé, Carmen Pacheco Morán, Josefa Maldonado Nogués, Teresa Busutil Guasch, Concha Busutil Guasch, Maria Pujol Sevil, Maria Anguela Font Miró, María Dolores Font Miró, Teresa Visiedo Gimenez, Maria Josefa Viejobueno, Julia Viejobueno, María Teresa Viejobueno, Carmen Viejobueno, Pilar Peñarrubia, Isabel Veciana López, Sofía Norregard, María Enriqueta de Castellarnau Miró, Carolina de Castellarnau Espina, Soler Boada, Ana María Alonso, María Suano, Pepita Gomez, María Gómez, Josefa Vallés, Pilar Cuchillo, Amparo Verdú, Carmen Verdú, María Josefa Sanromá, Isabel Sanromá, Rosita Dalmau Vila i Ramona Delor (*Diario de Tarragona,* 21 de juny de 1911, n. 177).

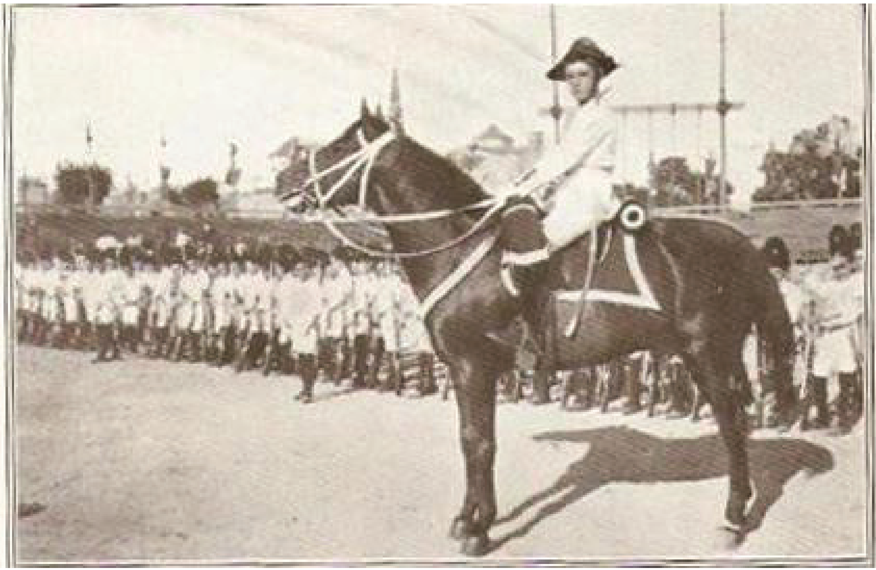
12.*Diario de Tarragona* (22/04/1911).

Batalló infantil desfilant per l'actual Rambla Nova el 1911.
(Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Batalló infantil a la plaça Corsini. (Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Oficial del batalló infantil a la plaça Corsini. (Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Batalló infantil. (Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

El dia 27 de juny estava previst en el programa oficial de festes del primer centenari dels fets la desfilada del batalló infantil[13], que va tenir com a «coronel honorario S.A.R. el serenísimo señor Príncipe de Asturias»[14], que va acceptar el càrrec després que una comissió de la ciutat es desplacés a Madrid per ferli la proposta. Així, a les quatre de la tarda va fer la seva primera sortida pels carrers de la ciutat el batalló infantil[15], dirigint-se des de l'Instituto Provincial a l'Ajuntament i, des d'aquí, al Governs Civil i al Govern Militar, amb l'objectiu de visitar les autoritats. El recorregut que van fer va ser pels carrers «San Francisco, Unión, Martí Ardeña, Mendez Núñez y Rambla, para dirigirse á la Gran pista, donde se celebrarà la fiesta de la gimnasia». El comandament efectiu del batalló el tenia el nen Tinent Coronel Luis Corsini, fill del recordat cap d'Obres Públiques del mateix nom i cognom, «cuyo nombre hoy rotula la antigua plaza del Progreso»[16].

Durant la desfilada, van rebre forts aplaudiments de part del poble de Tarragona i els amos del restaurant del Balcó del Mediterrani, els senyors Pinet i Primatosta Hermanos, «se ofrecieron espontáneamente á obsequiar á todas las plazas del batallón, así como á sus instructores, con un sandwichs y un vasito de Plisen» En un dels intermedis de la festa gimnàstica organitzada pels Hermanos de la Doctrina Cristiana a la Gran Pista, el batalló infantil va sortir en correcta formació, dirigint-se a la seva caserna, que no era altra que l'Instituto Provincial, on van deixar les armes[17].

A la tarda es va celebrar la *Gran manifestación patriótica cívico-militar* presidida pel capità general i les diferents autoritats, tant civils, militars, eclesiàstiques com les corporacions i el poble. Es van dirigir a la caserna del Carro, en homenatge de l'Ajuntament al Regiment d'Almansa, que al 1811 va defensar heroicament els carrers de la ciutat. La imponent manifestació comptava amb la presència dels sometents de «Tarragona, Reus, Valls, Montblanch, Vendrell,

---

13. AHCT. *Fons Municipal. Fiestas del Centenario...* Expedient n. 3. *Programa oficial.*

14. S.A.R. era don Alfonso Pío de Borbón, que tenia en aquests moments quatre anys (dins BERTRAN VALLVÉ, Dídac; GRAMUNT DE MORAGAS, Manuel: *Los regimientos de guarnición en Tarragona 1700-1931: de Felipe V a Alfonso XIII.* Ministerio de Defensa. Novembre, 2000; p. 252. Per altra banda, cal dir que la germana del príncep d'Astúries va ser la reina a la festa de la coronació de la Verge del Claustre (notícia apareguda a *La Vanguardia* del 24 d'abril).

15. Fou organitzat pel capità Visiedo i el capità Martínez, que es qui va donar els dibuixos del vestuari i l'equip (dins Diario de Tarragona 28/06/1911, n. 183). *Cfr. AHCT. Fons Municipal. Fiestas del Centenario..., Expedient n. 49. Batallón Infantil.*

16. SALVAT Y BOVÉ, Juan: *Tarragona en la Guerra...*, p. 391.

17. *Diario de Tarragona* (28/06/1911), número 183.

Torredembarra, Altafulla, Riera, Catllar, Pallaresos, Secuita, Constantí, Morell, Vilallonga, Vilaseca y Cambrils, todos de nuestra provincia»[18].

El dia 30, el batalló va desfilar pels carrer més cèntrics de la ciutat sota l'atenta mirada del capità general de Catalunya, don Valeriano Weyler i Nicolau. Posteriorment, l'Ajuntament va obsequiar amb un banquet les comissions militars. El nombre total d'assistents al banquet va ser de cent quaranta persones. Una vegada acabat el banquet, es va realitzar un brindis i la lectura d'una poesia dedicada a Tarragona per part del tinent del regiment de Saboia, José Jiménez[19].

En els dies posteriors, el batalló infantil va continuar amb la seva presència en els actes del primer centenari del setge de la ciutat; així, durant els actes del dia 2 de juliol, els trobem a la missa d'onze a l'església de San Francesc[20]. Un cop acaba la missa es van dirigir a la plaça de la Constitució on van realitzar diversos exercicis i van ser obsequiats amb dolços[21].

El 3 de juliol, per altra banda, el batalló infantil va maniobrar amb una gran precisió a les ordres del tinent coronel de les forces, Luisito Corsini, sent molt aplaudits «todos los veteranos» a la gran pista. En l'intermedi de l'acte, els alumnes del col·legi del Sagrat Cor practicaren diversos exercicis gimnàstics que també van agradar al nombrós públic assistent a l'acte. L'Ajuntament va obsequiar tots els nens amb un berenar[22].

El 5 de juliol, a la gran pista, el batalló infantil va celebrar un magnífic *Carroussel* conformat per «8 gastadores mandados por el cabo José María Visiedo; doce tambores y cuatro pífanos, dirigidos por el tambor mayor Manuel Forcadell; Teniente Coronel, Luís Corsini; Capitán ayudante, Emilio López; Abanderado, Pablo Funtanet; una Compañía de Cazadores, mandados por el capitán Mariano Masdeu y los tenientes José Monteverde, Pedro Perez y Antonio Budesca; una Compañía de Granaderos, mandada por el capitán Gustavo Visiedo y los tenientes Juan Ferré, Manuel Capablanca y José Ferré; dos Compañías de fusileros mandadas por el capitán José María Canals y los tenientes Genaro Casas, Manuel Icart y Julio Bragulat la una y por el capitán Miguel Malé y tenientes Fernando Fernández, Ángel García y Adolfo Medina la otra», que realitzaren diverses figures ideades pel tinent Rafael Barado, però la que va produir un gran efecte fou «la última en que forman la V.T. y al estar formadas dan todos los infantes un vivia á Tarragona».

---

18. SALVAT Y BOVÉ, Juan: *Tarragona en la Guerra...*, p. 391.

19. *La Vanguardia* (30/07/1911), p. 8.

20. *Diario de Tarragona* (02/07/1911), n. 187.

21. *Las Noticias. Diario Ilustrado de avisos, noticies, anuncios y telegrames* (03/07/1911), n. 5533.

22. *Diario de Tarragona* (04/07/1911), n. 188.

Els pares del nens que van participar en el batalló van donar les gràcies «á los señores Pinet y Primatesta Hermanos, así como á la empresa del Cine Tarraco» pels obsequis que es van donar als nens[23].

La mateixa tarda, el mateix batalló infantil, juntament amb els alumnes de les escoles de los *Hermanos de la Doctrina Cristiana*, van efectuar una atractiva festa de gimnàstica[24].

Actes commemoratius (1961)

L'any 1961, se celebrava el 150è aniversari del setge napoleònic sobre la ciutat i, per a commemorar-ho, a la sessió extraordinària celebrada al consistori tarragoní es va establir una comissió de cultura i festes encapçalada pel president Enrique Yxart Ventosa (tercer tinent d'alcalde) i, com a vocals, els senyors «Don Juan Vidal Seguras, Don Luis Roca García, Don Alfredo Roca Guinovart y don Marcelino García Llauradó»[25]. Es van establir cinc comissions derivades de la Comissió Executiva[26]: exposició, conferències, propaganda, batalló

23. *Diario de Tarragona* (06/07/1911), n. 190.

24. *Diario de Tarragona* (05/07/1911), n. 189.

25. AHCT. Actes Municipals (1961), f. 303. Cfr. *Diario Español* (12/04/1961).

26. AHCT. Fons Municipal. P-2417. Expedient *Respecto á la designación de la Comisión Ejecutiva que ha de llevar a efecto la celebración del CL aniversario del sitio de Tarragona por el ejército francés.* Els membres que van prendre part de la comissió van ser: Alcalde, José María Sugrañes Perelló (1r teniente alcalde), Enrique Yxart Ventosa (teniente alcalde de Cultura y Fiestas), Carlos de Martí Prat (teniente alcalde de Gobernación), Juan Llansó de Viñals (teniente de alcalde de Fomento), Marcelino García Llauradó (teniente de alcalde Hacienda), Juan Vidal Segura, Andrés Morant Gimenez y Alfredo Roca Guinovart (concejales), Pablo Olivé Sanromá (industrial), Domingo Medrano (director del Diario Español), Jose Mª Tarrasa (director de Radio Tarragona), Marcelo Riera Guell (cronista oficial de la Ciudad), Juan Molas Sabaté, Jose Mª Recasens Comas, Luis Mª Mezquida Gené (periodista), José Sanchez Real (catedrático), Joaquín Avellá (catedrático), Juan Virgili (industrial), Juan Antonio Guardias (industrial), Pedro Batlle (conservador del Museo Arqueológico Diocesano), Antonio Alasá (periodista), Juan Potau Compte (periodista), Eloy Hernández (empleado), Luis Bonet Punsoda (industrial), Feliciano Conde Conde (archivero), Oficial ó Jefe del Ejército que designe el Excmo. Sr. Gobernador Militar; Samuel Ventura (director del Museo Arqueológico Provincial), Juan Domenech Miró (médico), José Mª Monravá López (arquitecto municipal), Antonio Elías Riera (abogado), Miguel Malé Casals (industrial), Eduardo Baixauli Morales (director del Instituto Musical), Carmelo Martínez Peñalver (secretario General de la Corporación).

infantil i festes[27]. Ja amb data 16 de novembre de 1960 se sentia la necessitat de crear una comissió de festes i es van establir una sèrie de contactes amb els alcaldes de Girona i Saragossa «para la remisión de algún programa de los actos celebrados» a Saragossa el 1958 i a Girona el 1959, «lo que nos simplificaria nuestra labor a la vez que nos serviría de orientación al respecto»[28]. Es va decidir crear una comissió d'honor, oferint la presidència d'aquesta a «S.E. el Jefe del Estado»[29].

Igual que el 1911, es va pensar en organitzar el batalló infantil[30], vestits amb els uniformes similars «a los que vistieron los soldados que junto con el

---

27. AHCT. Fons Muncipal. P-2417. Expedient *Comisiones derivadas de la Comisión Ejecutiva para el CL aniversario del sitio de la ciudad por los franceses.*

28.AHCT. Fons Municipal. P-2417. Expedient *Moción de la tenencia de Alcaldía de Cultura y Fiestas sobre la constitución de una comisión organizadora de los actos a celebrar en 1961 con motivo de cumplirse el 150 aniversario del sitio y toma de esta ciudad por los franceses* (1960).

29. AHCT. Fons Municipal. P-2417. Expedient *Personalidades que forman parte de la comisión de honor cuya presidencia se ha ofrecido a S.E. el jefe del Estado.* Aquesta comissió era la següent: Presidencia Excmo. Sr Don Francisco Franco Bahamonde, Jefe del Estado; Excmo. y Rvdmo. Sr. Don Benjamín de Arriba y Castro, Cardenal-Arzobispo de Tarragona; Excmo. Sr. D. Antonio Barroso Sánchez-Guerra, Ministro del Ejército; Excmo. Sr. D. José Solís Ruiz, Ministro Secretario General del Movimiento; Excmo. Sr. D. Mariano Navarro Rubio, Ministro de Hacienda; Excmo. Sr. D. Camilo Alonso Vega, Ministro de la Gobernación; Excmo. Sr. D. Pedro Gual Villalbí, Ministro; Excmo. Sr. D. Pablo Martín Alonso, Capitán General de la IV Región Militar; Excmo. Sr. Almirante-Jefe del Sector Naval de Cataluña; Excmo. Sr. D. Sabas Navarro Brinsdon, General Gobernador Militar de Tarragona y provincia; Excmo. Sr. D. Rafael Fernández Martínez, Gobernador Civil de Tarragona y provincia; Iltmo. Sr. Don José Díaz Carmnoa, Coronel Jefe del Sector Aéreo de Tarragona; Iltmo. Sr. Don Enrique Guasch Giménez, Presidente de la Excma. Diputación Provincial de Tarragona.

30. *Diario Español* (18/04/1961). Havia d'estar format per 250 soldats, amb música i banda de tambors i cornetes. Com a primer pas «para la formación de este Batallón, se ha dispuesto la apertura de la inscripción provisional de los muchachos de edad comprendida entre los 8 y 12 años, por sus padres, o representantes legales, en las oficinas del Ayuntamiento de esta ciudad (sección Cultural) y en los colegios en donde cursan sus enseñanzas y cuyo plazo de inscripción finalizará el dia 30 del corriente mes de Abril» Cfr. *Diario de Barcelona* (19/04/1961) Cfr. Biblioteca Hemeroteca Pública de Tarragona (BHPT). *Fons Carles Babot Boixeda.* La Agrupación de Miniaturistas Militares del Fomento de las Artes Decorativas es va fundar a Barcelona el 1959 amb l'objectiu d'agrupar els amants del col·leccionisme de soldats de plom, banderes, heràldiques, uniformes..., i tot allò relacionat amb els uniformes militars. Publicava un butlletí trimestral amb il·lustracions a tot color. Un dels seus membres, en Jorge Bordas va escriure una carta al batlle de Tarragona amb data de 12 de maig de 1961 on oferia «asesoramiento y contribución con figuras de las época, para el mayor realce y esplendor» per a vestir el batalló infantil.

pueblo resistieron a los franceses»; muntar exposicions; presentar un cicle de conferències relatives a la Guerra de la Independència i editar diversos opuscles; també es va pensar a il·luminar un tram de les muralles romanes, concretament entre el Portal del Roser i la Torre de l'Arquebisbe, amb la instal·lació d'uns focus permanents[31].

El 22 d'abril, des de la Comissió de Festes de l'Ajuntament es va remetre una carta convidant la gent a participar «en la constitución de un Batallón Infantil, con banda de Música, tambores y trompetas compuesto de 250 muchachos de edad entre los 8 y 12 años, que vestirán uniforme y armamento de la época». Així mateix, l'Ajuntament es va encarregar de proporcionar l'uniforme i l'arma, que quedarien com a record, propietat del noi. Per a la inscripció a dit batalló, els participants van haver d'omplir la butlleta que van passar a recollir per les dependències de la casa consistorial i pagar la quantitat de 350 pessetes «para contribuir a los gastos que reporta el equipo de cada soldado, y cuyo importe pasará oportunamente a cobrarse a su domicilio»[32].

BOLETIN DE INSCRIPCION

Don .... con domicilio en calle
pe .... n.° .... piso .... puerta .... desea inscribir a su
hijo (o hijos) .... en el Batallón Infantil que se
organiza para conmemorar el Sitio de esta Ciudad por el Ejército francés.

Tarragona,

(Firma)

Sr. Teniente de Alcalde, Presidente de la Comisión de Cultura y Fiestas del Excmo. Ayuntamiento de esta CIUDAD.

Butlleta d'inscripció (Font: Arxiu Històric Ciutat de Tarragona. Fotografia: Alfredo Redondo Penas)

31. *Diario Español de F.E.T. y de las Jons en Tarragona* (20/06/1961, n. 7031). Es va contractar a la casa "Lumex S.A."

32. AHCT. Fons Municipal. Expedient: Batalló Infantil. *Inscripciones al mismo.*

AYUNTAMIENTO DE TARRAGONA

Nº ...150

D. ....

ha ingresado en este Ayuntamiento la cantidad de **350 Pts.** *para contribuir a los gastos que reporta la confección del equipo de cada muchacho inscrito en el Batallón Infantil, constituído en conmemoración del 150.º aniversario del sitio y asalto de esta ciudad, por las tropas napoleónicas.*

Tarragona Junio de 1961

Butlleta d'ingrés de 350 pessetes per a formar part del batalló infantil (Font: Arxiu Històric Ciutat de Tarragona. Fotografia: Alfredo Redondo Penas)

El 28 de juny de 1961 a les set de la tarda va sortir del palau municipal una processó civicomilitar, presidida pel senyor Gual Villalbí, per dirigir-se al Monument als Herois de 1811[33], situat a la Rambla Nova (antiga Rambla del Generalísimo).

33. AHCT. *Expediente relativo al Monumento a los Héroes de la Independencia* (1920). Cfr. AHCT. *Certificat de finalització de l'escultura, de mida menor, feta per Julio Antonio per al Monument als Herois de la Independència* (1916).

Batalló infantil a la Rambla Nova. (Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Desfilada del Batalló infantil per la Rambla Nova.
(Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Batalló infantil desfilant per davant del col·legi de les Teresianes.
(Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Batalló infantil; en primer terme, tambor que marca el ritme de la desfilada.
(Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Membre del batalló infantil a la Rambla Vella.
(Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Carlos Vallvé Durán, el darrer soldat de la fila del batalló infantil.
(Foto cedida per Carlos Vallvé Durán)

Tots els carrers del trajecte estaven ocupats per molta gent. Davant de la comitiva anava el Batallón Infantil, organitzat per l'Ajuntament, els components del qual tenien entre sis i deu anys i anaven vestits amb els uniformes de la Guerra de la Independència o del Francès. Hi havia una corona posada per les autoritats municipals, acompanyada per un piquet de la Guàrdia Urbana, amb l'uniforme de gala. Seguia, en un lloc preferent, el ministre Gual Villalbí, i «a continuación marchaba el Ayuntamiento en Corporación y bajo mazas, comisiones civiles y militares, el Cuerpo consular presidido por el cónsul general de la Gran Bretaña en Barcelona; la presidencia de autoridades encabezada por el capitán general de Cataluña, con los gobernadores civil y militar, el almirante jefe del Sector Naval y demás personalidades»[34].

Al costat del Monument als Herois formava una companyia de l'Agrupación de Infanteria de Badajoz, número 26, amb bandera, esquadra, banda i música; una secció de marineria del patruller *Javier Quiroga*[35], que es trobava al

34. *La Vanguardia* (29/06/1961).

35. *Diario de Barcelona* (27/06/1961). Una secció de desembarcament va participar en els actes festius.

port, i un altre del Ala de Caza, número 23, de la base aèria de Reus, que van rendir els honors corresponents a l'arribada del ministre i autoritats.

Arribats al peu del monument, el senyor Gual Villalbí, amb el capità general, van dipositar una gran corona de llorer amb els colors d'Espanya i Tarragona, mentrestant la bateria del vaixell de l'Armada, que es trobava al port[36], disparava salves d'honor i els aparells de la base aèria de Reus[37] voltaven per la Rambla.

Es van fer diversos discursos fent referència als herois i un cop acabat l'acte, el ministre i altres autoritats es van traslladar a la tribuna aixecada a la Rambla, des d'on van presenciar la desfilada de les forces de terra, mar i aire, que van ser aclamades per la multitud. A continuació va desfilar el batalló infantil, precedit de la banda de música de l'Institut Ramón Albó de Barcelona, la presència dels petits soldats va ser acollida amb grans aplaudiments i mostres de simpatia per part de la gent. Finalitzada la desfilada, el ministre Gual Villalbí es va acomiadar de les autoritats tarragonines, a qui va felicitar per la jornada viscuda. En igual sentit es van expressar les autoritats provincials i de la capital, el capità general de Catalunya i l'almirall cap del Sector Naval[38].

El cost de la desfilada de dit batalló va suposar un total de 93.246,50 pessetes, distribuïdes de la següent manera: uniformes (a càrrec de Lorenzo Illa, 89.200 pessetes; 550 pessetes pels serveis de la Cruz Roja Española; 2.000 pessetes de gratificació per als instructors; 894 pessetes per a Pedro Gornals que havia fet les armes de fusta per a la pràctica i 602,50 pessetes a Ramón Guivernau pel tambor del batalló)[39].

El 27 de juliol es va convocar els membres del batalló infantil a presentar-se el dia 31 del mateix mes a l'Instituto Nacional de Enseñanza Media, per a preparar la seva sortida a les festes de Sant Magí, a l'agost.

Així, el batalló va desfilar per la plaça de braus de Tarragona «situándose las compañías en línea frente a la presidencia, donde ejecutaron varios movimientos en orden cerrado. A continuación, en un espectacular y simpático despliegue, la plaza se convirtió en un risueño patio de cuartel, en el que los

---

36. AHCT. Fons Municipal. P-2417. Expedient: *Nota de la participación de la Marina en los actos conmemorativos del 150º aniversario del sitio y defensa de Tarragona en la Guerra de la Independencia.*

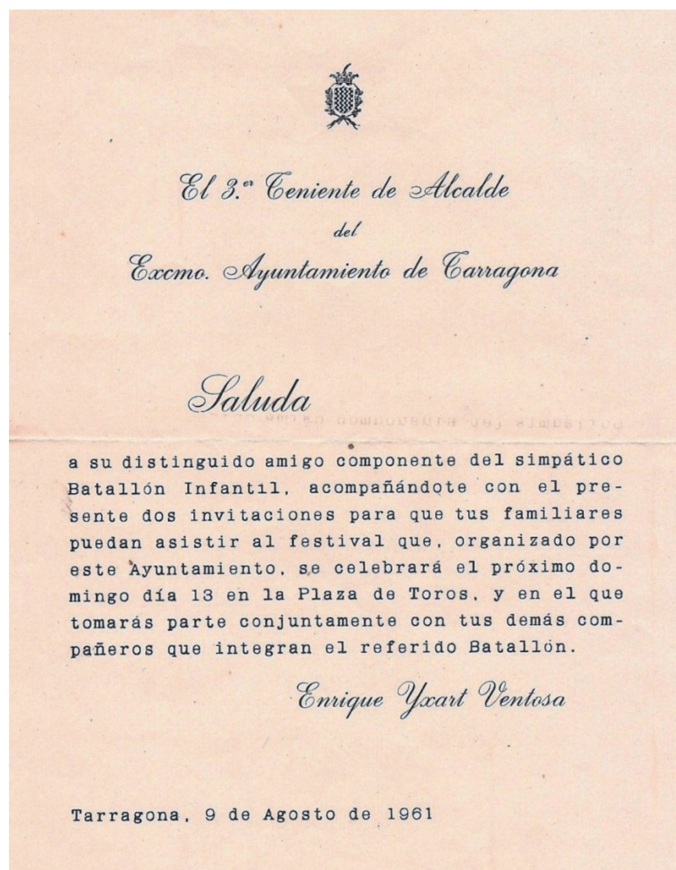
37. AHCT. Fons Municipal. P-2417. Trobem un document signat per «José Díaz Carmona, coronel jefe del Sector Aéreo de Tarragona», comunicant acceptar formar part de la Comissió d'Honor «al mismo tiempo le participo que este Ejército del Aire enviará una escuadrilla de tropas para que en unión de las representaciones del Ejército y la Marina tome parte en los actos organizados y previstos para el día 28, y a ser posible, durante los mismos se haría un desfile aéreo con los aviones de esta base».

38. *La Vanguardia Española* (28/06/1961).

39. AHCT. Fons Municipal. Expedient: *150º aniversario de la guerra de la Independencia. Facturas.*

pequeños soldados realizaban diversos ejercicios de instrucción en orden cerrado, manejo de armas, etc. Los aplausos se sucedieron ante esta actuación, y luego el batallón rompió filas.»[40].

El *Diario Español*, el 19 d'agost, ens diu que «hoy el Batallón Infantil desfilará por última vez por la Rambla en homenaje a los Héroes de 1811. Después de la procesión de San Magín en la que asistirá en su totalidad, nuestros pequeños, precedidos de la banda de música, se dirigirán por la calle mayor hacia la bajada de Misericordia, San Agustín y Rambla del Generalísimo, desfilando ante el monumento y disolviéndose después frente al Banco de España. Con este sencillo acto quedaran cerradas las actividades del Batallón constituido con ocasión de las fiestas del 150 aniversario del Sitio de Tarragona»[41].

El 3.er Teniente de Alcalde
del
Excmo. Ayuntamiento de Tarragona

Saluda

a su distinguido amigo componente del simpático Batallón Infantil, acompañándote con el presente dos invitaciones para que tus familiares puedan asistir al festival que, organizado por este Ayuntamiento, se celebrará el próximo domingo día 13 en la Plaza de Toros, y en el que tomarás parte conjuntamente con tus demás compañeros que integran el referido Batallón.

Enrique Yxart Ventosa

Tarragona, 9 de Agosto de 1961

Carta d'invitació a l'acte del batalló infantil a les festes de Sant Magí, signada per Enrique Yxart. (Fotografia cedida per Joan Ribas)

40. *Diario Español* (15/8/1961), n. 7079.

41. *Diario Español* (19/08/1961), n. 7083.

Batalló infantil a la plaça de Braus. (Foto cedida per Rafael Vidal Ragazzon)

Actes commemoratius (2011)

Durant els actes del bicentenari del setge de la ciutat de Tarragona que es van dur a terme l'any 2011 i gràcies als membres de l'Associació Setge Tarragona 1811[42] es va preparar l'exposició «Records: 50 anys del Batalló Infantil», que va comptar amb el suport de l'Ajuntament de Tarragona.

Aquesta exposició va ser a la Casa Castellarnau fins al 30 de setembre, va recollir principalment fotografies, la majoria aportades pels components del batalló, que en l'actualitat ronden els 65 anys; també hi havia «balas, una corona de homenaje a los héroes de aquel 1811, así como uniformes, escopetas o bandera»[43]. També es podia veure un plafó on apareixien els noms dels participants en la desfilada i un audiovisual d'un tres minuts de durada on se'ns explicava la creació del batalló infantil.

---

42. Nascuda el 28 de setembre de 1810 gràcies a catorze tarragonins amb l'objectiu de «la promoció, divulgació i estudi de la Guerra del Francès a Tarragona, de 1808 a 1813». Per a saber més sobre aquesta associació, així com els objectius, programes, estatuts i més informació sobre el setge de Tarragona, podeu consultar l'enllaç: <http://www.associaciosetgetarragona1811.cat>

43. *Diari de Tarragona* (23/06/2011) Cfr. *Diari Més Tarragona* (23/06/2011).

Exposició «Records: 50 anys del Batalló Infantil».
(Fotografia: Alfredo Redondo Penas)

Uniformes dels participants en la desfilada de 1961.
(Fotografia: Alfredo Redondo Penas)

Apèndix documental

Arxiu Històric Ciutat de Tarragona. Fons Municipal. P-2418. Expedient: Batallón Infantil. *Inscripciones al mismo*

Els participants en la desfilada van ser: Jaime Costa Pallejá, Carles Vidal Pedrol, Jaime Yxart Neira, Juan María Torres, Rafael Mutlló Pamies, Pedro Mallafré Cagigao, Joaquín Llansó Nores, José María Savín Mallol, Daniel Rovira Virgili, Alberto Mathioux Ros, Francisco Rosell Forés, Luis Orozco Delclós, Pedro Solano Argente, Manuel Allué Martínez, Juan Ribas Boix, Luis José Baixauli Santos, José María Colet Catalá, Juan Manuel Pérez Torrens, Francisco Marsal Cavallé, Jaime Colet Braña, Feliciano A. Sanmartí Fernández, Jorge Edmundo Braña, Eduardo Giralt Puente, Fernando Merelo Sanromá, Pedro Domingo Saigí, Antonio Arnals Bella, Miguel Angel Amorós Bertran, Francisco Magarolas Jordá, Alberto Magarolas Aixalá, Javier Pérez Melet, Francisco Marrugat Casellas, José Luis Puyol Torres, Juan Ramón Saguer Pons, Magín Morlanes Serrat, Ramón Mª Burrut Ribas, Julio Farreró Gisbert, Álvaro Rubio Vilar, Luis Pons Riba, Pedro Andreu Salló, José Navarro Climent, Carlos Robert Sentís, Francisco Martín Gallardo, Jaime Ferré Gras, Rafael Casellas Cholvi, Ernesto Bertrán Mulet, Enrique Lorenzo y Lorenzo, David Corbella Puig, Jorge Heredia Saludes, Ignacio Rimbau, Santiago Delgado, Francisco Samper Díaz, Magín Colom Rullo, Juan Manuel Canals Mellado, José María Ferrerons Vidal, Carlos E. Macián Blaya, Pedro L. Macián Blaya, José Macián Blaya, Amadeo Sans Martí, Jorge Plana Castells, José Mª Noguera de la Muela, José María Roca Solsona, Pedro Godall Mir, Daniel Solé Pons, Miguel Ángel López Mallol, Carlos Vallvé Durán, Javier Cortillas Gual, Felipe Moros Loriente, Antonio Guasch Marqués, Eduardo Serres Cirujeda, José María Borrut Margalef, Alberto de Lara y Martínez de Plasencia, Alfredo Ventosa Carulla, Juan Manuel López-Rey Laurens, José María Zamora Marín, Gaspar Ros Urgellés, Rafael Calle Amor, Angel Calle Amor, Jesús Sevil Andújar, Juan Torrente Mercadé, Ricardo Vilallonga Andújar, Carlos Vallvé Navarro, Augusto Vallvé Navarro, Luis Socias Pamies, Francisco Sans Vices, José María Tarrasa Aloguín, Lorenzo Brell, Jorge Princep Vernet, Jorge Fonts Lapena, Pedro Negrié Cubells, Andrés Barrera Planas, Francisco Javier Martín Saigí, Carlos Mª Galán Ollé, Francisco Javier Ricomá Mañé, Agustín Ricomá Mañé, Alfonso Domingo, Fernando Savín Mallol, Francisco Javier Carreras Segarra, José María Velao Lacasa, Julián José Velao Lacasa, José María Aviá Elías, Francisco Llauradó Valls, Juan Hugas García, Magín Sentís Cusidó, Francisco José Fernández Rodríguez, Xavier Odena Solé, José Luís Martínez Rubio, José María Mallol Llobet, Agustín Mallol Pons, Rafael Fernández Castillo, Jorge Asamá Pardinas, Miguel Prats Burjalés, Javier Merelo Sanromá, José Ribé Fontanilles, Rafael Simó Viñas, Francisco Pintado Simó, Francisco Francín Veciana, Juan Miracle Dosaiguas,

Juan Feliu Toro, José Antonio del Rey, Francisco Montañés Mallol, Luis Badía Chancho, José E. Bermejo Vidal, José Ignacio Boada Gasulla, Ramón Torres Bordera, Mario Tous Vilella, Marcelo Tous Vilella, Juan Parera Saigí, Juan Luis Mallol Valls, Ramón Brull Santos, Luis Sans Vidal, Eusebio Curto Berga, Rafael Ardevol de Pablo, Manuel Braña Brú, Ramon Margarolas Jordá, Enrique Ventosa Carulla, José Francisco Sánchez Beltrán, Ignacio Puig Donet, Luis Carlos Merelo Sanromá, José María Fernández Giménez, Jaime Fernández Giménez, Guillermo Ripoll Olazabal, Santiago José Valentines Marcellán, Andrés A. Veciana Sanahuja, Santiago Calvo de la Vega, Gil Almagro Roselló, Juan Mª Llobet, M. Farreró i Jaime Villasevil.

Fonts arxivístiques

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB):

· Diario del Gobierno de Cataluña y de Barcelona, n. 184.

Arxiu Històric Ciutat de Tarragona (AHCT):

Fons Municipal:

· Batalló Infantil

· «Sitio de Tarragona 1811». Varios.

· Fiestas del Centenario de la Guerra de la Independencia:

o Relativo al viaje de una comisión del Ayuntamiento á Madrid para gestionar varios asuntos relacionados con las fiestas del Centenario.

o Somatenes

o Fiesta de la Infantería

· Memoria de la gestión del departamento en el año 1961 (Ayuntamiento de Tarragona, Secretaria). Departamento de Cultura.

· Respecto á la designación de la Comisión Ejecutiva que ha de llevar a efecto la celebración del CL aniversario del sitio de Tarragona por el ejército francés.(1961)

· 150º aniversario de la guerra de la Independencia. Facturas.

· Actos sitio de Tarragona 1811-1961. Duplicados facturas.

· Batallón Infantil. Inscripciones al mismo.

· Niños que han constituido el Batallón Infantil con motivo de los actos celebrados en conmemoración del 150º aniversario del sitio y asalto de Tarragona por las tropas napoleónicas (28 junio 1961).

Fonts hemerogràfiques

· *Revista La Ilustración Artística* (1911)

· *Las Noticias. Diario ilustrado de avisos, noticias, anuncios y telegramas,* n. 5533

· *Diari de Tarragona* (1911 / 1961)

· *La Vanguardia* (1911 / 1961)

· *Diario Español de F.E.T. y de las Jons en Tarragona* (1961)

· *Diario de Barcelona* (1961)

Bibliografia

ALEGRET, Adolfo: *Historia del sitio, defensa, asalto y evacuación de Tarragona en la guerra de la Independencia.*

BELZA Y RUIZ DE LA FUENTE, Julio: *El sitio de Tarragona en 1811. Revista de Historia Militar.* Año VIII. Número 15. Gener-abril, 1964.

BERTRAN VALLVÉ, Dídac; GRAMUNT DE MORAGAS, Manuel: *Los regimientos de guarnición en Tarragona 1700-1931: de Felipe V a Alfonso XIII.* Ministerio de Defensa. Madrid, 2000.

EGUAGUIRRE, Andrés: *Sucesos verdaderos del sitio y plaza de Tarragona.* Valencia, 1813.

GRAS Y ELÍAS, Francisco: *Tarragona en 1811. Episodios de mi tierra IV.* Barcelona, 1894.

MOLINER PRADA, Antonio: *Tarragona (mayo-junio 1811). Una ciudad sitiada durante la Guerra del Francés.* Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Ediciones Doce Calles. Junio, 2011.

PUIGRUBI, Miguel: *Tarragona sacrificada en sus intereses y vidas por la independencia de la Nación y libertad de su cautivo monarca Fernando Séptimo. Relación de los sucesos más memorables ocurridos en esta ciudad durante la última guerra defensiva contra la invasión del tirano del siglo XIX Napoleón Bonaparte.* Tarragona, 1816.

RAMISA, Maties: *La invasió napoleònica i els catalans.* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

REDONDO PENAS, Alfredo: «Els regiments que van participar en el setge de Tarragona» a *Carn! Publicació electrònica d'història militar catalana.* Número 16. Monogràfic dedicat al setge de Tarragona de 1811. Maig, 2011.

ROVIRA I GÓMEZ, Salvador: *Quaderns de l'Arxiu, 6: Tarragona a la guerra del francès (1808-1813).* Ajuntament de Tarragona, 2011.

SALAS, Javier de: «El sitio de Tarragona por los franceses en 1811». Tom 3r. Segona època. *Revista Científico-Militar.* Tarragona, 1812.

SALVAT Y BOVÉ, Juan: *Tarragona en la Guerra y en la Postguerra de la Independencia.* Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. Accésit al VII Premio «Cronista José M. Pujol» Extraordinario con motivo del 150 aniversario del sitio y defensa de Tarragona en 1811. Tarragona, 1965.

EL CAS DALMAU

CORRUPCIÓ INSTITUCIONAL A TARRAGONA DURANT EL FRANQUISME

Jaume Renyer Alimbau

Aquest article recull una sentència del 1969 (introbable a l'anuari de jurisprudència Aranzadi) que condemna a Benigne Dalmau Vilà, batlle de Tarragona entre 1961 i 1965, per raó de les actuacions en la compra de terrenys per a la posterior venda a empreses químiques.

This article collects a sentence from 1969 (impossible to find in Aranzadi jurisprudence yearbook), which condemns Benigne Dalmau Vilà, mayor of Tarragona between 1961 and 1965, due to actions in the purchase of land for subsequent sale to chemical companies.

PARAULES CLAU:
Franquisme, sentència, Tarragona, corrupció

KEYWORDS:
Franco regime, sentence, Tarragona, corruption

ISSN 1136-7865 · EISSN 2014-2048

rdenant les carpetes de documents després del traspàs dels meus pares vaig trobar una còpia de la Sentència 382/1969

DE LA SALA PENAL DEL TRIBUNAL SUPREM ESPANYOL DE 2 DE desembre del 1969 (introbable a l'anuari de jurisprudència Aranzadi) que condemna a pena de presó per apropiació indeguda Benigne Dalmau Vilà, que fou batlle de Tarragona entre el 1961 i el 1965, per raó de les actuacions dutes a terme comprant terrenys agrícoles als seus propietaris per després vendre'ls a les empreses químiques que començaven a implantar-se al voltant de la ciutat.

No hi ha estudis jurídics ni historiogràfics relatius a aqueix episodi de la història local, tot i que el procés d'industrialització forçada de la ciutat de Tarragona i el seu entorn (l'annexió del municipi de la Canonja l'any 1964 també forma part d'aqueixa operació) en canviarien substancialment la configuració demogràfica i socioeconòmica. Benigne Dalmau fou la punta de l'iceberg d'un sistema estructuralment corrupte, que va emparar una xarxa de saquejadors que actuaren aprofitant-se dels càrrecs institucionals que l'ordre estatal franquista els havia atorgat.

De tots els implicats només foren processats Benigne Dalmau Vilà, que era aforat quan s'esdevingueren els fets jutjats, ja que era procurador en Cortes pel fet de ser alcalde de Tarragona, afiliat a la FET i de les JONS; Antoni Salas González, dit «el Po» de renom, agricultor, president de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, també falangista, i Josep Franquès Sanz, mestre i corredor de finques de Constantí.

De la lectura de la sentència es desprèn nítidament el caràcter estructural de la forma delictiva d'operar de les autoritats municipals i els seus sequaços, iniciada pel batlle Rafael Sanromà Anguiano (1955-1961) amb la complicitat del governador civil Rafael Fernández Martínez (1961-1968) i la connivència dels successius presidents de la Diputació de l'època, del director general d'Administració Local (probablement José Luis Moris Marrodán, que ocupà el càrrec entre 1957 i 1968) i algun ministre que no són identificats en el text judicial.

La lectura de la sentència és prou aclaridora dels fets:

«Primero. Resultando probado y así expresamente se declara: Que Don R.S.A, actualmente fallecido, y Alcalde que fue del Ayuntamiento de Tarragona, desde el 5 de Febrero de 1955 al 10 de Noviembre de 1961, concibió y puso en práctica, con el consentimiento y aprobación de todos los Concejales, y con el beneplácito del Director General de Administración Local y del Gobernador Civil de la Provincia, un procedimiento, que tendía a facilitar, eludiendo dificultades legislativas contrarias a su posibilidad, o a la rapidez cuando menos, del sistema administrativo, la instalación de nuevas y beneficiosas industrias en el término municipal de Tarragona e inmediaciones, y que contuviera de un lado, las excesivas especulaciones de los propietarios de los terrenos, para que no pudieran imponer un alza desproporcionada de su valor real a las empresas compradoras en libres operaciones de compra-venta, y que procurara por otro, conseguir unos beneficios para las arcas municipales, que se encontraban en precaria situación, y suyo procedimiento consistía, en la adquisición por el Alcalde y colaboradores, aparentando su condición meramente particular, pero amparado en aquella investidura oficial de las fincas en donde querían instalarse las nuevas industrias, y su venta subsiguiente a éstas, en un precio algo superior, pero con ingreso de todos los beneficios obtenidos, en la Hacienda Municipal.

»Para poder iniciar dichas operaciones, por acuerdo municipal, se produjo la apertura de una cuenta, en el Libro Oficial de Valores Auxiliares e Independientes del Presupuesto, bajo el epígrafe "Polígono Industrial", cuya primera partida, el 15 de Diciembre de 1965 se nutrió, con el importe de la enajenación del Nuevo Mercado del Puerto, bien municipal, con alcance de un millón setecientas cincuenta mil pesetas, existiendo a su vez el 12 de Septiembre de 1956, una aportación a la misma, de cincuenta mil pesetas procedente del presupuesto municipal, para adquisición de terrenos. Y puesta en práctica la operación acordada, el Sr. R.S.A, adquirió a su nombre, diversos predios rústicos a sus propietarios, a medio de contrato privado y poder irrevocable, y los enajenó después, a las empresas, con ventaja económica debida al sobreprecio asignado, pero informando asidua y detalladamente a los Concejales de sus gestiones y operaciones, y sucediendo todo ello bajó la presencia de un Plan reducido de Urbanización, confeccionado por técnicos municipales, de parte de la zona de "Entrevías" que sirvió de base para el posterior Plan General de Urbanización de 10 de Mayo de 1960, redactado conjuntamente por el Ayuntamiento y el Ministerio de la Vivienda, siendo aprobado por éste el 7 de Noviembre siguiente. Los cuantiosos beneficios así obtenidos fueron ingresados íntegra y puntualmente por el Sr. R.S.A, en dicha cuenta, como donativos de las empresas adquirientes al Ayuntamiento, cerrándose la misma el 23 de Junio de 1963, después de haber cesado el Sr. R.S.A, en su cargo de Alcalde, con traspaso del saldo favorable al presupuesto extraordinario núm. 22.

»El mismo día que cesó como Alcalde el Sr. R.S.A, en 10 de Noviembre de 1961, tomó posesión de igual cargo, el Procesado B.D.V, que a su vez fue designado Procurador en Cortes, como Alcalde de Tarragona, el 20 de Diciembre de igual año, desempeñando ambos cargos, hasta el 7 de Septiembre de 1965 que cesó, por destitución, en los dos; llevando a cabo durante su mandato, los hechos que a continuación se determinan en el siguiente apartado:

»A) Estando perfectamente enterado el nuevo alcalde B.D.V de estos antecedentes relativos a la actuación de R.S.A, que eran por lo demás, bien conocidos en Tarragona, y muy especialmente en el Gobierno Civil y por todos los componentes del Ayuntamiento, fue requerido en un día del mes de Febrero o Marzo de 1962, como Alcalde, por el entonces Gobernador Civil de la Provincia D. R.F.M, para presentarle en su despacho a un Interventor General de la Unión Española de Explosivos, que deseaba conocer las condiciones de compra de terrenos y su adquisición, para que la empresa se estableciera en digno polígono, encargándole que atendiera al mismo, en su doble calidad de Alcalde y experto hombre de negocios, así como de la continuidad en el asentamiento de industrias, de igual manera a como había venido haciéndolo el Alcalde anterior, según queda dicho, en nombre propio, por las ya apuntadas razones administrativas, que podían impedir, o al menos dificultar u obstaculizar seriamente, de seguirse los trámites reglamentales, la actuación oficial y el logro del beneficio, pero actuando siempre en exclusivo interés del Ayuntamiento y en definitiva de la Ciudad, aceptando así, efectuarlo, el Sr. B.D.V., que se dispuso a la prosecución de las mentadas operaciones de adquisición y subsiguiente reventa de terrenos, destinados al asentamiento de las empresas industriales en el término e inmediaciones de Tarragona, sin que en modo alguno quedase facultado el gestor para convertir el encargo encomendado en negocio propio y personal, ni, en consecuencia, para lucrarse con las cuantiosas demasías resultantes entre el precio de compra y el de reventa, que habría de ceder, como siempre, en beneficio de la Corporación Municipal; y empezando a realizar tal encargo, celebró el Sr. B.D.V una opción de compra de terrenos con dicho interventor el 21 de Mayo de 1962, recibiendo a cuenta un millón de pesetas, y concertando unas adquisiciones más amplias de fincas, lo que significó la iniciación por aquél, de su dedicación casi absoluta en su función de Alcalde, en la que siempre se respaldaba, al desarrollo de las operaciones, que fue seguidamente poniendo en conocimiento de la mayoría de los Concejales, si no de manera oficial, si oficiosamente, a los que aseguró que estaba facultado para obrar particularmente, aunque por y para el Ayuntamiento, en tan importante misión, puesto que todos los beneficios que se obtuvieran estarían únicamente destinados a engrosar en las arcas municipales, en autorización que partía, según les dijo, del Gobernador Civil de Tarragona, del Director General de Administración Local, e incluso de algún Ministro, por lo que dichos interpelados

Concejales, y todos los demás que conocieron esta versión, proporcionada por aquellos, la aceptaron como buena, asintiendo a la gestión y al quehacer de B.D.V., en la indudable creencia de que éste cumplirla fielmente su cometido de confianza, que incluso desarrollaba exhaustivamente en el propio despacho de Alcalde, donde recibía constantes visitas y celebraba entrevistas relacionadas con tales fines, empleando su condición de tal hacia los compradores y vendedores, y la posibilidad de expropiar a éstos fincas si no querían venderlas, y tomando compromisos que sólo como tal Alcalde podía adquirir.

»Poco después, se llegó incluso a instancias del Gobernador, a constituir un Patronato Provincial de Industrialización, a medio del cual se quería canalizar el asentamiento de industrias y las operaciones de compraventa, por la Diputación Provincial, que lo aprobó, y que se constituyó el 7 de Junio de 1962, celebrando en día cercano a esta fecha, una reunión, en un restaurante, a la que asistieron el Alcalde y todos los Concejales, así como el Presidente de la Diputación y el Gobernador que la había dispuesto, proponiendo éste, que cualquier operación de compra-venta para el asentamiento industrial y la facilitación de esta finalidad, se realizare a través de dicho Patronato, por tener personalidad jurídica para ello, manifestando unánimemente los Concejales y el mismo Alcalde ante la postura de éstos, su total disconformidad, por el carácter provincial que dicho Organismo tenía, ya que de consentirlo, se impedirían o mermarían, los ingresos que el Ayuntamiento estaba obteniendo a través de la actuación comisionada de B.D.V., y a los que no querían renunciar, en su forzosa adscripción a la hacienda municipal.

»Para el desarrollo de estas actividades, B.D.V. contó desde el primer momento con la experiencia y colaboración absoluta del otro procesado rebelde, que desempeñaba el cargo de Teniente Alcalde del Ayuntamiento y que era técnico en cuestiones de Catastro y compraventa de fincas, y del también procesado A.S.G., alias "el Po", Presidente de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos, de Tarragona, y ex-concejal, que había actuado bajo el mandato del Alcalde R.S.A. en las citadas operaciones y buen conocedor, por su amplia práctica, de las fincas y sus dueños, así como de la mejor manera de adquirirlas, actuando con diverso cometido en la realización de numerosas operaciones de la siguiente forma: determinada la parcela de terreno por el representante de la empresa que deseaba su adquisición, sobre el plano Catastral existente, en el despacho del Alcalde, y el precio que como máximo se quería satisfacer por ella, encomendaba B.D.V. o JM.S.P., a A.S.G., su adquisición, a cuyo fin éste, se entrevistaba con los propietarios de las numerosas fincas que componían aquellas parcelas y concertaba su adquisición, por precio incluso ventajoso para los disponentes, pero de surgir dificultades las allanaban sus mandantes, haciendo comparecer en la Alcaldía a los remisos, a quienes se les insinuaba la posibilidad de la expropiación municipal, concertándose de una u otra forma el

contrato de compraventa, que se llevaba a efecto en la Notaría, a medio de un documento privado que lo recogiera, a favor algunas escasas veces del referido intermediario A.S.G., que cobraba por toda su labor una comisión, y las más de ellas a nombre de B.D.V., como adquirentes, abonándose en aquél momento generalmente el precio de compra, otorgándose además por los vendedores, para evitar la doble transmisión un poder notarial irrevocable, a favor de aquéllos, para que pudieran vender las fincas hacia terceras personas, directamente, desde los primitivos dueños hacia estos, bajo la fórmula, los poderes referentes al último, de que "conferían poder a D. B.D.V… y al Alcalde de Tarragona, juntos y a solas", habiéndose confeccionado ciento cuarenta y ocho poderes de esta manera, y solo siete, de cuantos constan en autos, referidos a B.D.V. como único mandatario.

»Adquirida así la parcela total, se procedía seguidamente a realizar la escritura notarial de venta, en virtud de dichos poderes, y sustituyendo los que se hubieran otorgado a favor de A.S.G., en B.D.V. concluyendo ahí su intermediación el primero, sin realizar otras actividades diferentes a las expuestas, y siendo el último quién como apoderado enajenaba la finca agrupada a las empresas, percibiendo el resto del precio si antes no estaba totalmente adelantado, las que adquirieron, extensiones grandes de terreno, y que fueron las siguientes: Pirelli S.A., Unión Española de Explosivos S.A., la Compañía de Jesús, el Instituto Nacional de Previsión, Ángel Llaneza Zapico, Sociedad Petrolífera Española Shell S.A., D.I.S.A., Dow Chemical, C.E.P.S.A., Dow Unquinesa, Minas de Río Tinto S.A., Industrias José Albors, Rodal S.A., Juan Bautista García Francisca e Imperial S.A.

»Que estas operaciones no tuvieron reflejo directo ni indirecto en las cuentas municipales, por cesar el control del Interventor Municipal, al cerrarse la aludida cuenta abierta por R.S.A., operándose a través de unas cuentas corrientes abiertas en diversos Bancos de Tarragona, (Mercantil, Central, Caja Provincial de Ahorros, Vizcaya y Español de Crédito), en que figuraban como titulares indistintos, el Sr. B.D.V. y su esposa Doña F.M.D.

»Que con casi absoluta normalidad los empresas anticipaban el dinero preciso, para adquirir las fincas a los propietarios, y con él, y con las ganancias, actuaba B.D.V, de ordinario, pues solamente en dos diversas ocasiones, hubo de recurrir a obtener unos créditos del Banco Mercantil, a medio de letras de cambio, como así sucedió el 19 de Junio de 1962 en que obtuvo uno por importe líquido de un millón novecientas cincuenta y nueve mil setecientas cincuenta pesetas, y el 12 de Agosto de 1963, otro por nueve millones ochocientos noventa y seis mil seiscientas sesenta y seis pesetas con sesenta y siete céntimos, concedidos a él y, su esposa, que se desconoce en qué concretas operaciones pudieron emplearse y con qué alcance, pero que de haber sucedido así, fueron reintegrados con todos sus efectos rápidamente, por las empresas

por quien se pudo haber transitoriamente adelantado el precio de operación de compra de terrenos, operación que en sí misma nanea confortaba riesgos de perdida alguna, dado su especial montaje, la solvencia de las empresas, y los ventajosos márgenes de beneficio establecidos para la reventa.

»Que las adquisiciones de terrenos realizadas por B.D.V. a los dueños de las fincas adquiridas durante su actividad completa supuso el abono total de quinientos quince millones novecientas tres mil ochocientas noventa pesetas, y las enajenaciones de las mismas a favor de las empresas, a quien se las transmitió, representó al menos, un precio e ingreso conjunto de seiscientos un millones trescientas dieciséis mil doscientas veintiséis pesetas.

»Que la ganancia lograda, por la diferencia en más, entre los precios de compra y de reventa, reducidos todos los gastos y comisiones legítimos, no fue dedicada, como estaba plenamente concertado y determinado, a ingresar en la Hacienda Municipal, puesto que sólo en el año 1963, satisfizo a cuenta de lo obtenido, diversas obras, que previamente había autorizado realizar a distintos Tenientes Alcaldes del Ayuntamiento, para atender fines corporativos, con un alcance total de unos catorce millones de pesetas, haciendo además, durante todo su mandato, entregas bajo la fórmula de donativos anónimos, también al Ayuntamiento, para atender necesidades o fines propios de éste, en cuantía de cinco millones ochocientas ochenta mil quinientas cincuenta y dos pesetas con ocho céntimos, e incluso abonó, y se le contabilizaron como pagos legítimos, algunas otras cantidades, no bien precisadas en su total cuantía, con destino a otros organismos oficiales. Los beneficios que debían existir resultantes luego de descontar del total de ganancias, tales inversiones en su totalidad, los pagos legítimos realizados, el valor de las fincas adquiridas para revender y no revendidas por B.D.V., y las sumas intervenidas en las cuentas corrientes abiertas a su nombre y al de su esposa, ascienden, cuando menos, a TREINTA Y OCHO MILLONES, CIENTO CINCUENTA Y CINCO MIL, DOSCIENTAS CINCUENTA Y OCHO PESETAS, cifra que representa la cantidad no justificada, de la que con ánimo de beneficio económico particular, se adueñó B.D.V., y posiblemente el procesado rebelde, actuando ambos en connivencia o concierto, incorporándola a sus patrimonios.

»Que a primeros del mes de Julio de 1965, ante la creencia generalizada del pueblo de Tarragona, que ponía de relieve que las ganancias obtenidas con las operaciones, eran muy superiores a los ingresos realizados para gastos municipales, e incluso extramunicipales, diversos Concejales del Ayuntamiento, alarmados por ésta opinión popular, y a su vez, porque el Alcalde no les informaba ni daba cuentas, ni siquiera había continuado la entrega de beneficios al mismo, como estaba obligado, e incluso hacía disposiciones ajenas a lo municipal, provocaron un pleno, sin asistencia del Secretario, solicitando de B.D.V. el cese de las operaciones y la rendición de cuentas y entrega del sobrante, lo que

quiso eludir con diferentes pretextos, llegando a argüir no estar obligado a rendirlas, y después, no sentirse con ánimos para confeccionarlas, lo que produjo una acre tensión en el seno corporativo, porque se encontraba afectado tanto en su prestigio, por la desleal conducta mantenida con el Ayuntamiento por su Alcalde, como por el clima de censura popular suscitado con la transcendencia de estos hechos, desembocando todo ello, en otro pleno, de igual condición, a finales del propio mes, en que dio lectura a unas sumarias e injustificadas cuentas, no aceptadas por los Concejales, aunque el Gobernador, a quien luego se las presentó, las estimó correctas en principio, en atención únicamente a la confianza que el Alcalde le inspiraba, produciéndose seguidamente la destitución de éste, y por último, en virtud de una iniciativa de la mayoría de los Concejales disconformes, tomó el asunto estado judicial, a excitación del Fiscal de la Audiencia Provincial de Tarragona.

»Que el Alcalde se obligó con diversas empresas, sino con todas ellas, a dedicar parte del dinero, que a mayores del coste inicial de adquisición de las fincas, obtenía con la reventa a aquéllas, y luego de atender a nutrir inaplazables atenciones municipales, a construir viales, alcantarillado y alumbrado en el polígono, y a eximirlos temporalmente de tasas municipales, lo que no hizo, por la detracción de dinero referida; obligaciones que económicamente gravitan sobre el Ayuntamiento actual, que ha tenido que reconocer la eficacia de estos acuerdos, y la necesidad de su cumplimiento.»

D'aqueixos antecedents es dedueix el considerant tercer: «De todo lo que resulta sin ningún género de dudas, que el referido procesado, ostentaba la condición de comisionista, en situación por y para el Ayuntamiento, aunque se le provistara de un ropaje particular al margen de constancias oficiales, pues precisamente lo desempeñaba quien oficialmente lo presidía, y quien pretendía una finalidad pública, actuando en su despacho corporativo, con medios oficiales y auxiliado directa y oficialmente por un Teniente Alcalde, utilizando más o menos encubiertamente su Autoridad en las relaciones que necesitaban de ella, tanto hacia los vendedores iniciales de las fincas, como hacia las empresas, y llegando a comprometerse con datos, a medio de acuerdos obligatorios de exención de tasas, y de construcción con las ganancias obtenidas de viales, alcantarillado e iluminación en el polígono industrializado, sometido a un Plan Municipal, a empresas que entregaron cantidades con un destino determinado.»

I, en conseqüència, «FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos a B.D.V., como autor responsable de un delito de apropiación indebida consumado, sin la concurrencia de circunstancias modificativas de la responsabilidad criminal, en cuantía mínima de treinta y ocho millones ciento cincuenta y cinco mil doscientas cincuenta y ocho pesetas treinta y dos céntimos, a la pena de SIETE AÑOS DE PRESIDIO MAYOR, con la accesoria de inhabilitación

absoluta, durante el tiempo de dicha condena, al pago de una cuarta parte de las costas procesales, y a que indemnice al Ayuntamiento de Tarragona en la cantidad de treinta y ocho millones, ciento cincuenta y cinco mil, doscientas cincuenta y ocho pesetas con treinta y dos céntimos, sin perjuicio de la posibilidad de repetir, de esta cantidad, la parte que pudiera corresponderle abonar legalmente al procesado rebelde JM.S.P. y cuya facultad se reserva al condenado. Hágase entrega definitiva al Ayuntamiento de Tarragona, de las cantidades de dinero, retenidas o embargadas en las cuentas corrientes que poseía tal condenado a su nombre y al de su esposa, en diversos Bancos, y referidas a las operaciones de compraventa de terrenos, así como de las fincas y demás bienes de cualquier índole, que figuran a su nombre adquiridas a causa de tales operaciones. Se aprueba lo actuado en la pieza de responsabilidad civil y para el cumplimiento de la pena impuesta, se abona al condenado todo el tiempo que lleve privado de libertad por esta causa, según consta al ingreso de esta resolución.

»Y que debemos absolver y absolvemos al procesado A.S.G., alias "el Po", de un delito de apropiación indebida, y tres delitos de falsedad en documento privado de que era acusado por el Ministerio Fiscal. Así como al también procesado J.F.S., de tres delitos de falsedad en documentos privados, que lo imputaba igual parte acusadora pública, con declaración para ambos de sus costas de oficio, que son en conjunto las cuartas partes y déjense sin efecto cuantas medidas se refieran a estas personas absueltas, en las piezas de responsabilidad civil y en la de situación personal, y cualesquiera otras que pudieran existir.»

La Vanguardia Española del 4 de desembre del 1969 publica, enmig de la crònica judicial habitual, una breu ressenya (però encara més minsa és la referència al cas per part del Diario Español de Tarragona, adscrit a la cadena de Prensa del Movimiento): «Don Benigno Dalmau Vilà, ex alcalde de Tarragona y ex procurador en Cortes, ha sido condenado como autor de un delito de apropiación indebida, en cuantía de 38.155.258 pesetas. La Sala Segunda del Supremo, autora de la sentencia, impone al señor Dalmau siete años de presidio, además de que tendrá que indemnizar al Ayuntamiento de Tarragona en la cantidad citada, sin perjuicio de la parte que pudiera corresponder al procesado rebelde don José María Sugrañes Perelló, para reclamar al cual se reservan las acciones al señor Dalmau.

»Los juzgadores dicen también en el fallo de la sentencia: "Hágase entrega al Ayuntamiento de Tarragona de las cantidades en dinero retenidas o embargadas en cuentas corrientes que poseía el condenado a su nombre o al de su esposa referidas a las operaciones de compraventa de terrenos, así como de las fincas y demás bienes de cualquier índole que figuren a su nombre adquiridas por ingresos de tales operaciones. A continuación, los magistrados absuelven a

don Antonio Salas González y a don José Franqués Sanz de los delitos que les imputa el fiscal".»

En sessió plenària extraordinària de l'Ajuntament de Tarragona celebrada el 12 de juny del 1970 s'acorda: «Seguidamente fue sometido a la Corporación el escrito del Ilustrísimo Magistrado Juez Especial, delgado del Tribunal Supremo para entender del sumario setecientos once/mil novecientos sesenta y cinco, del Juzgado de Tarragona, y visto el informe emitido por el Letrado Asesor de esta Corporación, se acuerda por unanimidad y sin discusión sea contestada aquella comunicación en los siguientes términos:

»"Que la Corporación Municipal no se opone en absoluto a la aplicación al penado Benigno Dalmau Vila del indulto de la pena privativa de libertad solicitada por Doña Francisca Massó Dalmau y Doña Francisca Dalmau Massó y Doña Mercedes Dalmau Massó, y que en cuanto a la indemnización fijada en favor del Ayuntamiento de Tarragona, está en estudio la fórmula que permita la continuación del negocio del penado para llegar a percibir la totalidad de aquella indemnización"».

Entre desembre del 1969 i octubre del 1972 Benigne Dalmau va reintegrar a l'Ajuntament de Tarragona un total de 19.545.078 pessetes.

No ha estat possible verificar si efectivament Benigne Dalmau Vilà fou indultat per acord del Consejo de Ministros.

Isaac López

Historia de los cines tarraconenses. Un viaje de cine por la provindia, desde sus inicions hasta la actualidad

Day-Print, Tarragona 2015

Monumental llibre de l'historiador Isaac López sobre les sales de cinema de la província de Tarragona, des dels seus orígens fins a l'actualitat. Té 668 pàgines de mida A4 i un pes de 2,6 kg. Conté centenars de fotografies, plànols i documents que il·lustren l'obra; s'han consultat desenes d'arxius, biblioteques i centres de documentació i s'han realitzat unes 300 entrevistes als testimonis i els protagonistes. En fi, estem parlant d'una allau ingent d'informació que va servir perquè l'autor obtingués el seu grau de Doctor en Història Contemporània a la Universitat Rovira i Virgili i, posteriorment, publicar-ne el resultat en forma de monografia històrica.

El llibre explica la història de totes les sales on s'han realitzat projeccions cinematogràfiques de forma habitual; això vol dir, les sales de cinema comercials, evidentment, però també les sales parroquials, els cafès, els locals d'entitats i un llarg etcètera d'espais.

El llibre s'estructura en dos grans blocs. En el primer, se'ns explica el context polític i social i el marc legal i normatiu en el qual té lloc l'activitat industrial del sector de l'exhibició, el qual queda reflectit en temes tan variats com la censura de les pel·lícules o les confiscacions de locals durant la Guerra Civil. El segon bloc, molt més extens, és el repàs dels espais on es feien les projeccions habituals de les pel·lícules. Seguint una classificació per comarques i un ordre per municipis, trobem una llarguíssima relació d'aquestes sales cinematogràfiques. D'aquestes sales, se n'explica la cronologia de les projeccions amb la data d'obertura de la sala i del seu tancament, el tipus de films que s'hi passaven, les característiques arquitectòniques dels edificis (amb acompanyament de plà-

nols, quan s'han localitzat, i de fotos actuals de les façanes) i moltes circumstàncies del seu esdevenir amb el pas dels anys. S'ha emprat moltíssima bibliografia d'àmbit local i s'ha contactat amb alguns dels seus protagonistes, així que l'aplec de dades és ingent.

Com a principals atractius del llibre, trobem el de l'exhaustivitat; és a dir, que els petits pobles i els barris hi són recollits de la mateixa manera i amb el mateix rigor que les grans capitals de la província. També és un element de gran valor la inclusió de plànols de moltes sales de cinema procedents dels fons de l'Arxiu Històric de Tarragona i de l'Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Tarragona. En l'aspecte visual, hi trobem molts programes de mà (alguns força curiosos), fotos de cartelleres a la façana dels cinemes, imatges d'espectacles musicals o de balls que tenien lloc a les sales, fotos dels projeccionistes, etc.

En fi, estem davant d'una obra ambiciosa i molt interessant, que culmina una feina portada a terme durant molts anys pel doctor Isaac López, un historiador vinculat actualment a l'equip d'investigació del Centre d'Estudis sobre Conflictes Socials (CECOS) de la URV i, en altres ocasions, treballant de forma professional en diferents arxius i centres de documentació. Aquest llibre dels cinemes tarragonins és una obra que resulta de consulta obligada per a totes aquelles persones que vulguin documentar-se sobre l'exhibició cinematogràfica a les comarques meridionals de Catalunya.

Josep Estivill
Doctor en Història
Responsable de l'Arxiu Municipal de Constantí

Llegeix la revista Kesse des d'on vulguis,

els números anteriors i altres publicacions del Cercle,

connectant-te a:

www.guillemoliver.com